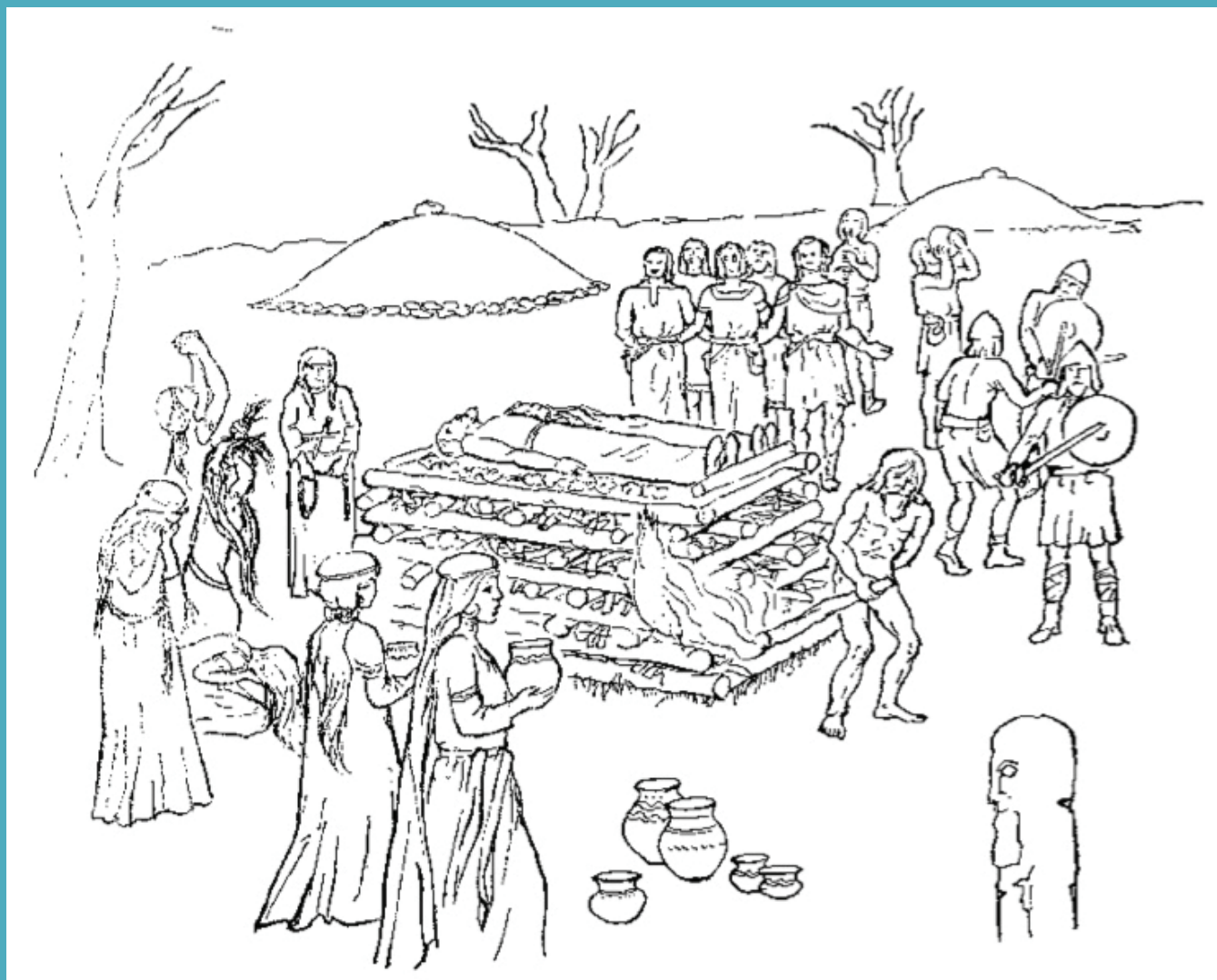

Pohřební ritus – 6. až 8. století

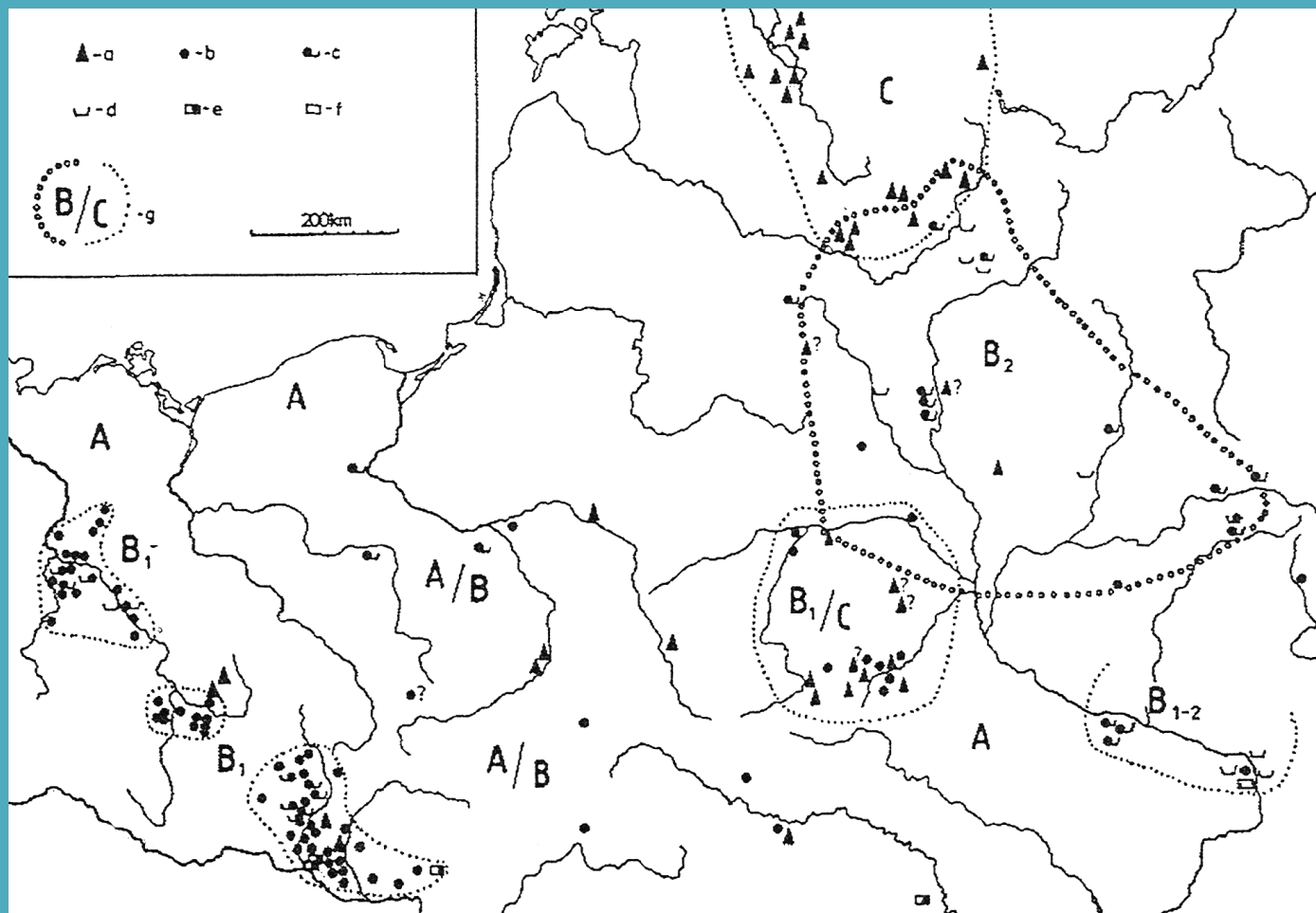
Toto období je spojeno s příchodem Slovanů na naše území.

Slované, pokud je od 6. století v archeologických nálezech rozpoznáváme, své mrtvé spalovali. Pohřební ritus byl v souladu s náboženskými představami, které sice známe jen útržkovitě, ale odpovídají společnému indoevropskému základu, v jehož centru bývalo hromovládne božstvo, ale i různé další přírodní síly. Důležitá byla víra v nesmrtelnou duši, která odchází do jiného světa a kremace tento přechod usnadňovala, nebo přímo umožňovala.

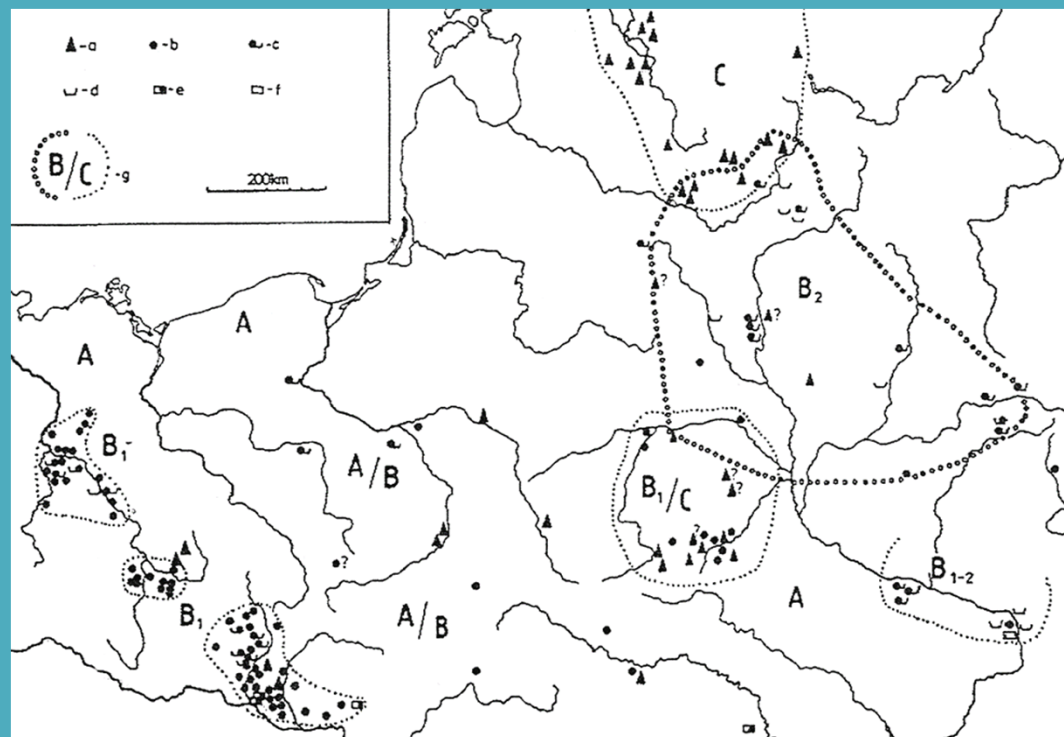
Žárovým pohřebním ritem Slovanů se podrobně zabývala Helena Zoll-Adamiková, která pro období rámcově ohraničené léty 500/550 až 650 definovala několik zón způsobů pohřbívání.

Pohřební zóny na slovanských pohřebištích 6. až 7. století. Legenda: a – mohyly s žárovými pohřby, b–d – plochá žárová pohřebiště (b – výlučně popelnicové hroby, c– popelnicové a jámové hroby, d – výlučně jámové hroby), e–f – plochá pohřebiště s hroby kostrovými (f) a žárovými (e).

V severní části střední Evropy (zóna A), kde pohřební ritus není doložen žádnými nálezy, užívali Slované takové pohřební zvyky, které zatím nebyly archeologicky zjištěny. V zóně B1, rozprostírající se od jižního Polska po západní Ukrajinu, praktikovalo slovanské obyvatelstvo pohřbívání na plochých popelnicových pohřebištích. V zóně B2, na horním Podněpří, byly spálené ostatky zemřelých ukládány do jámových hrobů na plochých pohřebištích. Na severovýchodě Evropy (zóna C) se nacházejí již v tomto období mohylová pohřebiště.

Žárové hroby bývají děleny do celé řady variant: ploché žárové hroby ve vrstvě, vrstvové s hromádkami, jamkové bezpopelnicové i popelnicové. Zlomky zvířecích kostí svědčí o tom, že maso zvířat hrálo při pohřebním ritu jistou roli.

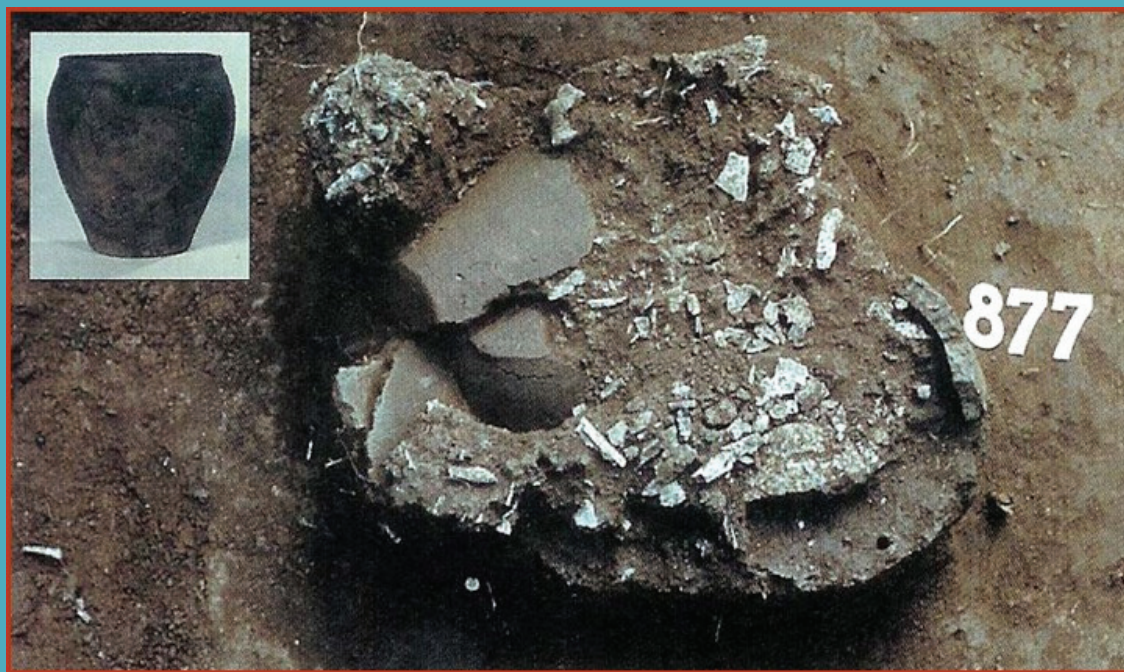
Na Moravě a na Slovensku nejsou žárová pohřebiště příliš rozsáhlá a obsahují většinou jen několik desítek hrobů. Výjimkou jsou Přítluky s 436 hroby datovanými do 6. až 8. století. Nejstarší pohřby s nádobou pražského typu bývaly ukládány ve skupinách do jamek hlubokých 30 až 60 cm. V jiných případech byly spálené pozůstatky ukládány do jamek bez nádoby. V některých případech se našly i zbytky dřevěného obložení.

Kromě spálených kostí se v hrobech nacházejí skleněné korálky, zlomky kostěných hřebenů, přesleny, nože a přezky.

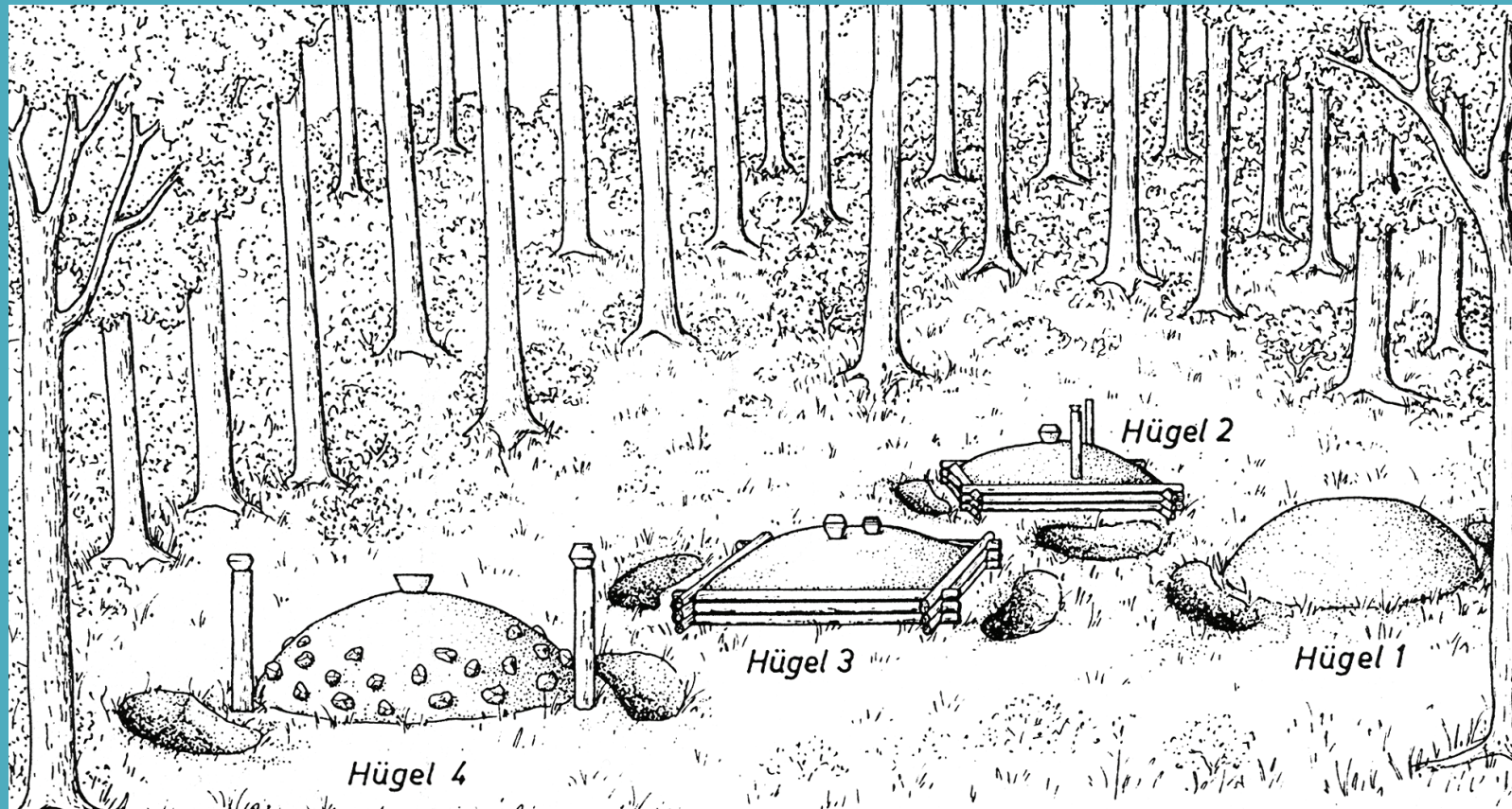

Na Slovensku byla prozkoumána část žárového pohřebiště v Čakajovcích s 89 popelnicovými a jamkovými hroby. Pohřebiště existovalo v 7. a 8. století, ale počátky pohřbívání zde spadají již do 6. století. Popelnicové hroby se nacházely v hloubce 0,25 až 1,15 m a obsahovaly většinou jen jednu nádobu. Pokud obsahovaly nádoby dvě, pak šlo o pohřeb dvou jedinců. Některé popelnice byly překryty keramickými střepey. Našlo se zde jen velmi málo předmětů, například nože znehodnocené přehnutím.

Jamkové hroby lze rozdělit do tří typů: spálené kosti v kruhové nebo oválné jamce, spálené kosti v jamce překryté střepey nádoby a hrobové jámy vyložené a překryté střepey. Někdy se uvažuje, že nejstarší slovanská pohřebiště na západním Slovensku a také na východní Moravě by bylo možné datovat již do doby od přelomu 5. a 6. století, což by znamenalo současnost a sousedství langobardského a slovanského obyvatelstva.

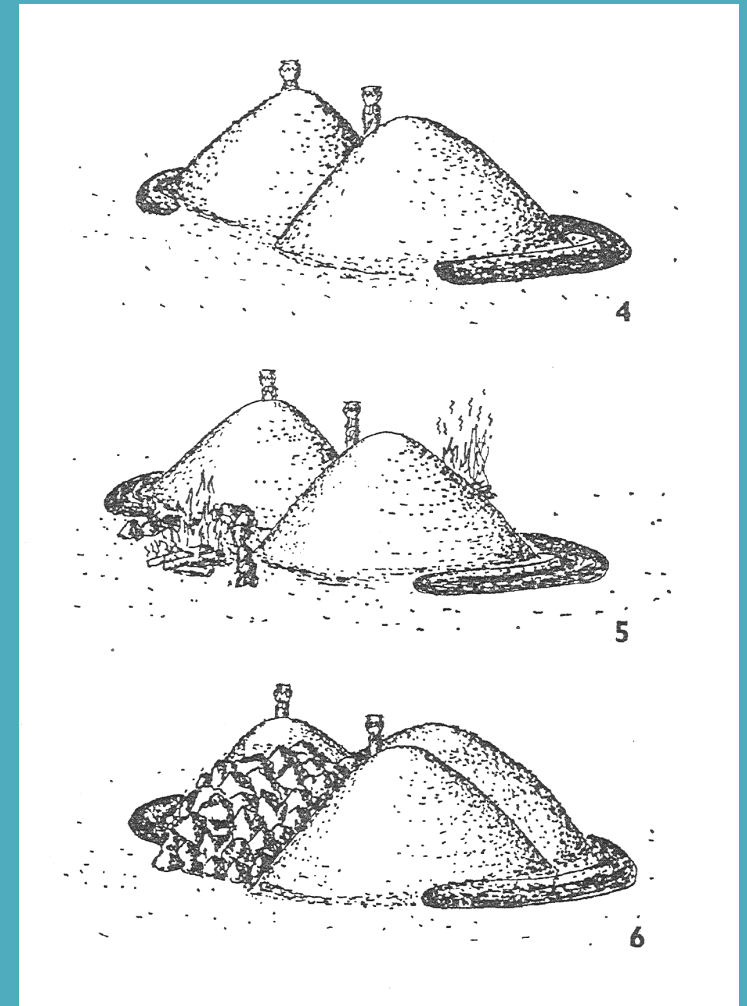
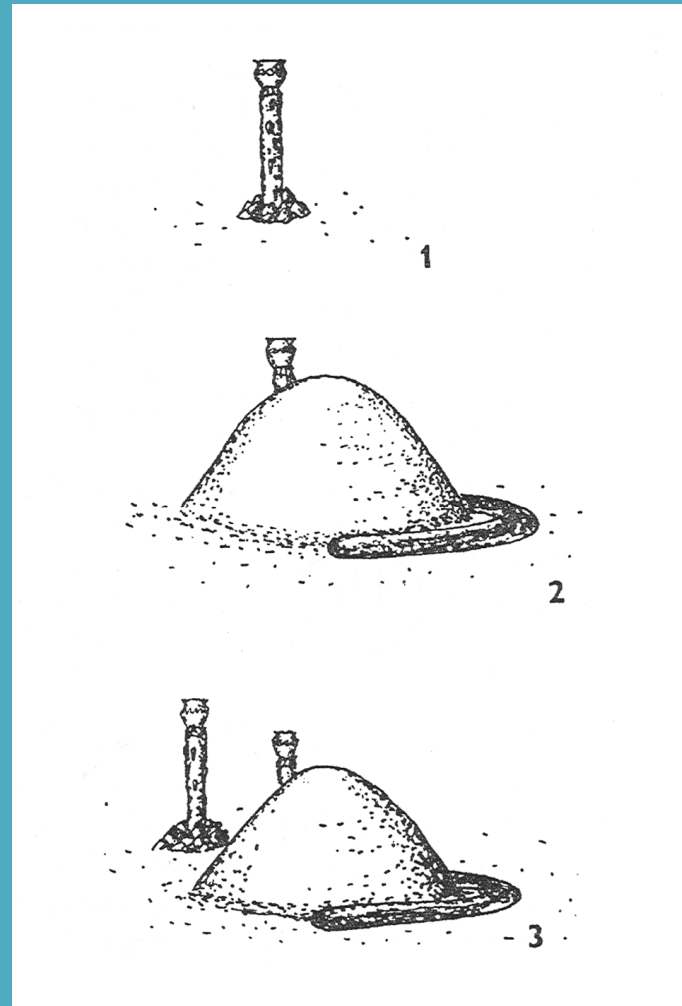
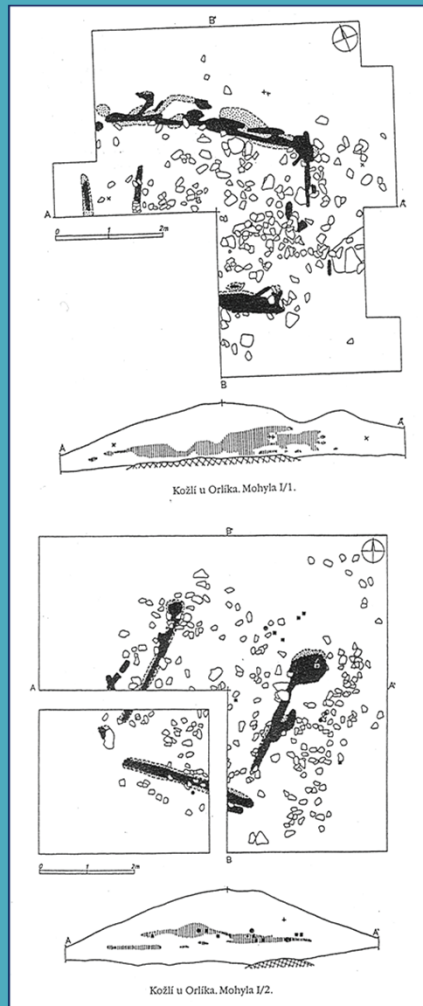

V době od přelomu 7. a 8. století trvá v zóně A způsob pohřbívání, po němž se nenacházejí stopy. Naproti tomu v zóně B se začaly vršit mohyly. Přitom na východě je patrné ohraničení mohyl svislými dřevěnými prvky a na západě jsou četné vodorovné konstrukce. Pohřební ritus severozápadních Slovanů byl velmi heterogenní. Svědčí o tom jak plochá, tak i mohylová pohřebiště s žárovými hroby popelnicovými, jámovými i s hroby, v nichž popelnice byla zasypana zbytky hranice (Brandschüttungsgrab). Dále se zde vyskytují mohyly, u nichž spálené ostatky zemřelého byly uloženy na povrchu.

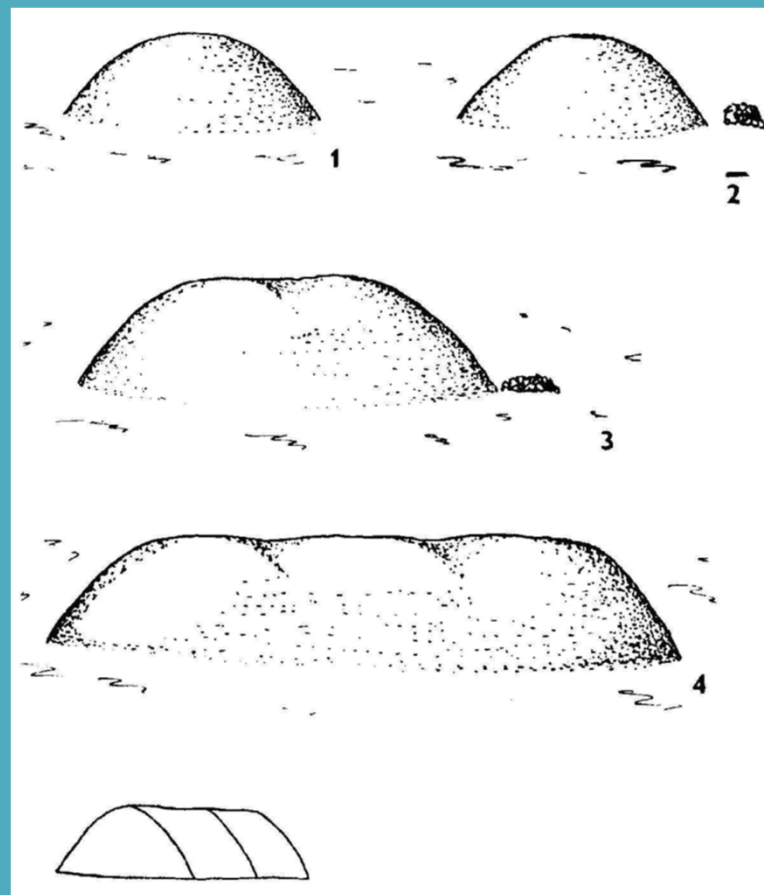
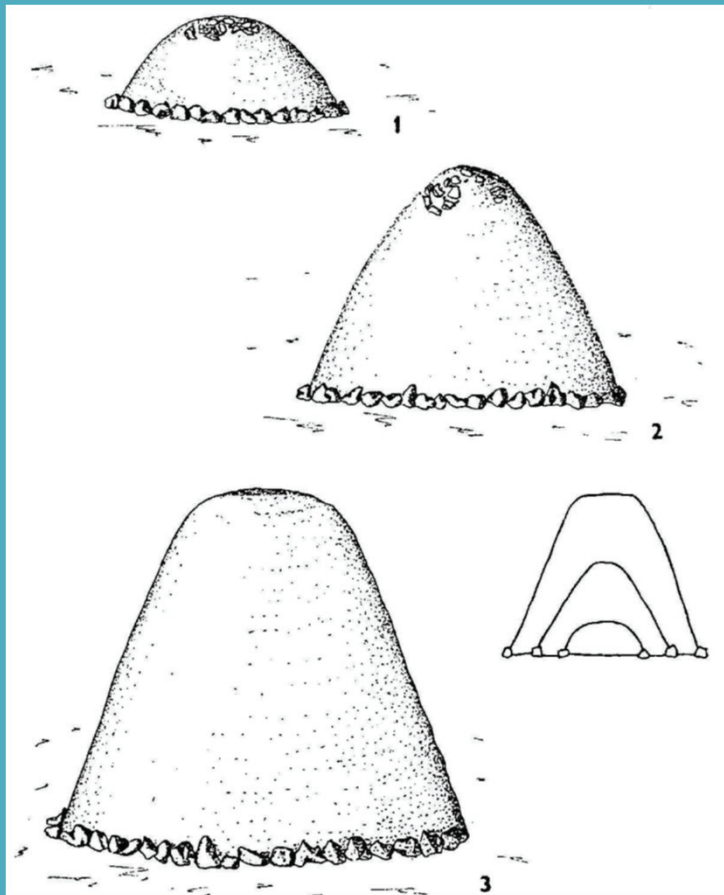

Rekonstrukce vzhledu severní části mohylového pohřebiště z 8. až 10. století u Gahro (Německo). Dřevěné srubové konstrukce byly asi rovněž překryty mohylovým násypem.

Oblastmi, kde se nacházejí slovanské mohyly jsou i jižní, severovýchodní a západní Čechy, jižní Morava a západní Slovensko. Zvláště v jižních Čechách u Kožlí se díky pečlivému archeologickému výzkumu podařilo do jisté míry rekonstruovat průběh pohřbu. Někdy po polovině 8. století byly první pohřby uloženy do uren, postaveny na kůly a kolem nasypány mohyly. Postupně byly mohyly zvětšovány a do násypu umísťovány pozůstatky dalších pohřbů, takže vznikly větší mohylovité útvary.

Zejména z východoslovanského prostředí známe hromadné mohyly. Za hromadnou mohylu lze z archeologického hlediska označit tu, kde se objevuje vícenásobně navršený násyp často z odlišných materiálů (tzv. „sopky“), nebo ty mohyly, jež sestávají z několika vzájemně spojených násypů známe například z Ruska, kde se jedná o tzv. „dlouhé mohyly“, které přesahují i 100 metrů. V českých zemích, ale i na celém západoslovanském teritoriu jde o poměrně vzácný jev.

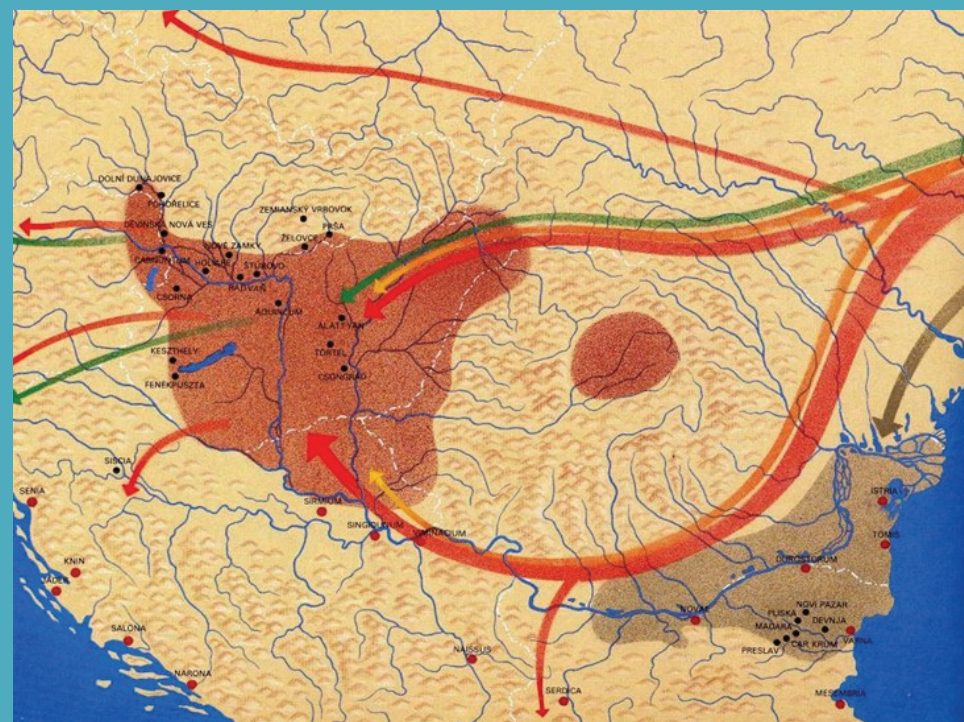
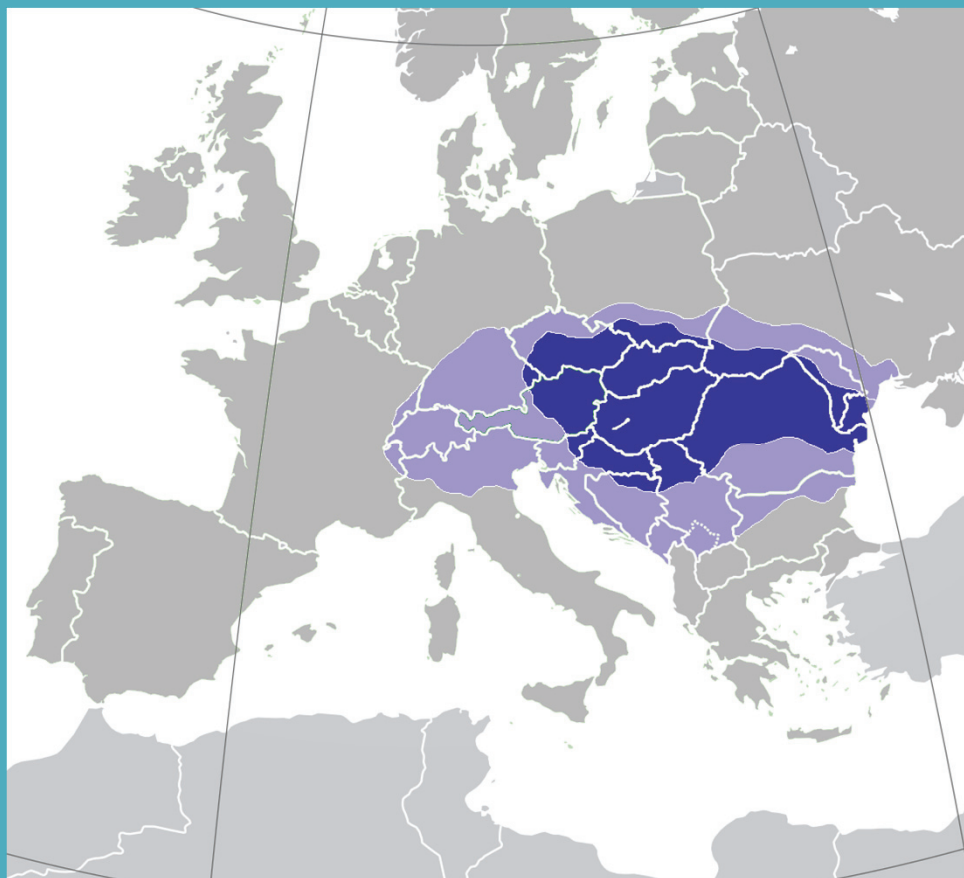

V průběhu druhé poloviny 8. století se budovaly také „domy mrtvých“, což jsou ze dřeva vymezené čtverce nebo obdélníky o straně 3 až 4 m s nárožími směřujícími do hlavních světových stran. Tyto konstrukce neměly nic společného se stabilitou mohylového násypu, ale jednalo se o symbolický příbytek, který byl před nasypáním mohyly zapálen. Lidské ostatky spálené mimo mohyly bývaly pohřbeny buď způsobem „nadmohylovým“, nebo „násypovým“, případně „dodatečným“. Nadmohylový způsob znamená uložení do nádoby umístěné buď na kůlu nebo přímo na povrchu mohyly. Násypový způsob znamená, že spálené kosti spolu se zbytky nádob se vhazovaly do násypu během budování mohyly. Dodatečný způsob znamená, že do mohyly byly vyhloubeny jamky pro ostatky zemřelých později – až po prvotním pohřbu.

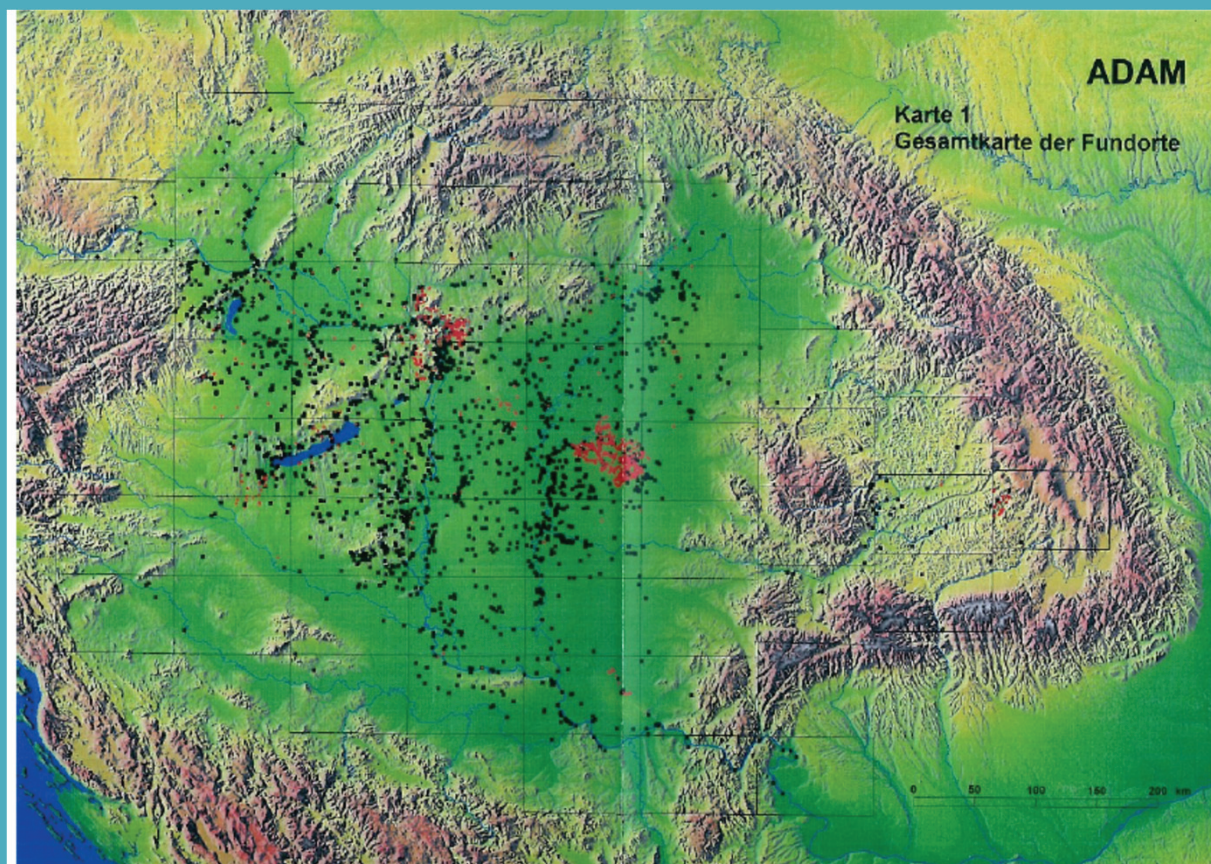

Pohřební ritus Avarů v 6. až 8. století

Avaři přišli v 6. století do Karpatské kotliny z nadčernomořských stepí, ovládli domácí obyvatelstvo a vytvořili mocenské centrum (tzv. Avarský Kaganát) zničené až výboji Karla Velikého na konci 8. století. Součástí avarského kaganátu byli kromě turkotatarské složky i Slované, Germáni a zbytky dalšího romanizovaného obyvatelstva.

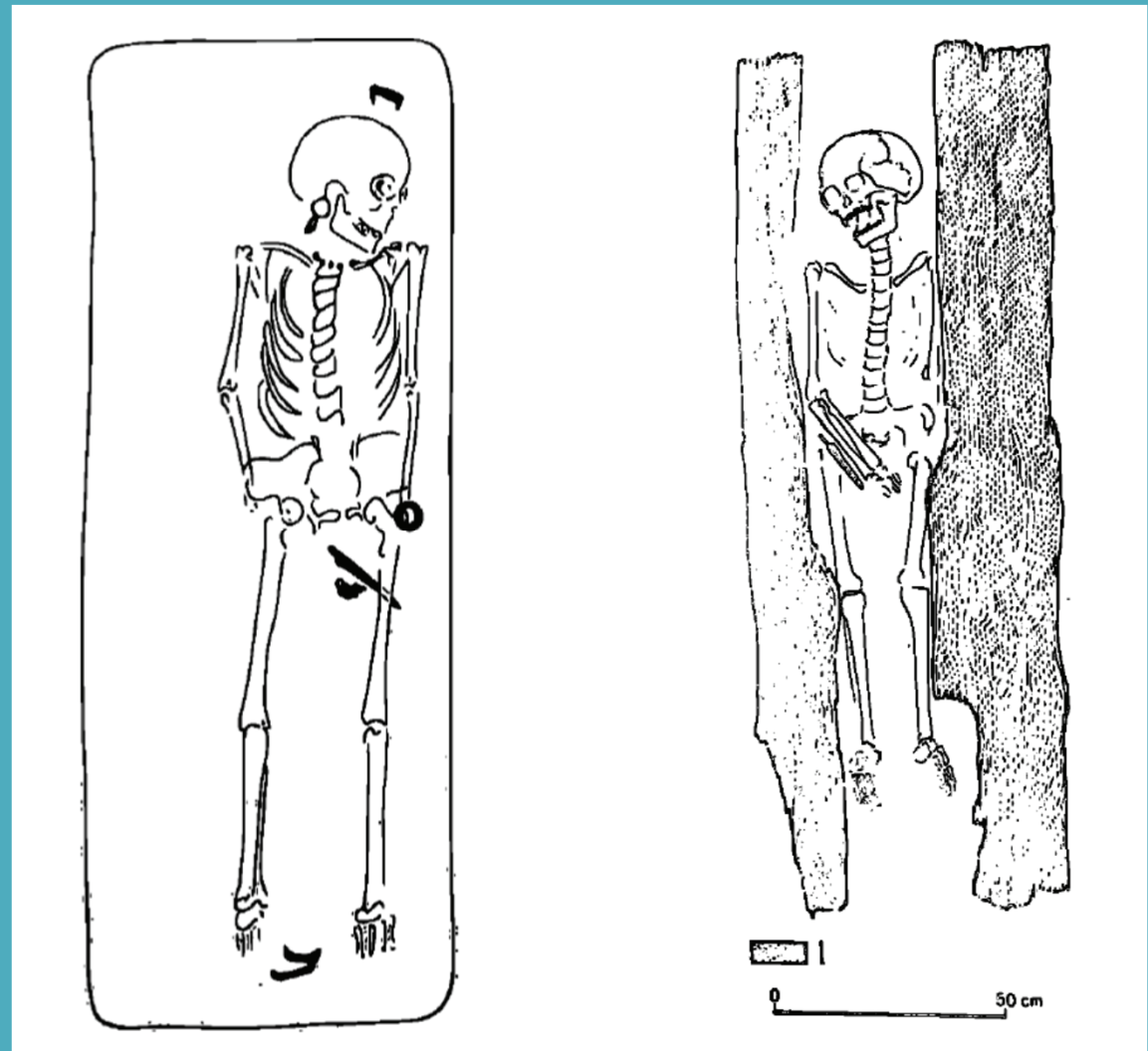
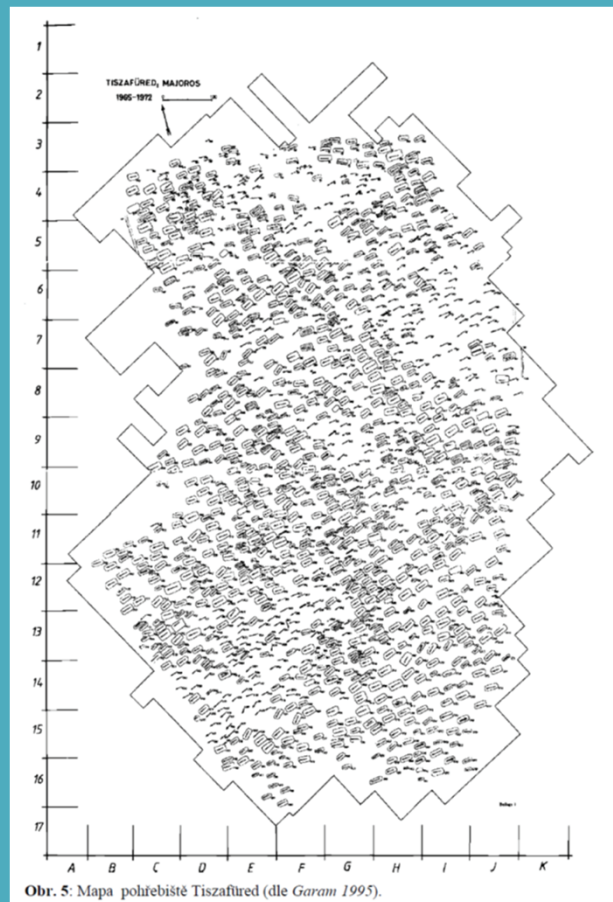

Avaři pohřbívali své zemřelé ještě dlouho v slavnostním oděvu spolu se zbraněmi a potravinami. Teprve koncem 8. století kroj a potraviny z hrobů mizí. Představu o pohřebním ritu Avarů máme díky tisícům avarských pohřebišť s asi 60 000 prozkoumanými hroby. Převažujícím ritem bylo pohřbívání nespálených těl a žárový pohřební ritus se vyskytuje v místech dotyku se slovanským obyvatelstvem. Pohřebišťe leží v blízkosti sídlišť na svazích nebo kopcích a v zásadě ke každému sídlišti náleží jedno pohřebišťe. Někdy se objeví i stopy vymezení pohřebního areálu, který se rozpadá na menší celky vzdálené od sebe 40 až 120 m.

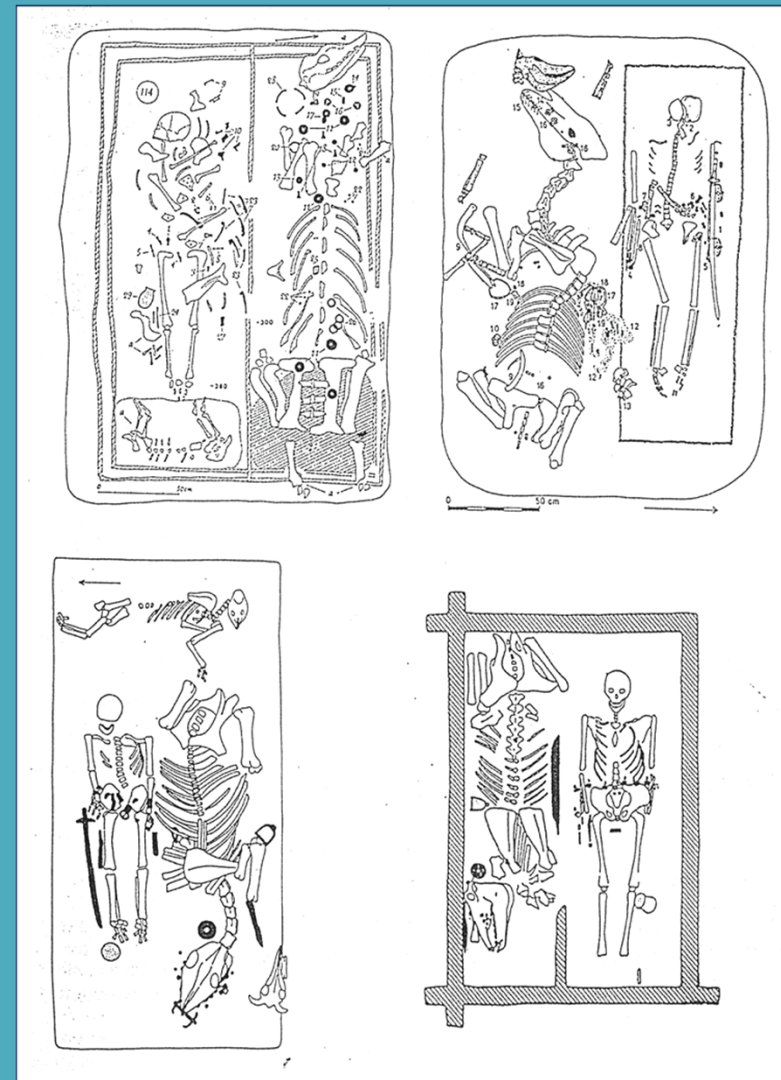
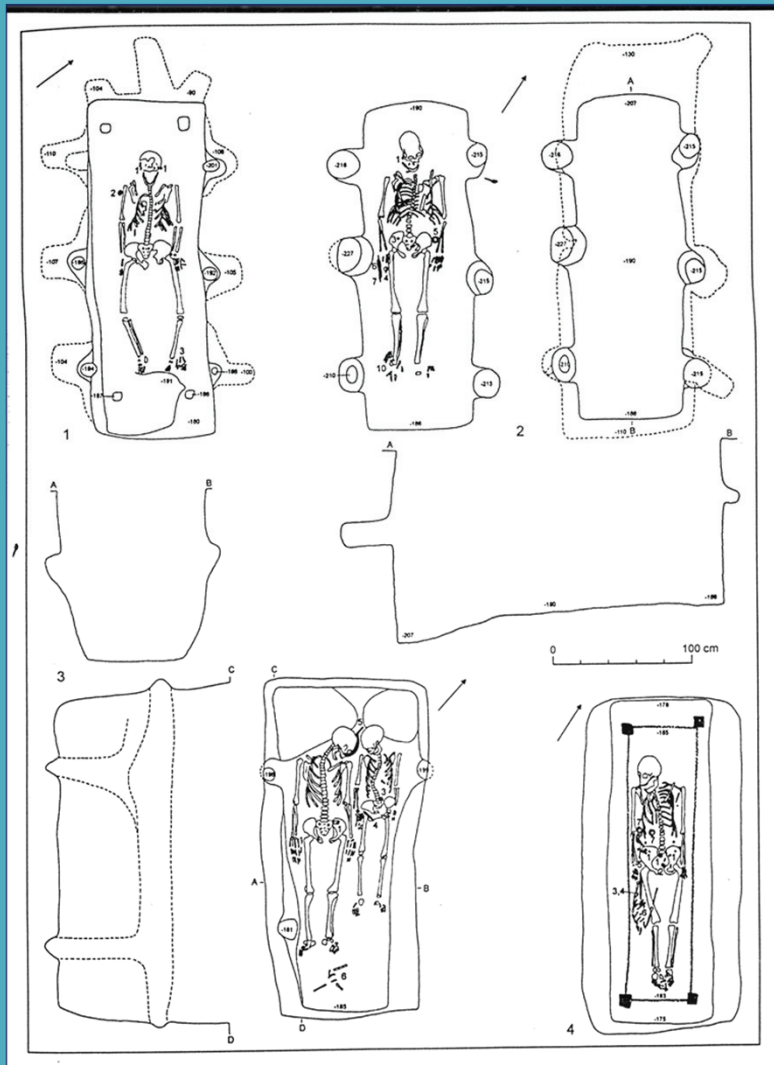
Obr. 2: Mapa avarských lokalit – pohřebišťe černě, sídliště červeně (Szentpéteri 2002).

Hroby mohly být označeny plochými mohylkami. Na některých pohřebištích jsou zřetelné skupiny podle příbuznosti a v mnoha případech je patrné nakupení kolem zakladatelského hrobu. Na okraji pohřebiště bývali pohřbíváni lidé nejchudší i nejnižší postavení (nezřídka s opačnou orientací hrobu), často uloženi jen v různých jámách ve skrčené poloze či na břiše. Běžná hrobová jáma bývá obdélníkového nebo oválného půdorysu.

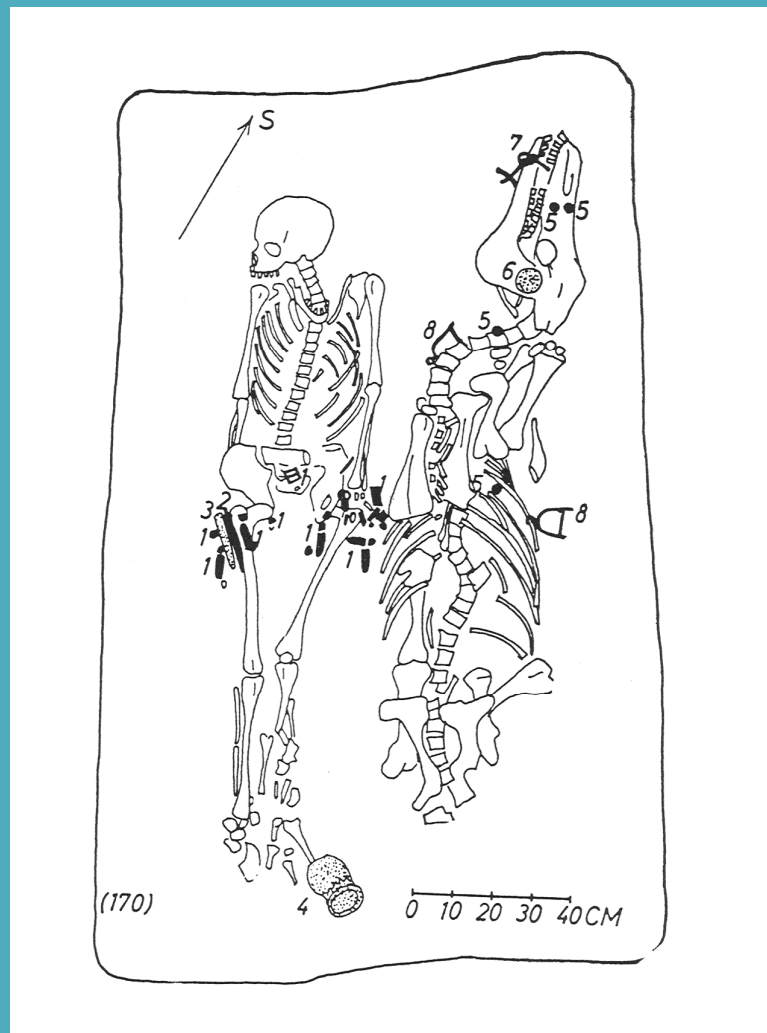

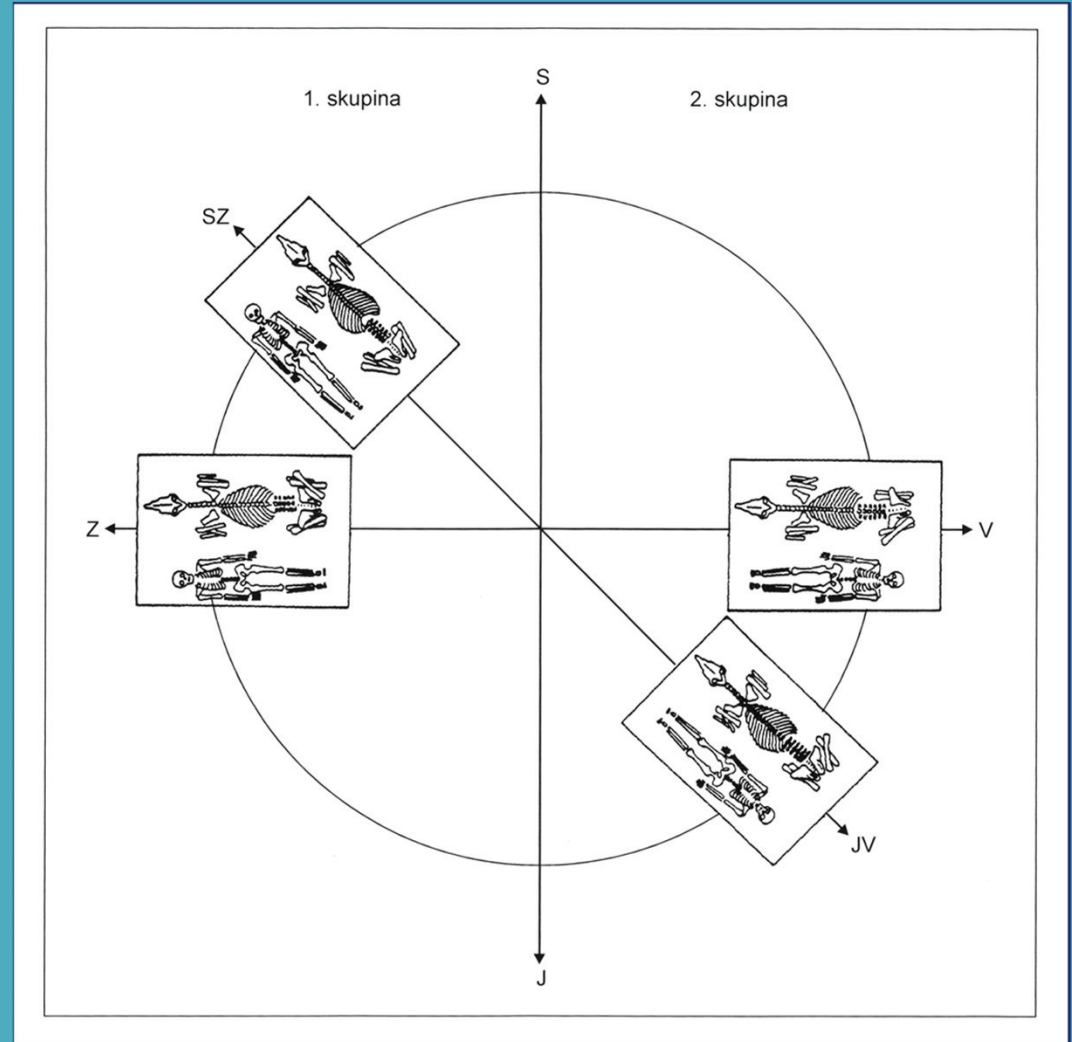
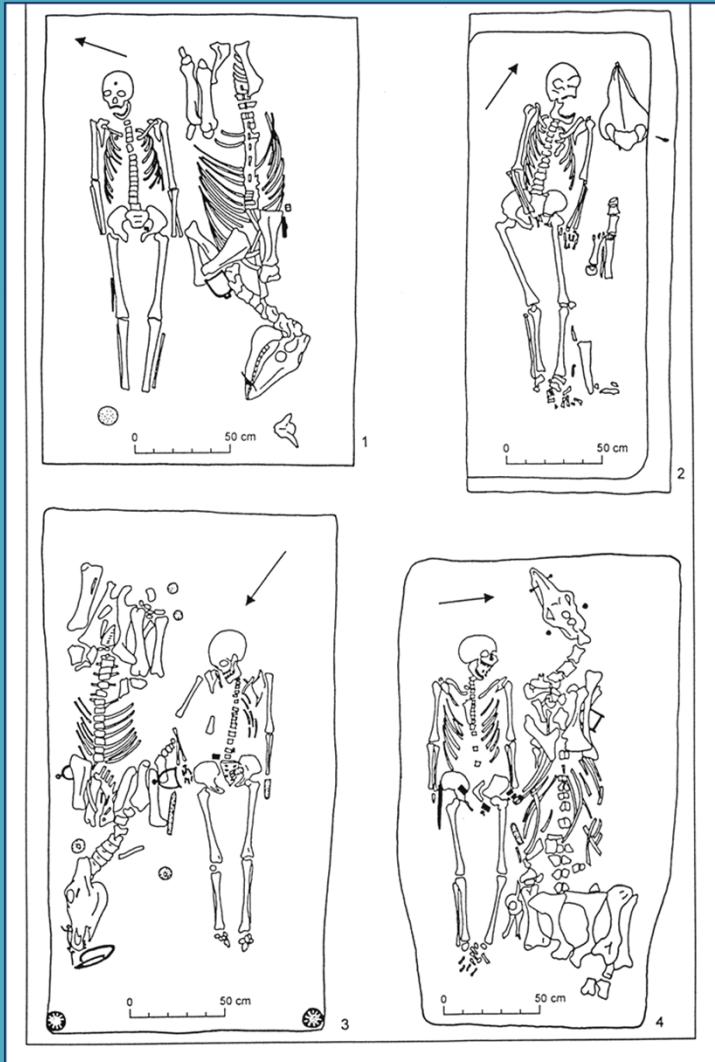
Příklady hrobů z avarského pohřebiště na lokalitě Tiszafüred v Maďarsku

Mezi avarskými hroby se nacházejí i tzv. výklenkové hroby sestávající z šachty a výklenku v některé ze stěn. Podle toho zda výklenek se nacházel na delší nebo kratší straně jámy rozeznávají se výklenkové hroby podmolového a tunelového typu. Uvnitř velkých hrobových jam se budovaly dřevěné komory. Dodatkové pohřby jsou vzácné. Všeobecně se používaly rakve z vydlabaných stromů nebo z prken spojovaných hřeby či železnými pásy.

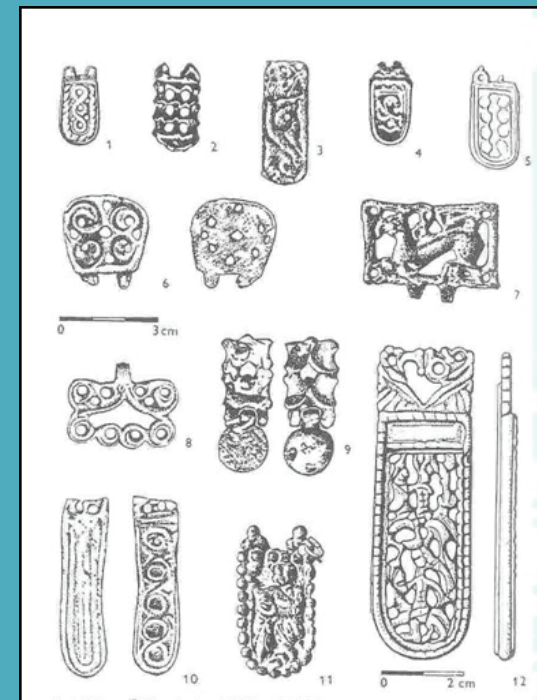
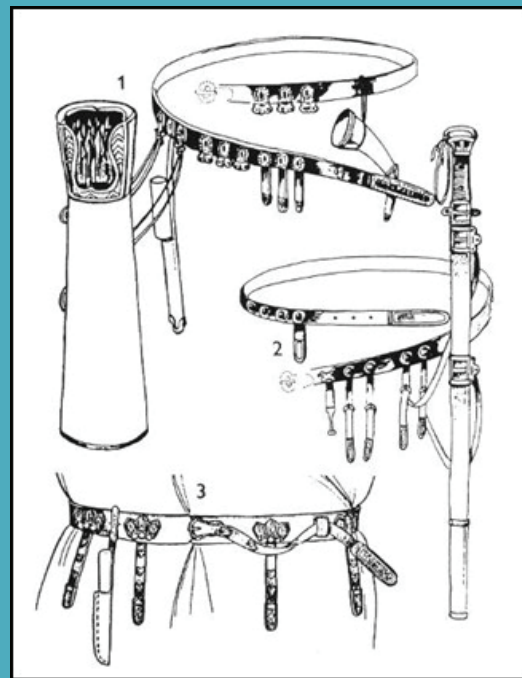
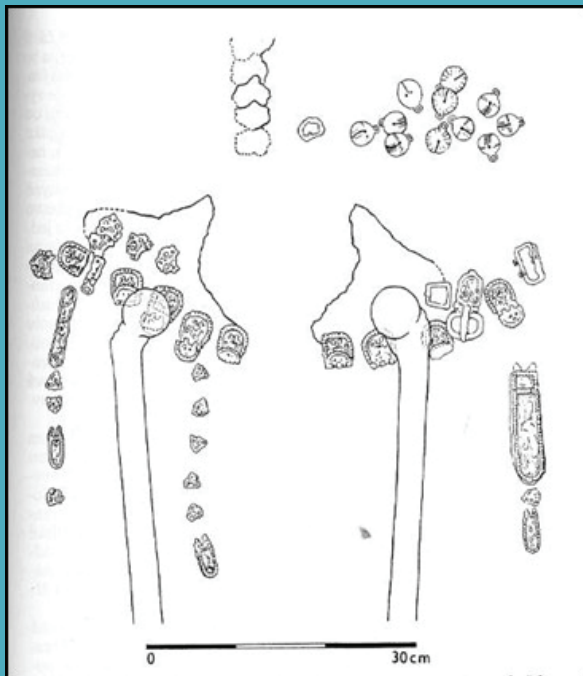

Koně nebo jejich části se nacházejí především v hrobech mužů, ale nezanedbatelných je šestnáct těchto hrobů ze Slovenska antropologicky určených jako hroby žen. Jde většinou o starší ženy pohřbené bez mužských atributů, jakými byly opasky a zbraně. Celkem ojedinělý je žárový hrob s koněm objevený na pohřebišti v Bernolákove (Slovensko) nebo v Kehidě (Maďarsko). Kromě koní a jejich částí se v některých hrobech nacházejí i kostry psů.

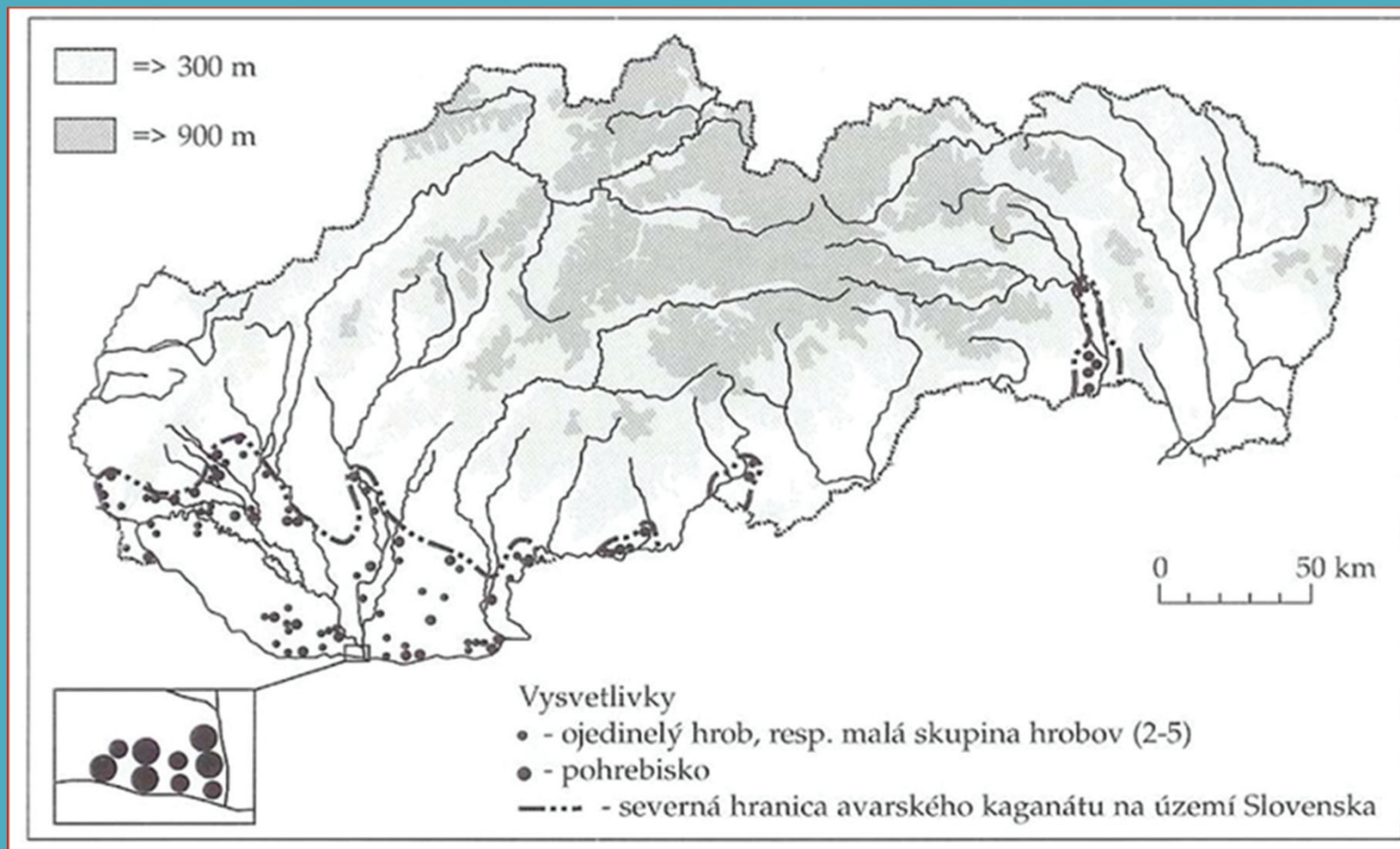

Časté jsou doklady ohně v hrobech (očista, spálení milodarů) i nad hroby. Pravidelná je poloha nazznak. Zemřelí byli zvláště ve starší fázi pohřbíváni ve slavnostním oděvu odpovídajícím jejich stáří a sociálnímu postavení. K inventáři hrobů patří zbraně (meč, šavle, luk, šípy, sekera, kopí), nástroje (přeslen, nůž, křesadlo), potraviny (zvířecí kosti a nádoby), předměty související s náboženstvím – amulety, římské mince, sklo, ostré předměty (například srpy), kraslice a předměty od pozůstalých (v mužských hrobech ženské příslušenství a naopak). Hrobový inventář lze také rozdělit na součásti oděvu a šperky, na osobní majetek zemřelého (zbraně, nástroje, koně a jejich postroje) a milodary (nádoby a masitá potrava). V některých případech nástroje odrážejí postavení zemřelého (například zlatníci). Místní tradice v pohřebním ritu Avarů hrála podstatnou roli. Velmi časté jsou také stopy po vykrádání hrobů.

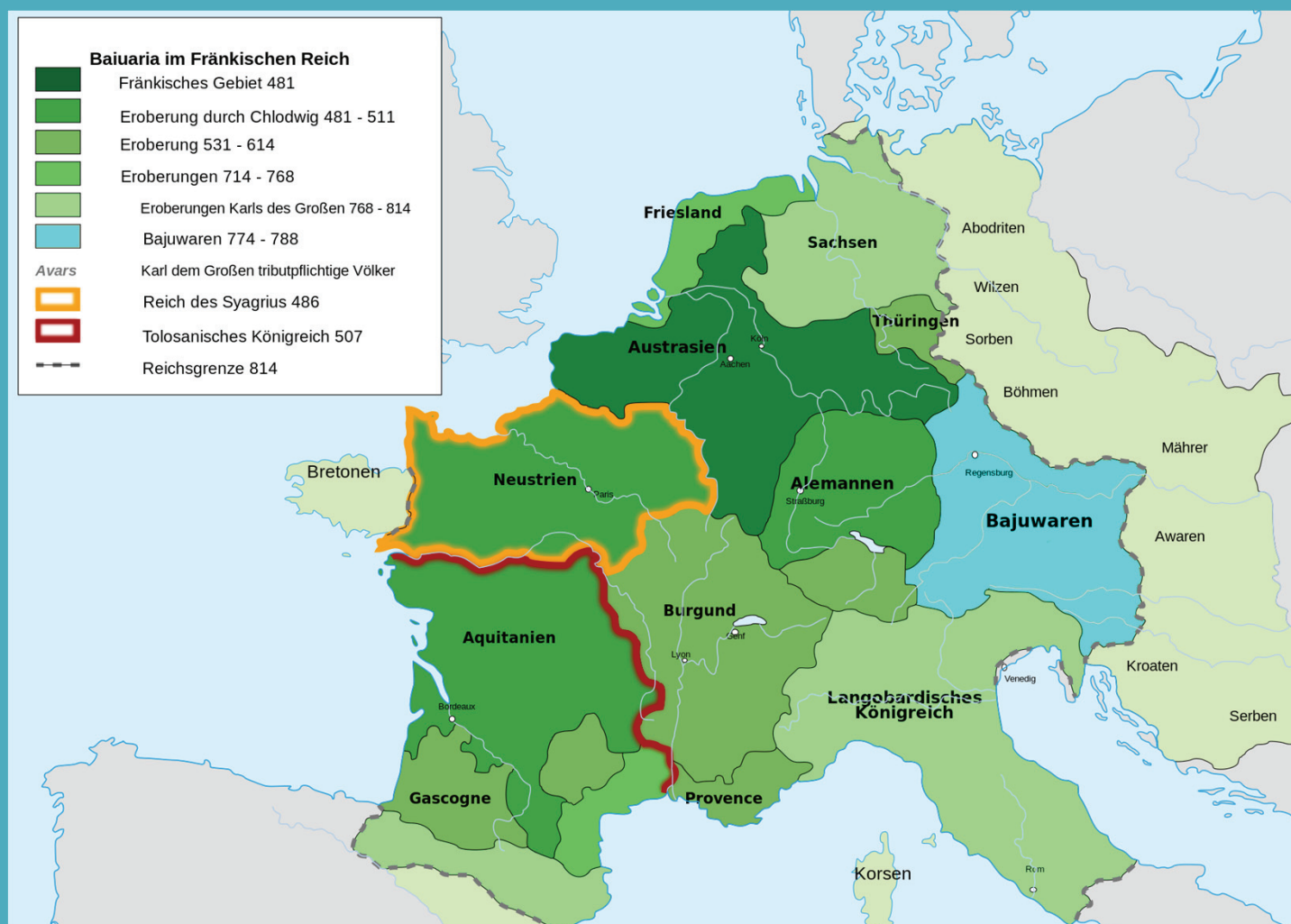

Na jižní Moravě se kostrové hroby s výbavou, která ukazuje na vztahy k avarskému kaganátu a datované do 8. století, našly v Dolních Dunajovicích a patrně i v Hevlíně. Od druhé poloviny 7. století se na jižním Slovensku, které bylo součástí avarského kaganátu, objevují kostrové hroby s bohatou výbavou a v téže době se v pohraniční zóně nacházejí i birituální pohřebiště, jež jsou pak častější až v století osmém. Jsou dokladem soužití Slovanů a Avarů.

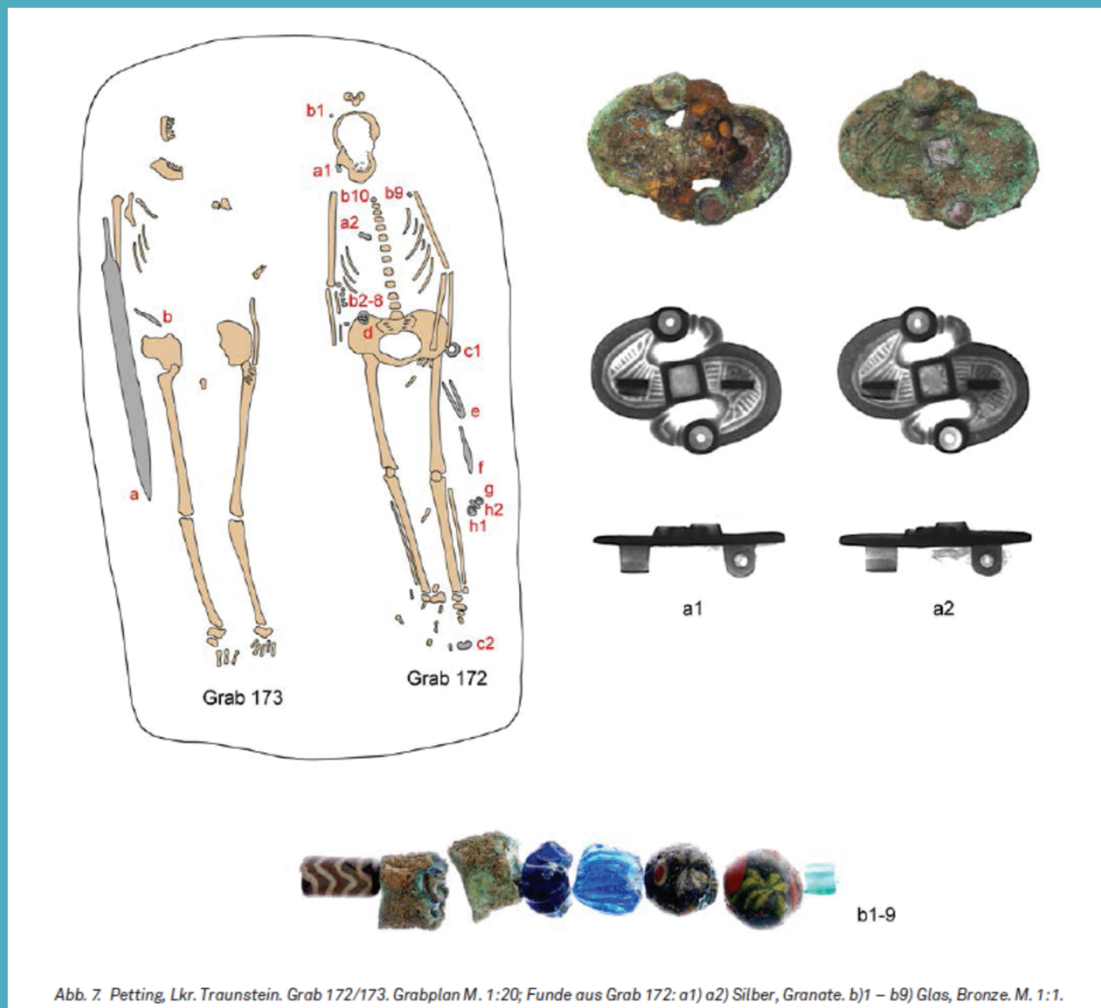

Pohřební ritus – Bavoři (Bajuvárové) 6. až 8. století

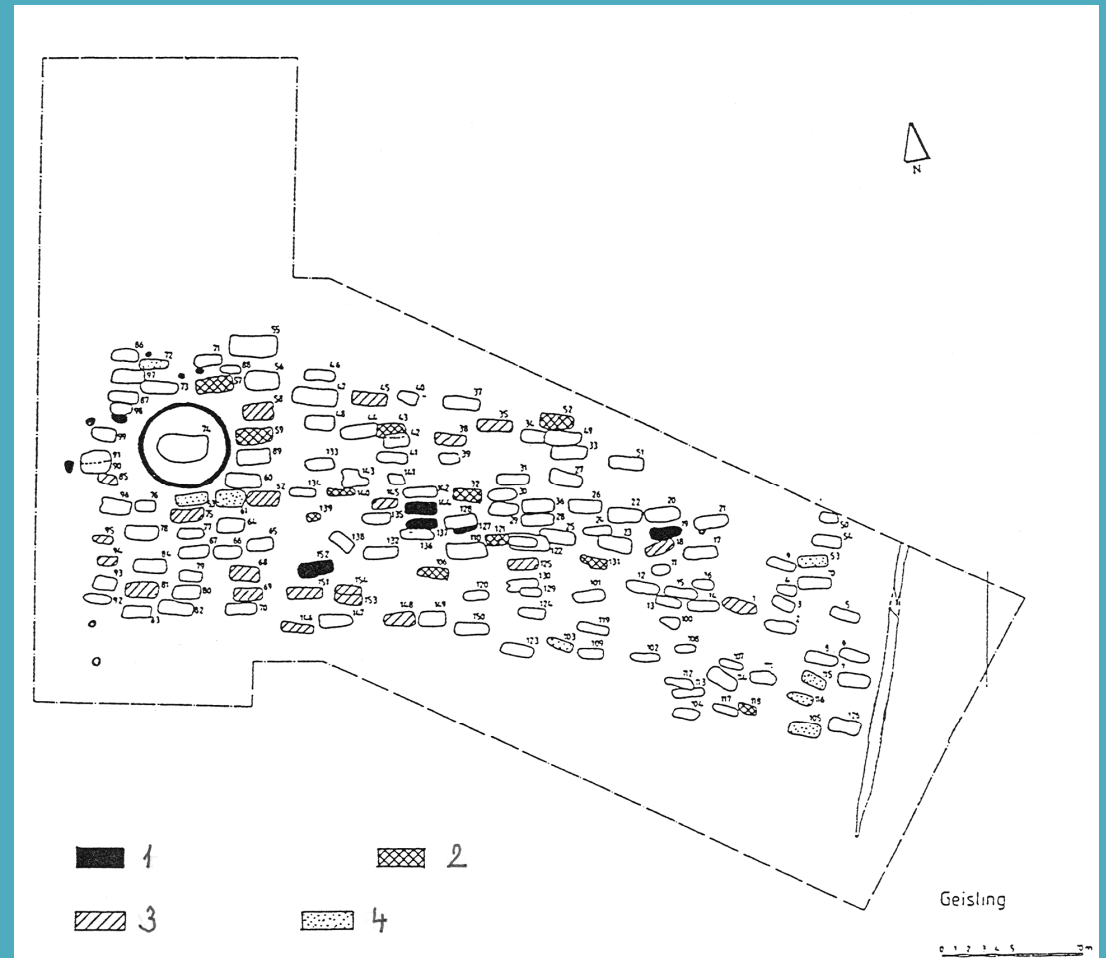
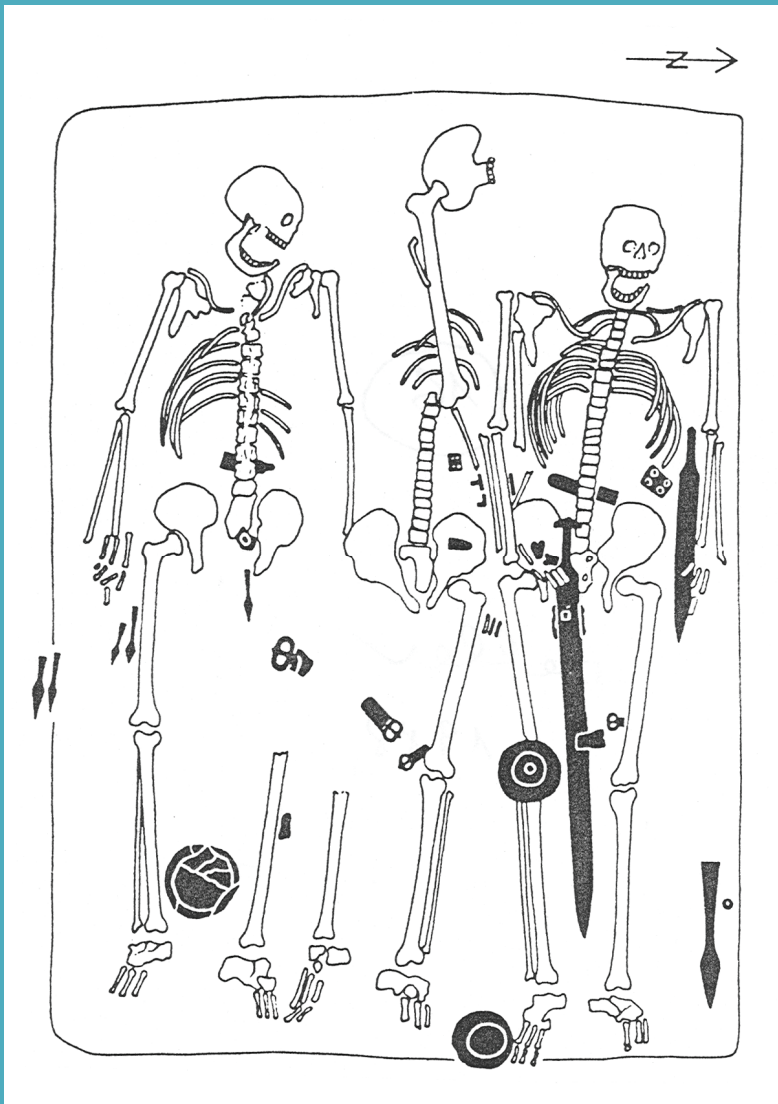
Bavoři, či Bavorové, někdy též Bajuvarové (německy Bajuwaren nebo či Baiuwaren, latinsky Baiuvarii) - germánský kmen, který se usadil v současném Bavorsku, které po nich nese jméno, dále v Rakousku a v Jižním Tyrolsku počátkem 5. století našeho letopočtu. Jsou považováni za předky současných Bavorů a Rakušanů.

Pohřební ritus Bavorů byl kostrový, pohřbívalo se do jam hlubokých 0,4 až 2 m, běžně v dřevěných rakvích sestavených z fošen bez použití železa. Rakve se podkládaly dvěma příčnými trámky. Muži bývali pohřbíváni v slavnostním oděvu s opaskem, jednobřitým kratším saxem a dvoubřitou spathou. Vně rakve bývalo uloženo kopí, štít, toulec se šípy a luk, třmeny s koňským postrojem, nádoby z keramiky, skla nebo dřeva a také předměty reprezentační povahy.

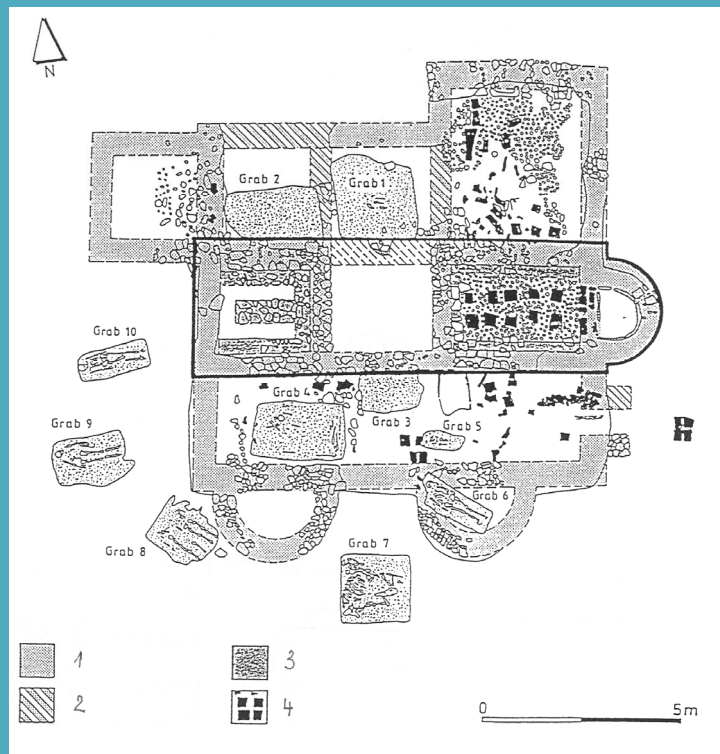

Známy jsou i pohřby koní, psů a sokolů. Někdy čeleď následovala v hrobě svého pána – tak je interpretován například trojhrob ze Straubingu. Ženy byly pohřbívány v slavnostním oděvu se šperky a nádobami. Na okrajích pohřebišť se někdy vyděluje zvláštní skupina hrobů privilegovaných osob.

Počátky křesťanství v Bavorsku spadají do doby upevňování vévodství a zvýšených kontaktů s Langobardy v severní Itálii kolem roku 600. V hrobech se objevují křížky z lístkového zlata našívané na oděv a další předměty s křesťanskou symbolikou. Na okrajích řadových pohřebišť vznikají dřevěné kaple s funerální funkcí datované do 7. století. Pozoruhodný je i objev malé pohřební kaple zabudované v 7. století do zřícenin antických lázní v Hartingu u Řezna.

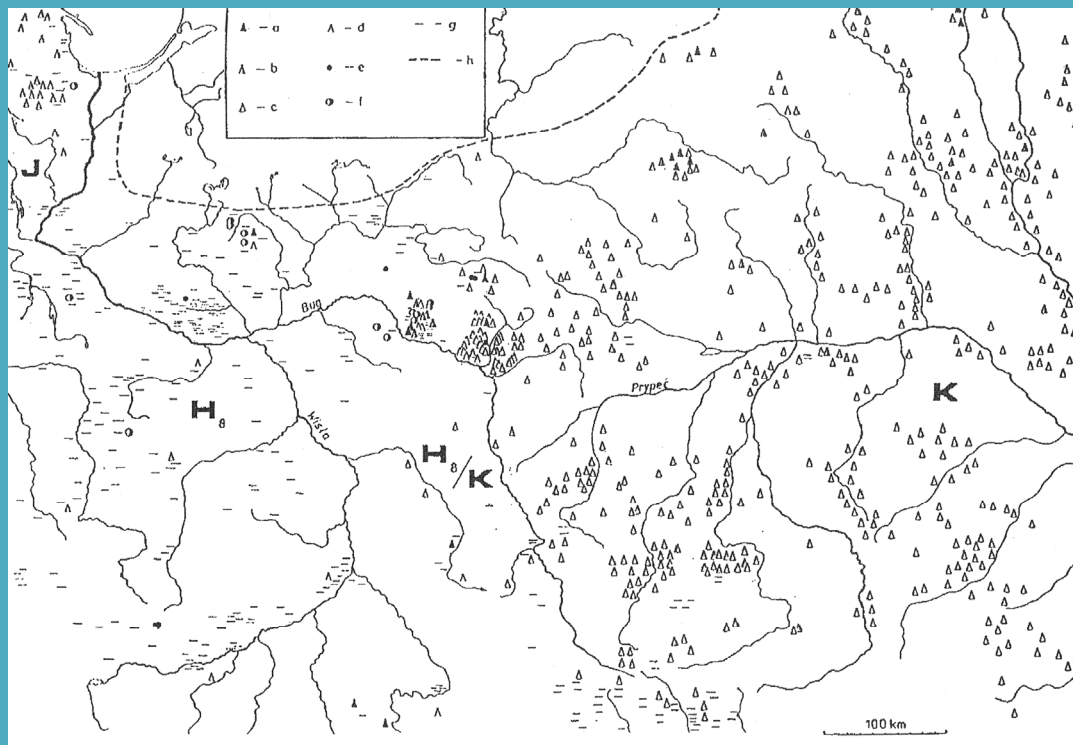
Velké hřbitovy končí kolem roku 700 a vznikají malé hřbitovy u jednotlivých dvorců. Objevuje se obolus mrtvých v podobě byzantských nebo východogótských zlatých solidů především v ústech zemřelého.

Pohřební kaple ze 7. století s deseti hroby postavená v Hartingu u Řezna v Bavorsku do zřícenin římských lázní. Legenda: 1 – zdivo a suť, 2 – doplnění, 3 – zděné přístavky, 4 – cihly.

Pohřební ritus – 9. a 10. století

Toto období je charakterizováno převládnutím kostrového pohřebního ritu. U Slovanů se tak stalo nejdříve v Podunají, u severních a východních Slovanů později. Tam, kde byla převzata západní forma křesťanství vázaná na Řím, rychle zmizela mohylová pohřebiště a byla nahrazena pohřebišti plochými – na rozdíl od území pokřesťených východní církví, která byla k mohylovým pohřebištím tolerantnější. Markantně se tento rozdíl projevuje ve sféře vlivu Polska, které přijalo západní křesťanství roku 966 a Ruska pokřesťeného roku 988. Dostí ostrou hranici zde tvoří řeka Bug.

Slovanská pohřebiště z doby od poloviny 10. do poloviny 12. století. Legenda: a–c – mohylová pohřebiště (a – žárová, b – birituální, c – kostrová), d – hroby uložené do starších mohyl, e–g – plochá pohřebiště (e – žárová, f – birituální, g – kostrová), h – severní hranice slovanského osídlení.

Změna z žárového na kostrový pohřební ritus

Přechod od žárového ke kostrovému pohřebnímu ritu nebyl u Slovanů na našem území jednorázovou záležitostí. Pro výbavu nejstarších kostrových hrobů na mocenských centrech najdeme analogie v horizontu Biskupija – Crkvina na jadranském pobřeží z poslední třetiny 8. století. Teprve postupně přecházelo k tomuto ritu i ostatní obyvatelstvo. Některé vzory byly patrně převzaty z prostředí ovládaného Avary a kulturně vyššího prostředí římských provincií. V konečném převládnutí nového ritu mohlo hrát roli i křesťanství.

Teprve křesťanství striktně vyžadovalo pohřeb celého těla očekávajícího vzkříšení na „konci času“. Změna pohřebního ritu odrážela změny v celém společenském systému.

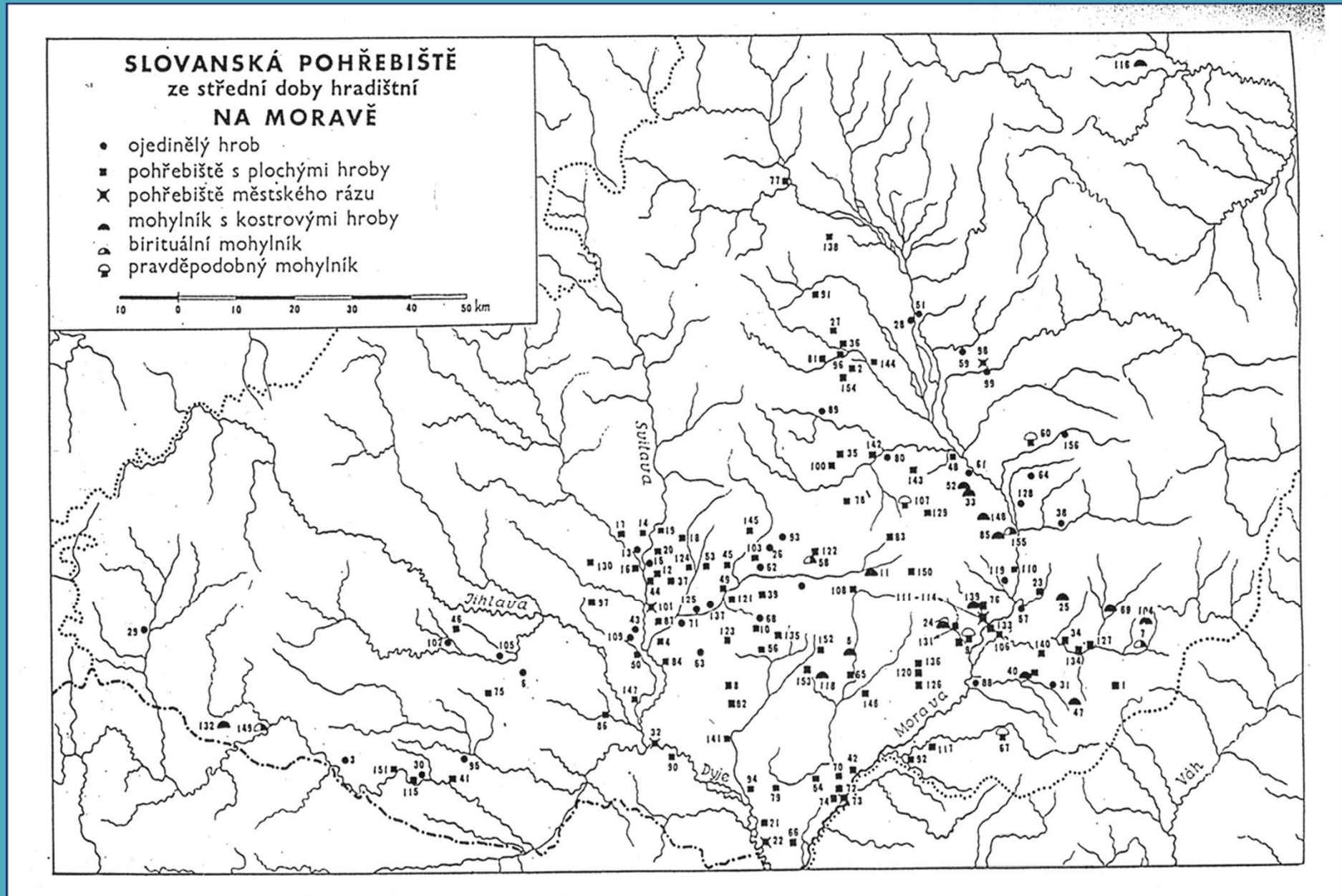
Jestliže kremace představovala rychlý a definitivní odchod do jiného světa, pak inhumace znamenala, že mrtvý zůstával do jisté míry nablízku svému společenství, pomáhal zajistit kontinuitu míru a prosperity. Zvláště u jedinců s autoritou a významem pro společenství to bylo jistě žádoucí.

Na podporu tohoto názoru lze uvést také to, že pokud se od doby římské v některé společnosti praktikovala biritualita, pak inhumace byla zpravidla spojena s vyšším sociálním postavením zemřelých.

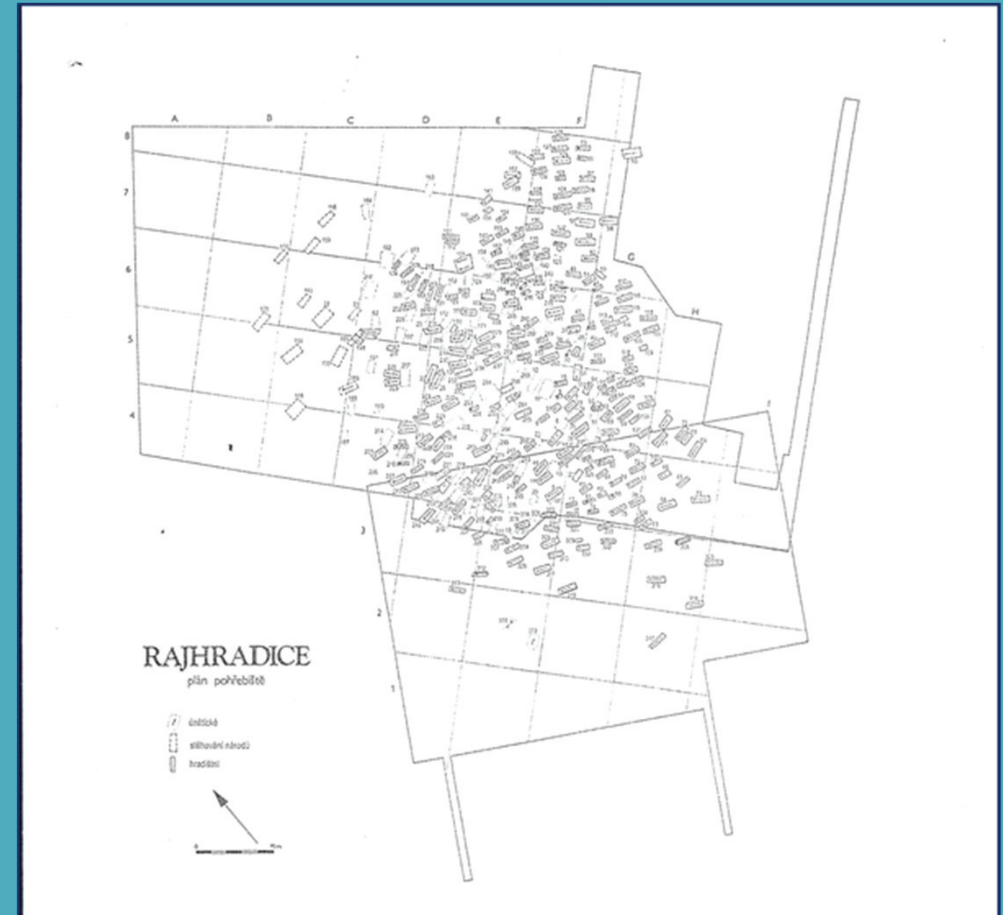
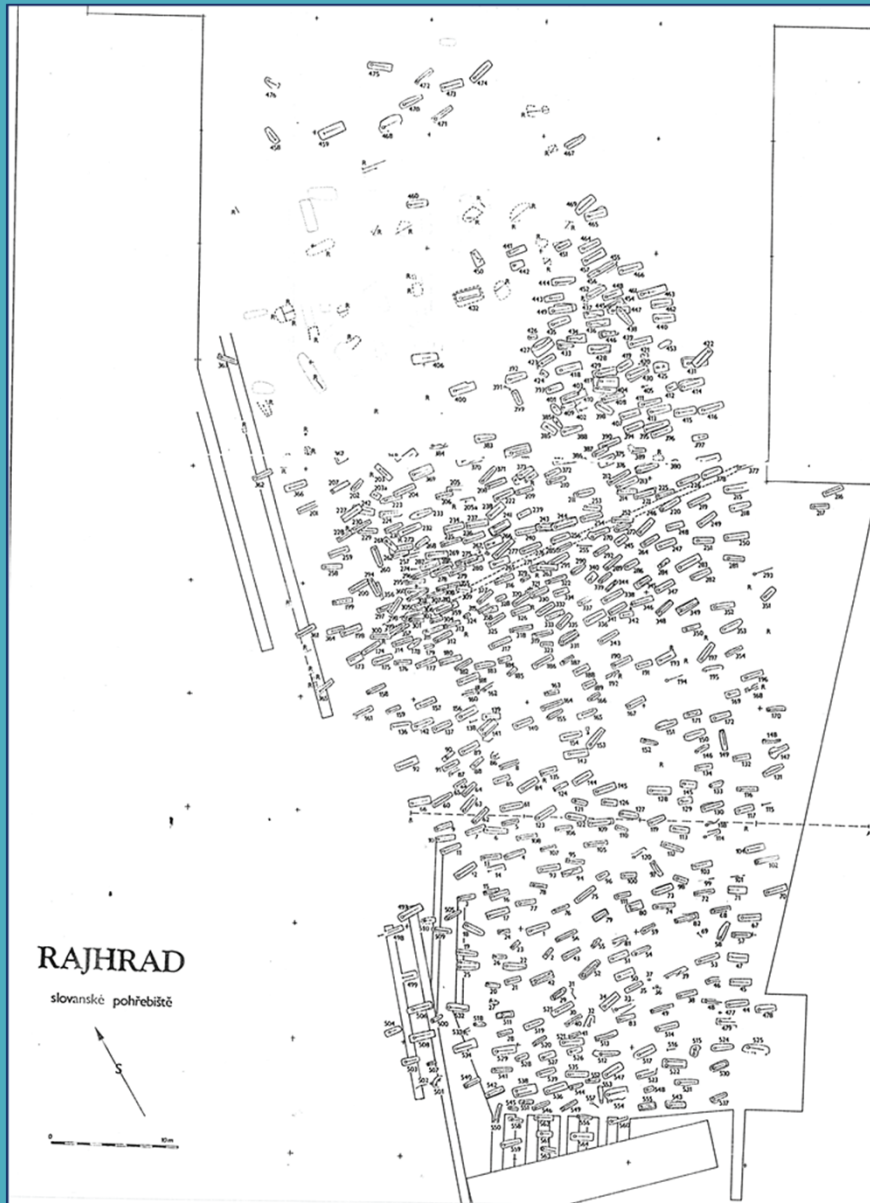
Přijetí křesťanství nebylo jednoduchou záležitostí. Aktem obrácení (konverze) a křtem teprve začínal dlouhodobý a prakticky nekončící proces christianizace, kdy systém křesťanských hodnot postupně prostupuje každodenní život. Změna žárového pohřebního ritu v kostrový nebyla asi velkým problémem, ani omezení a odbourání milodarů netrvalo dlouho (snad dvě generace), ale celá staletí se udržely pohřební rituály a jak ukazují písemné prameny z 11. století – i místa pohřbu.

Pozůstatky zemřelých z tohoto období nacházíme zejména na pohřebištích, ale známe i příklady osamělých hrobů, hrobů na sídlištích, pohřbů do sídlištního objektu, nebo postupně se šířících pohřbů na kostelních hřbitovech.

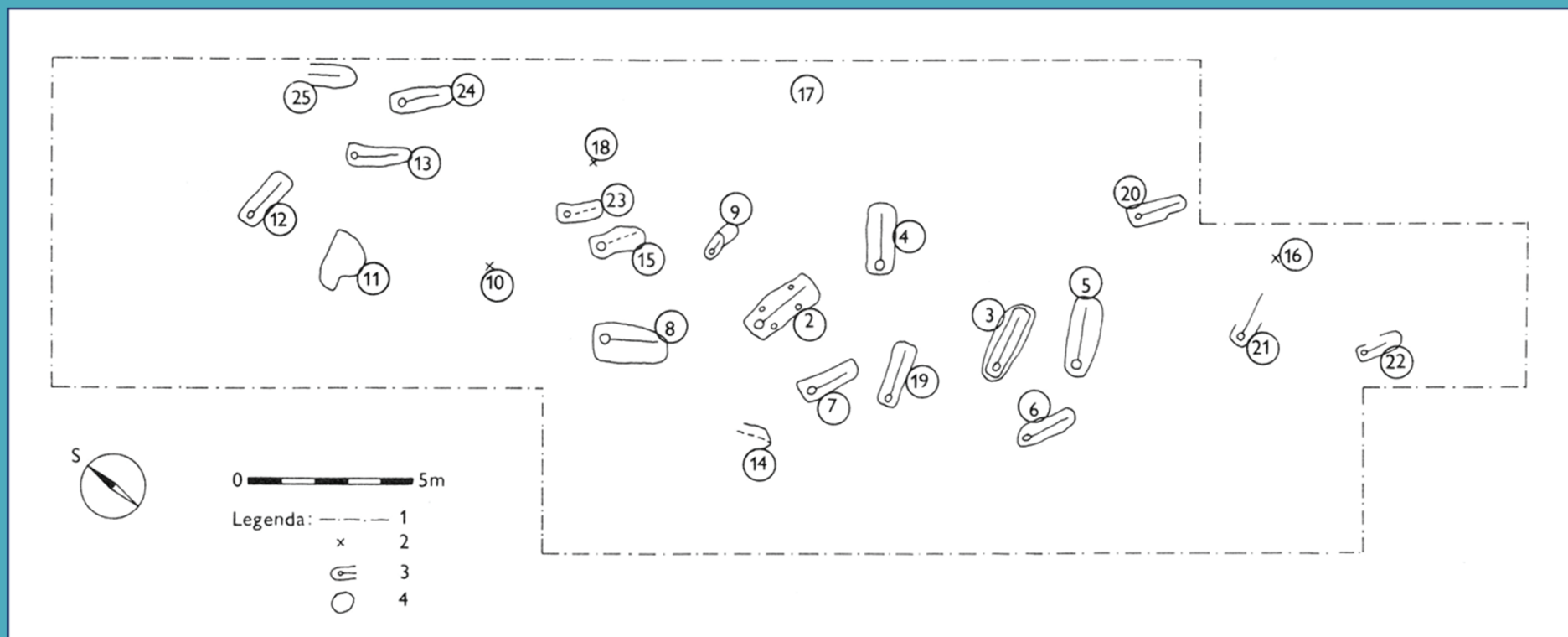
Podle vnějšího vzhledu dělíme středohradištní pohřebiště z 9. až první poloviny 10. století na pohřebiště s plochými hroby a na mohylníky. Převažující jsou plochá pohřebiště.

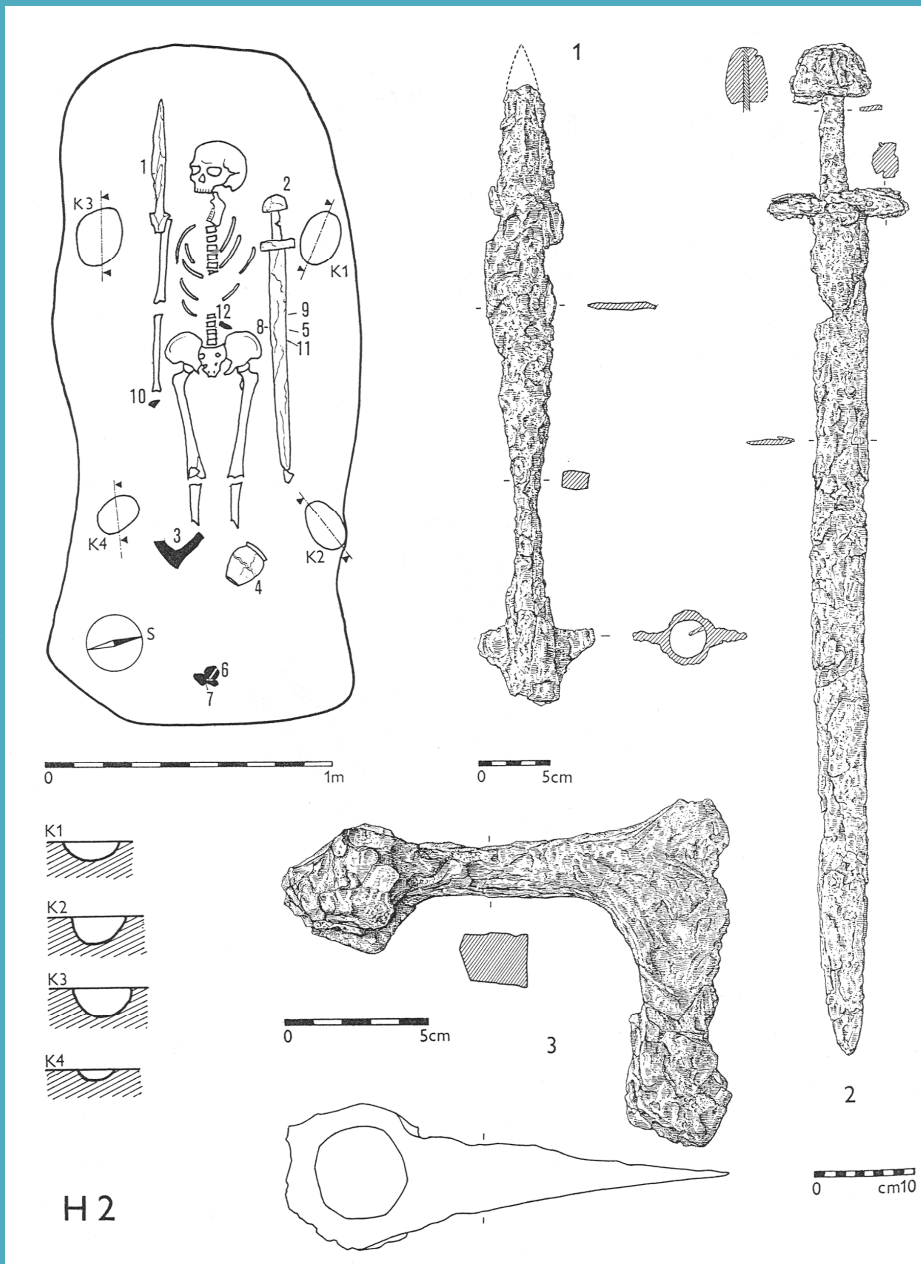

Většinou mají hroby skupinové či řadové uspořádání. Někdy pozorujeme kumulaci kolem centrálního hrobu.

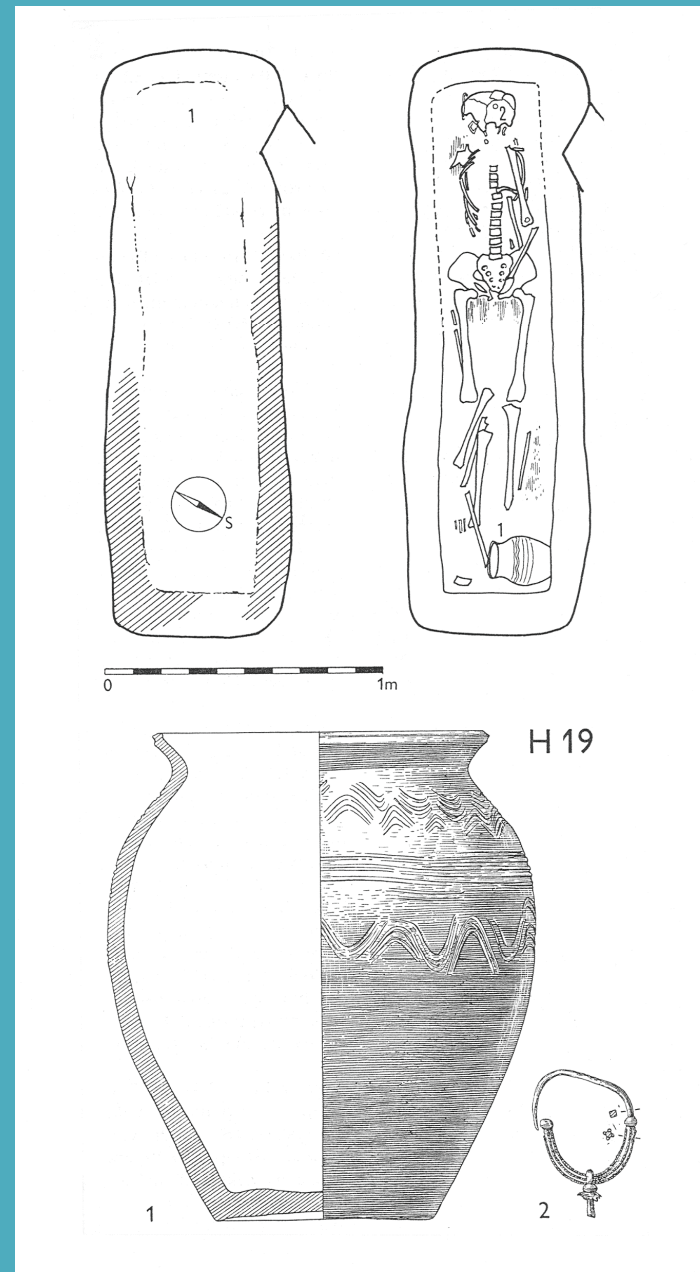

Příkladem rodového středohradištního jihomoravského pohřebiště s centrálním hrobem je lokalita „Hotařský kopec“ u Morkůvek, kde kolem hlavního hrobu (s mečem a dalšími zbraněmi) pohřbívala místní komunita v 9. století.

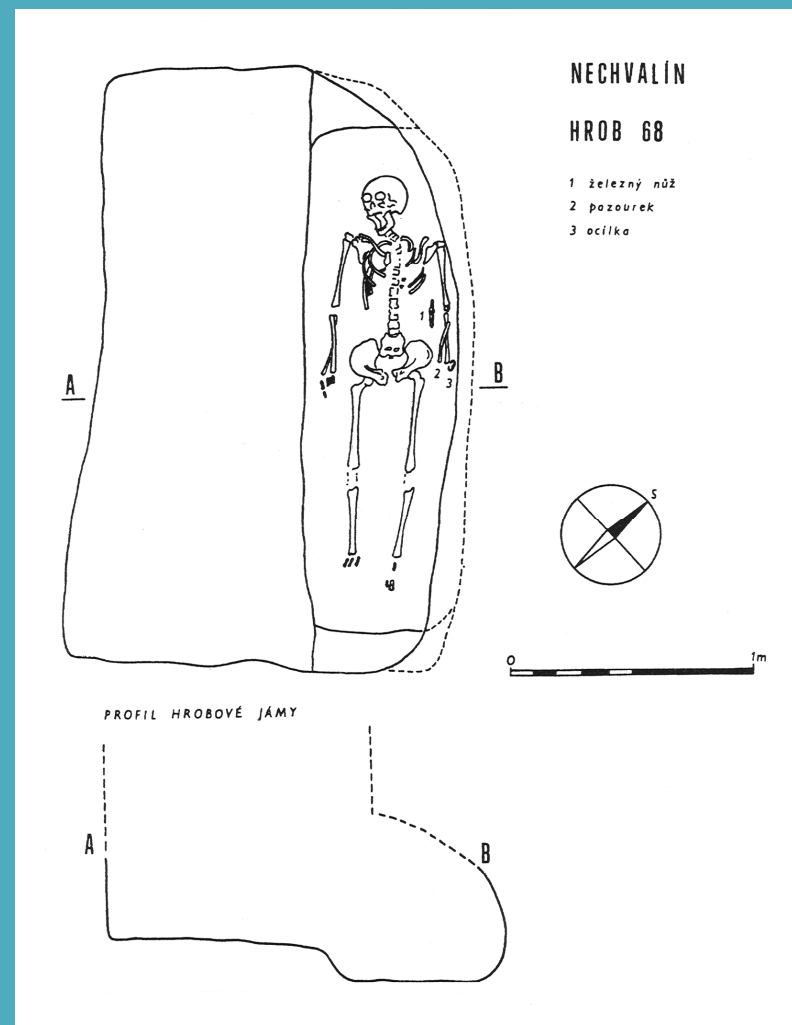
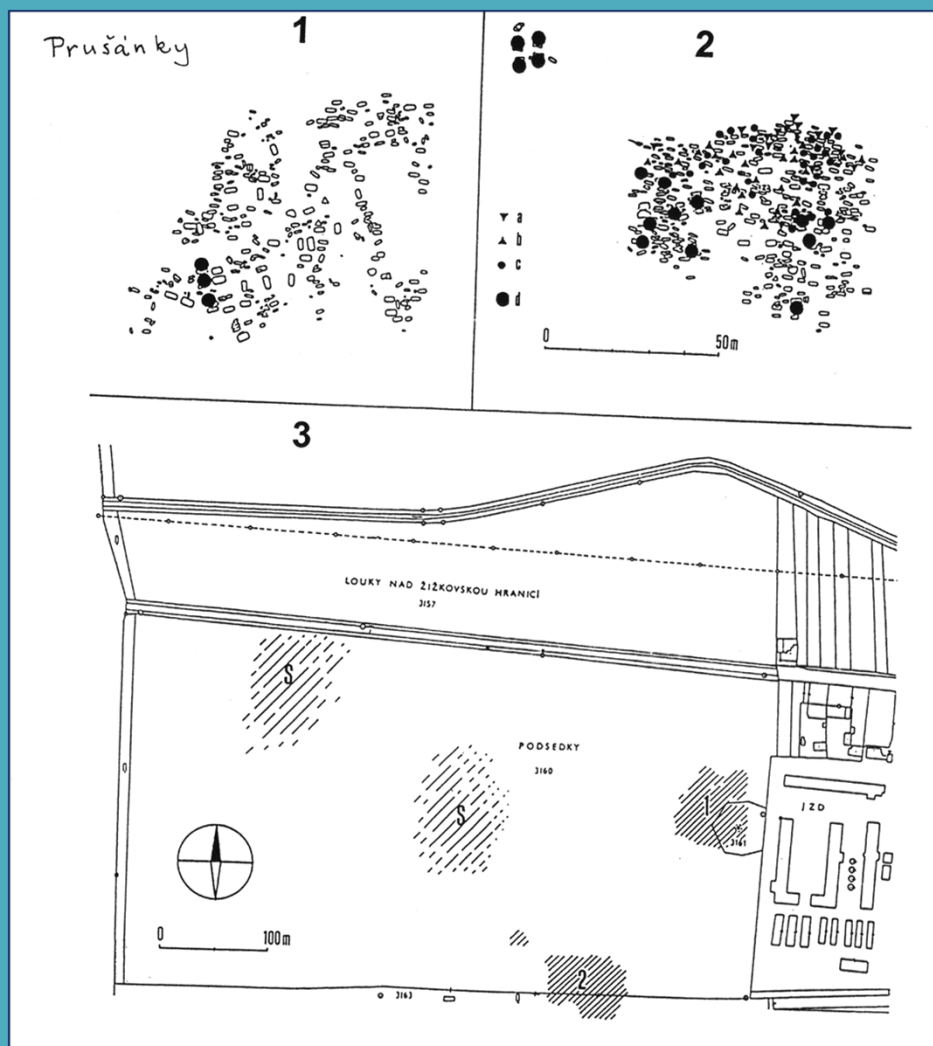

Hlavní hrob na pohřebišti z 9. století u Morkůvek na Moravě vybavený mečem, kopím, sekerou, ostruhami, nádobou a dalšími drobnými předměty u pasu. Kulové jamky K1–K4 jsou pozůstatkem konstrukce dřevem vyložené hrobové komory.

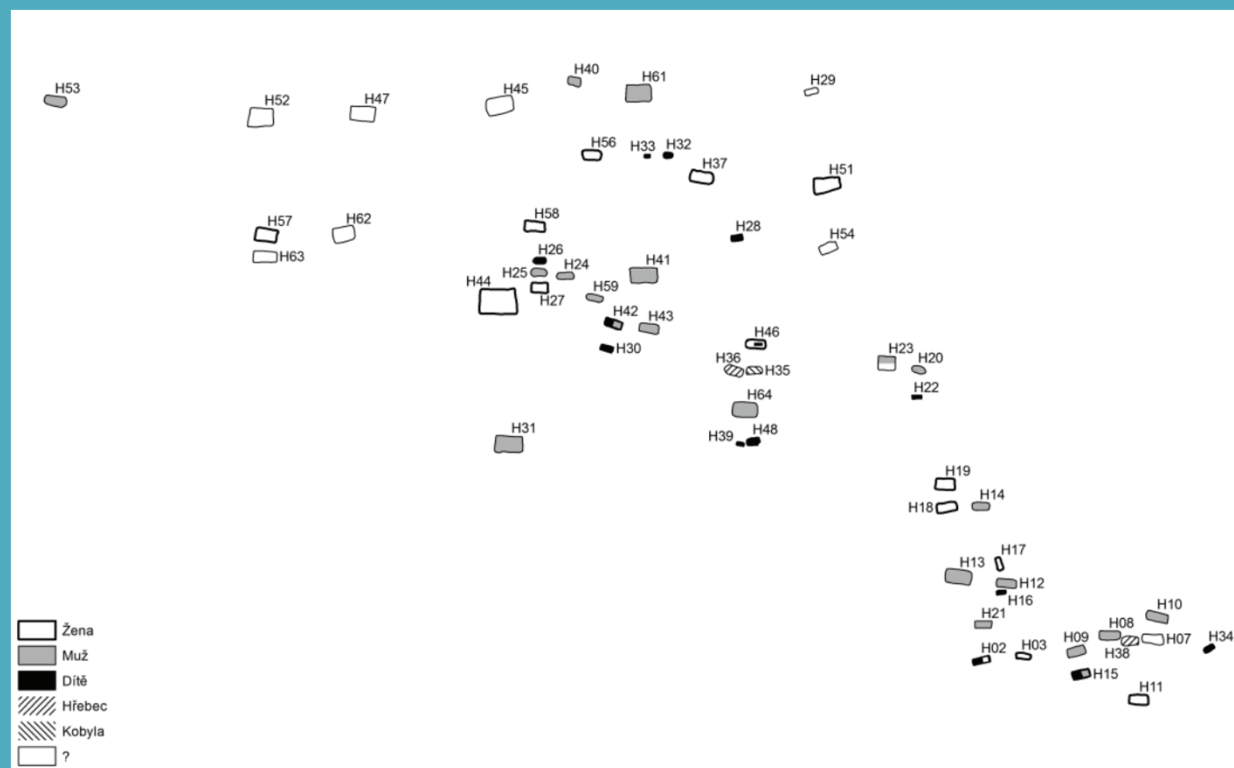

Hrob 19 na pohřebišti z 9. století u Morkůvek na Moravě. Pohřbená žena byla uložena do rakve, jejíž půdorys se při preparaci rýsoval. V rakvi se kromě bronzové náušnice našel i hrnec.

Zajímavé poznatky týkající se proměny pohřebního ritu u jihomoravských Slovanů pocházejí z výzkumů pohřebišť u Prušánek a Nechvalína. Na obou pohřebišťích jsou doloženy žárové hroby na jižním okraji pohřebiště trvajících do poloviny 9. století. V obou případech bylo kolem poloviny 9. století pohřebiště přeloženo na jiné místo, kde se pohřbívalo kostrovým způsobem až do 11. století.

Středohradištní pohřebiště se nacházejí na centrálních hradiscích, na velkomoravských dvorcích, ale i při zemědělsko-pasteveckých či zemědělsko-řemeslnických a vojensko-strážních sídlištích. Poznatky o poslední skupině pohřebišť, známé dosud především díky výzkumům na předhradí „Pohanska“ u Břeclavi, obohatil výzkum v Olomouci-Nemilanech, kde takřka 19% jedinců bylo vybaveno zbraněmi – a to nejen meči, které se našly ve dvou hrobech, ale i šavlí (svědčící o kontaktech s Maďary či Pečeněhy). Také pohřby koní doplňují naše představy o vybavení a funkci vojensko-strážního sídliště v předpolí mocenského centra. Za pohřebiště řemeslnického a zemědělského obyvatelstva žijícího na předhradí rajhradského hradiska se považuje lokalita ležící mezi Rajhradem a Rebešovicemi (jižní Morava) s 564 hroby.

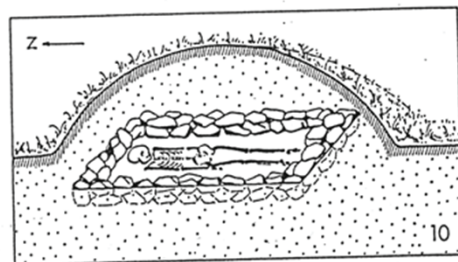
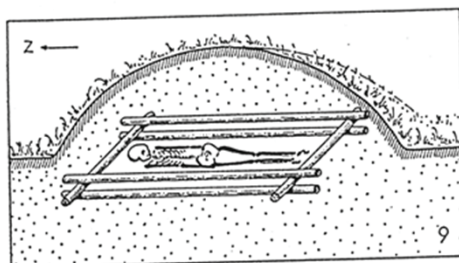
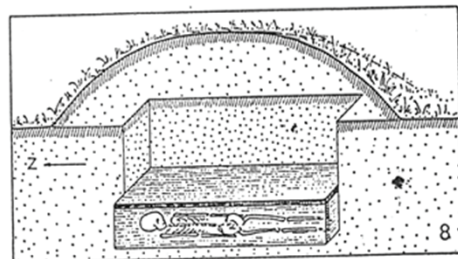
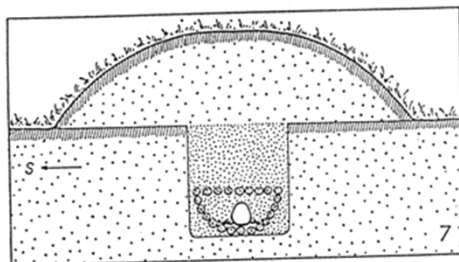
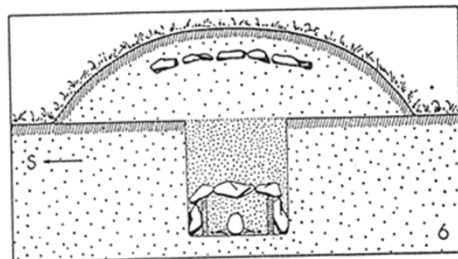
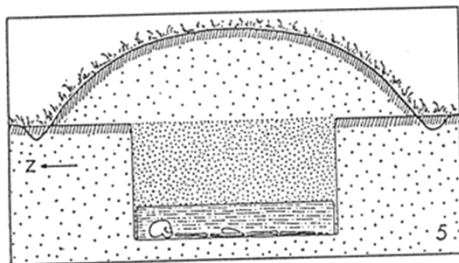
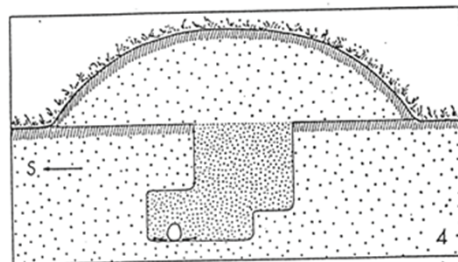
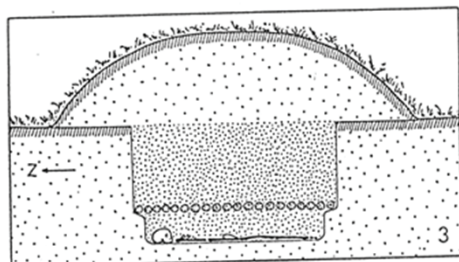
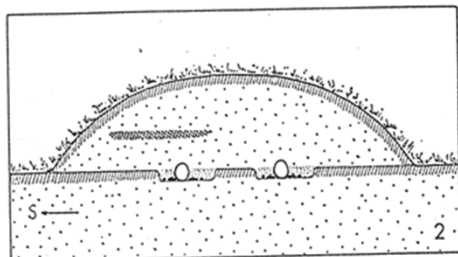
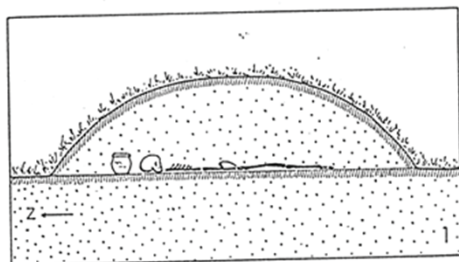

Plánek slovanského pohřebiště v Olomouci – Nemilanech.

Mohylníky se dochovaly především v lesnatém terénu, kde nebyly zničeny pozdější kultivací půdy. Jednotlivé mohyly bývají většinou kruhového až oválného půdorysu. Někdy se zdá, že mohyla oválného půdorysu vznikla splynutím několika samostatných mohyl. Průměr dosahuje 2 až 18 m a výška 0,5 až 6 m.

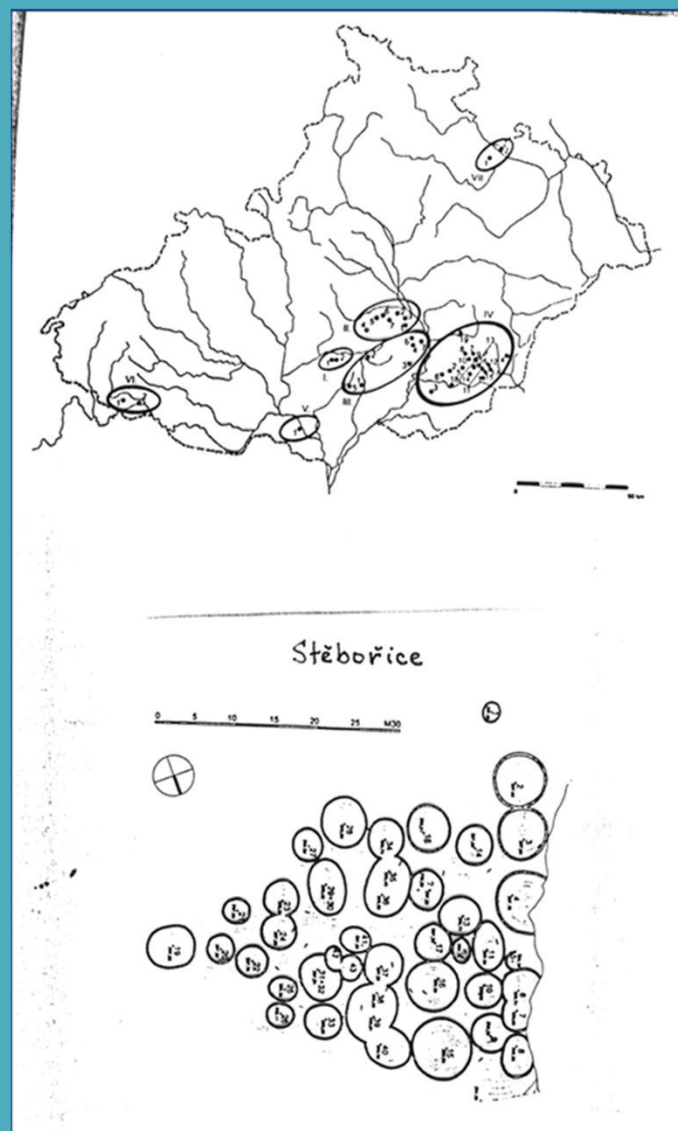
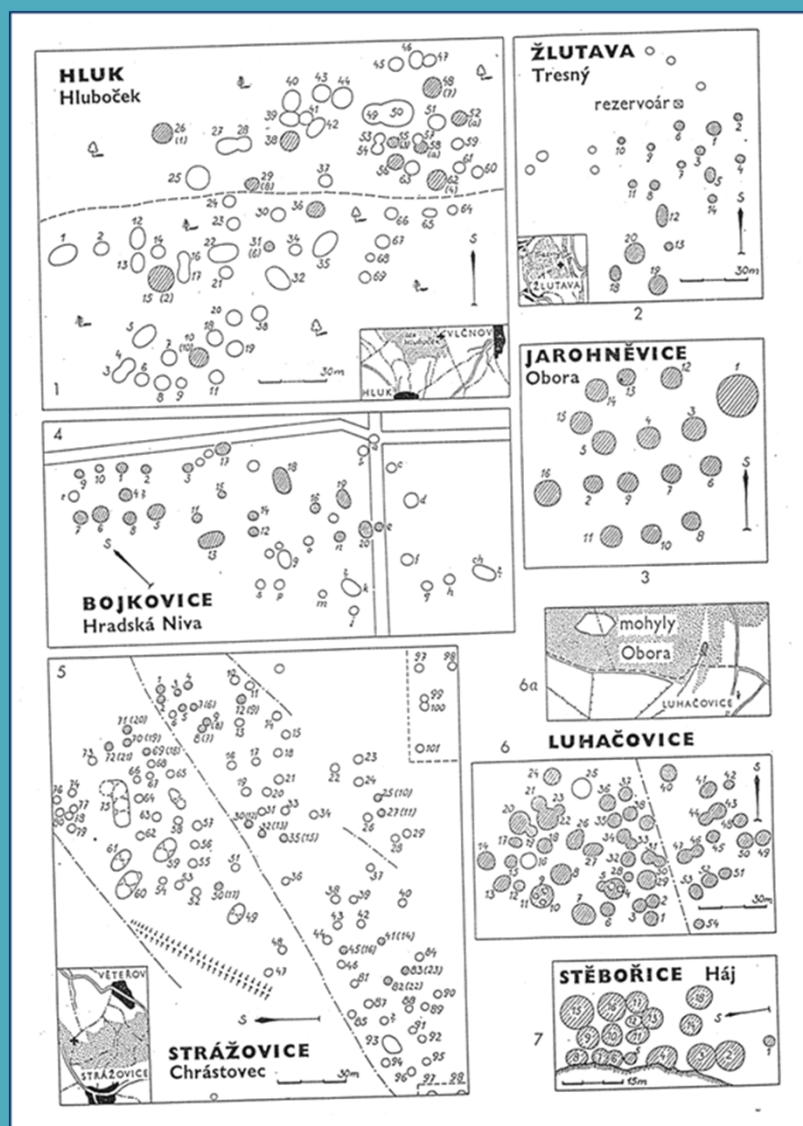

Mohylník v Bohuslavicích u Kyjova. Mohyly zůstaly v lesnatém terénu zachovány.

V násypech se vyskytují stopy ohně a dřevěného vymezení pohřbu. Kostrové hroby pod mohylami leží buď na úrovni terénu, nebo v jamách pod mohylou. V některých případech mohly být kostrové hroby zapuštěny i do tělesa mohyly. Některá mohylová pohřebiště s žárovými i kostrovými hroby se udržela poměrně dlouho.

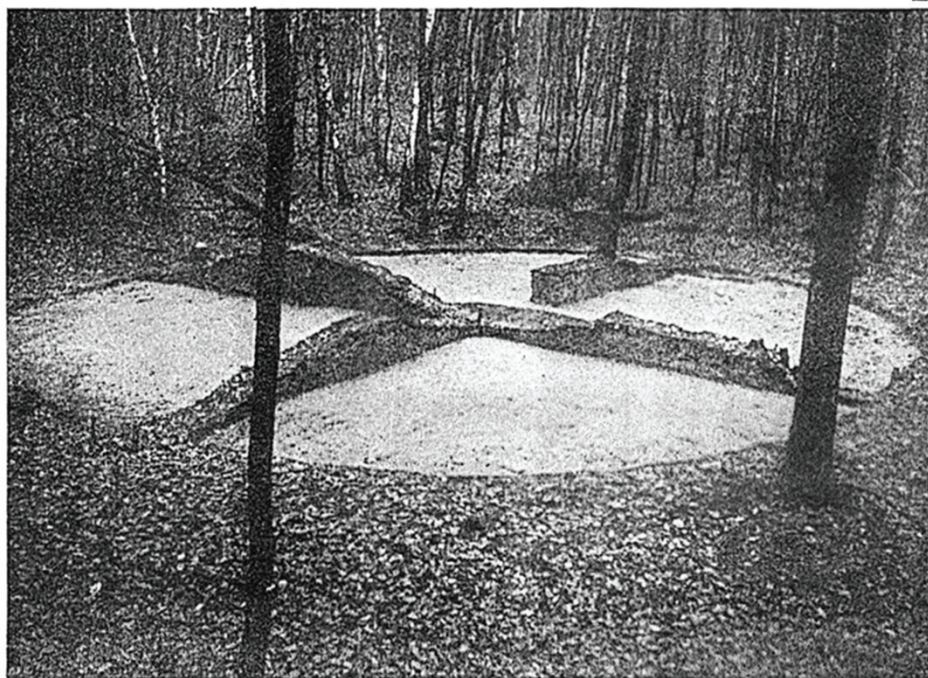
Výrazná skupina mohylových birituálních pohřebišť je dokumentována na jihovýchodní Moravě, kde lze jejich výskyt sledovat od 9. do počátku 11. století (Kostelec, Nevšová, Bojkovice, Rudimov, Luhačovice, Žlutava). Příkladem může být mohyla v trati „Starý háj“ u Lipové na Zlínsku, v jejímž tělese byly objeveny jak jamkové žárové pohřby, tak i zbytky spálených kostí uložených do násypu. Doloženo je zde i žároviště.

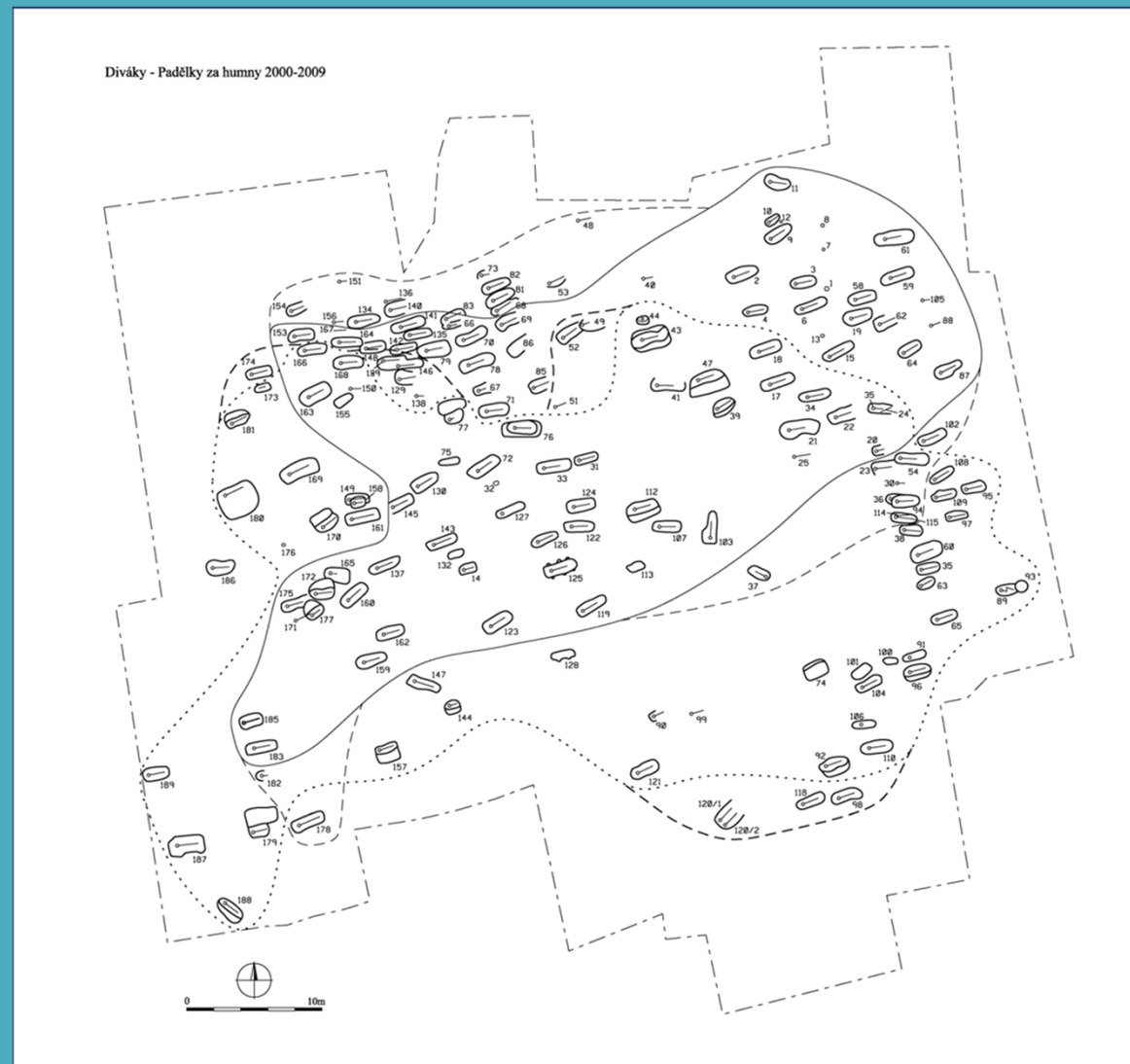
1

2

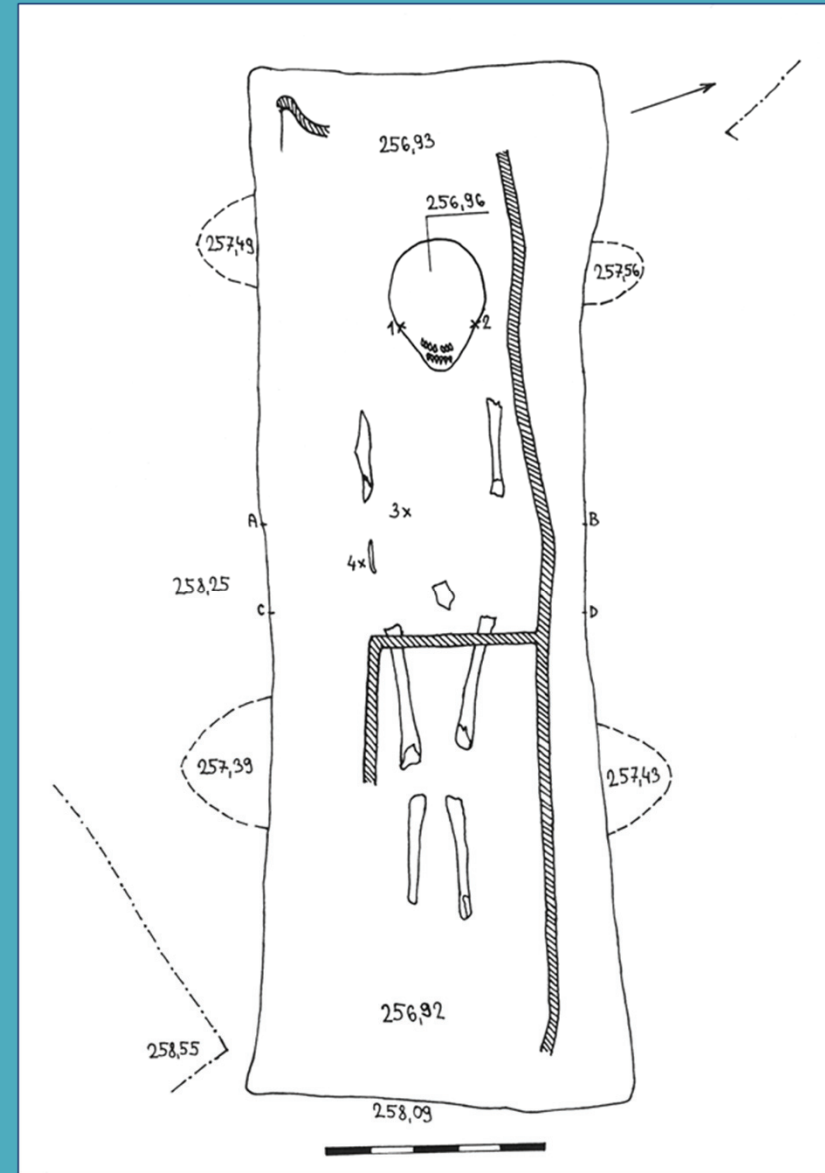

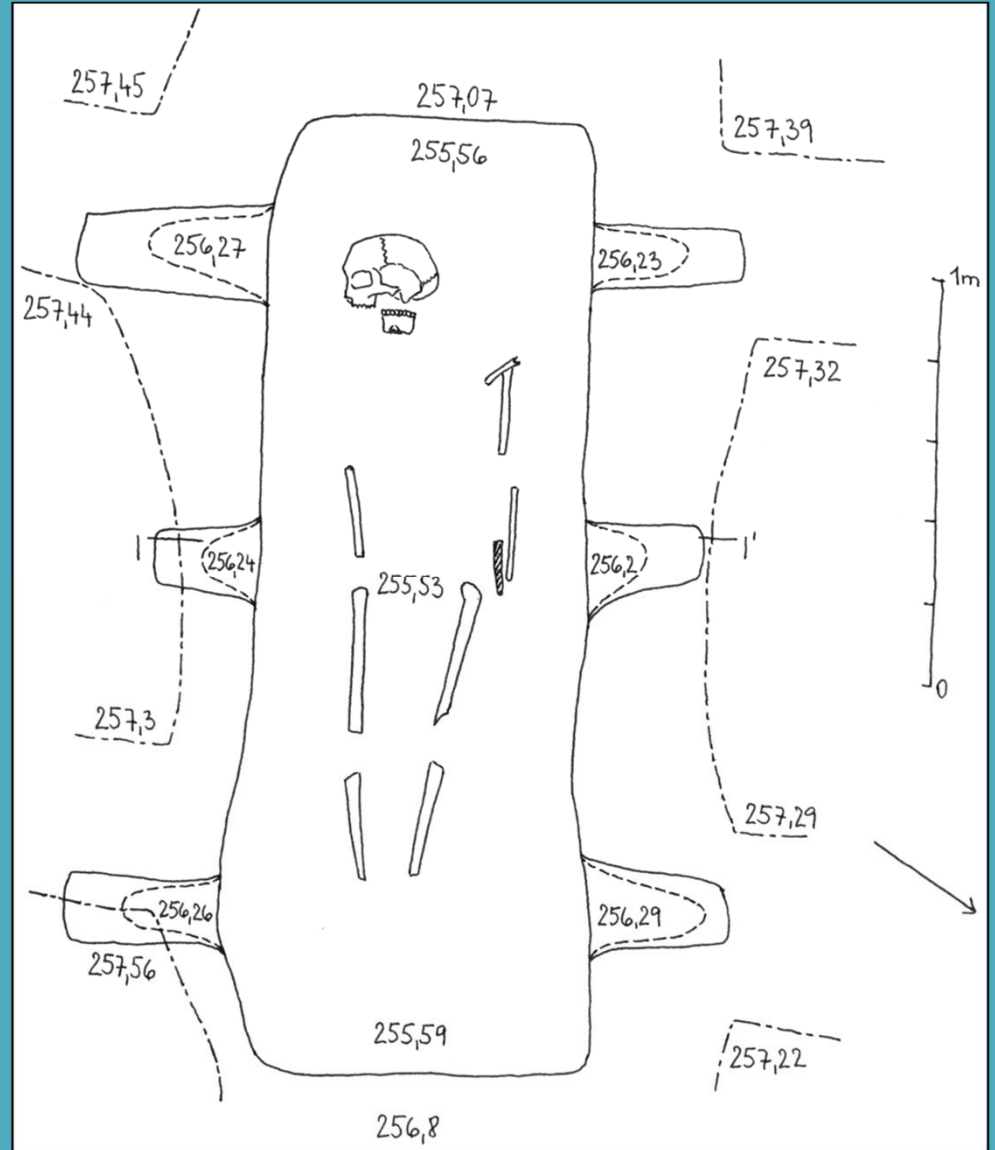
U některých mohyl na Zlínsku (například v Kostelci-Štípe) se na úrovni původního terénu našlo jen několik spálených kostí, atypické zlomky keramiky a železný předmět (snad přezka), takže tyto mohyly jsou zatím nedatovány.

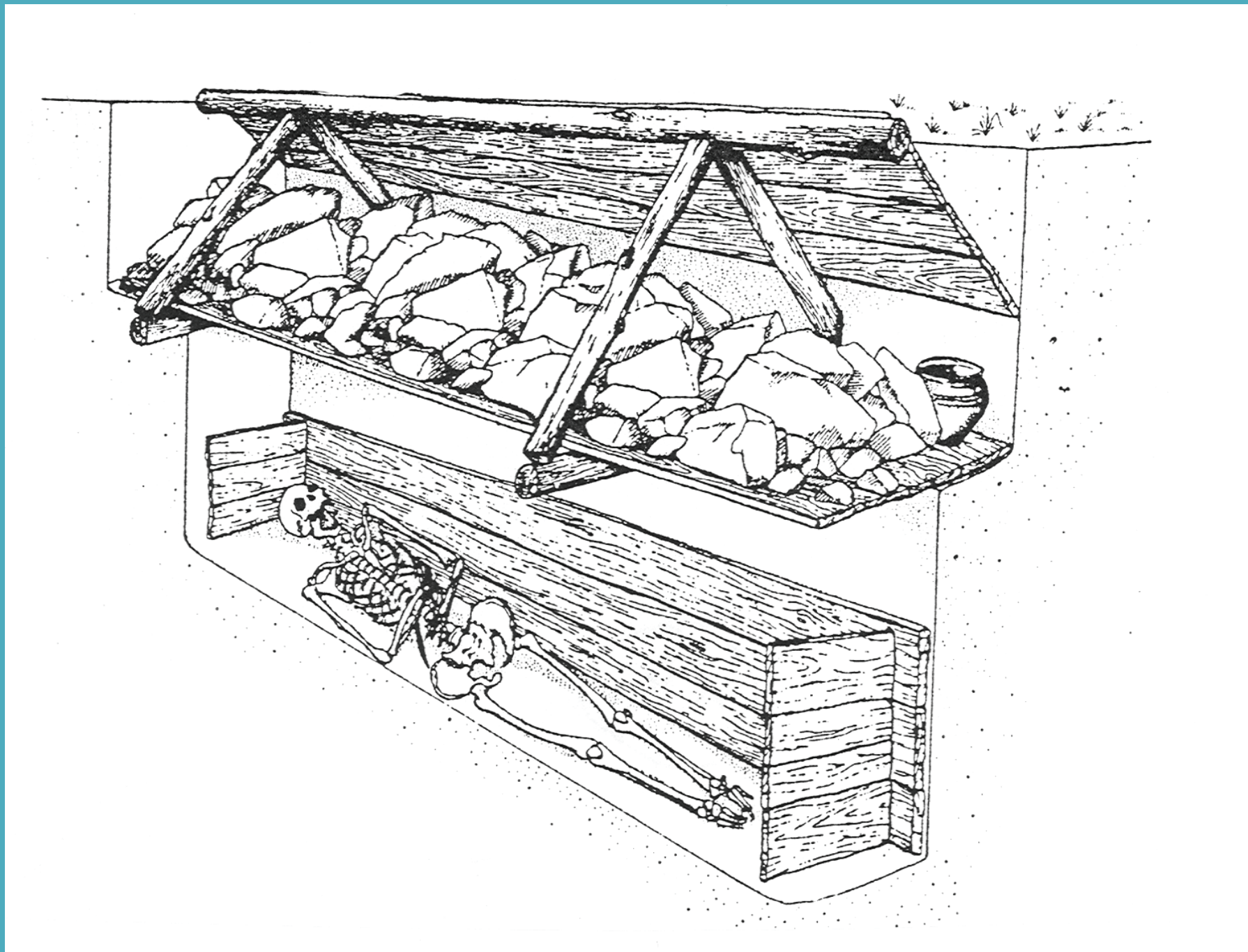
Obvyklá orientace hrobů byla západ – východ (hlavou k západu) s celou řadou odchylek, které se vysvětlují rozdílným místem východu slunce během ročních období, což je velmi problematické. Dále je možné, že se lidé při zřizování hrobů řídili v terénu jen přibližnou západovýchodní orientací, případně hroby orientovali na krajovou dominantu. Důležitou roli zřejmě hrál sklon terénu pohřebiště i představy o geografickém umístění záhrobí i zmrtvýchvstání.

Úprava hrobových jam je rozmanitá. Většinou je půdorys obdélníkový se zaoblenými rohy, hloubka je závislá na pozdějších úpravách terénu, ale v některých případech dosahuje i přes 3 m. K úpravě hrobové jámy se někdy použilo dřevo, jindy kameny a občas se podaří objevit i zbytky rakve.

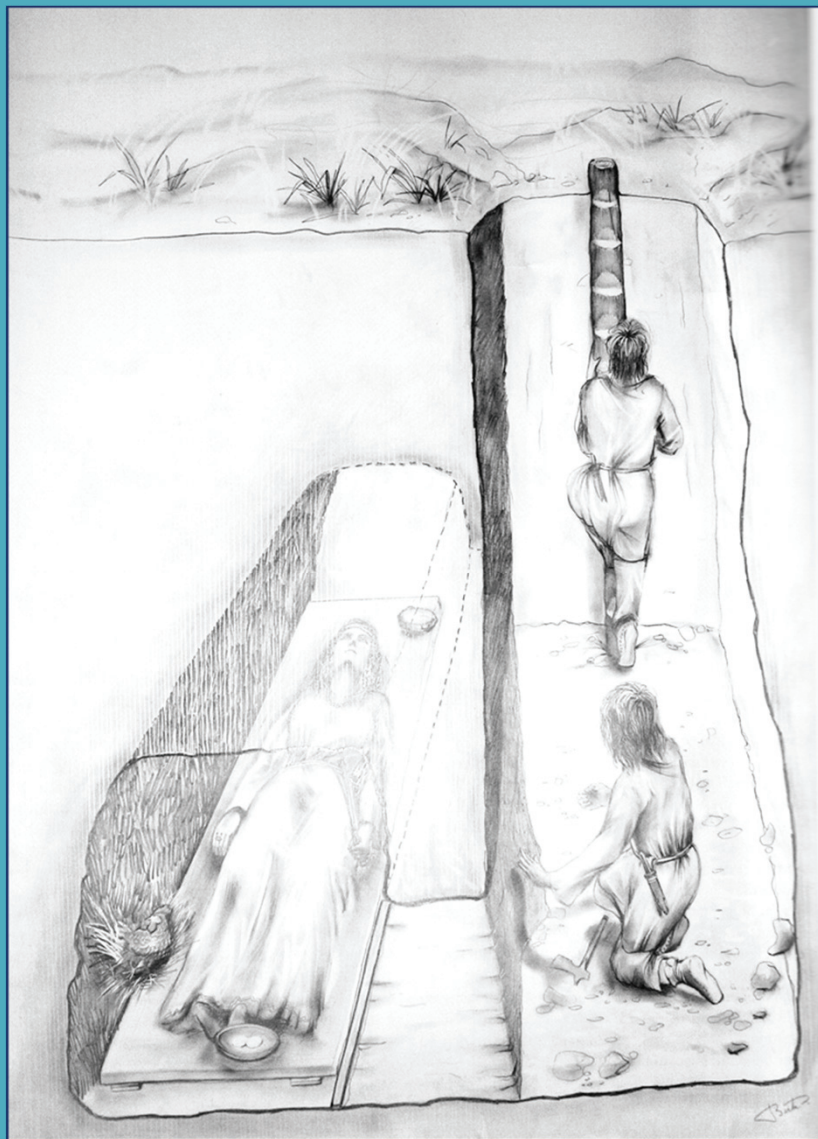

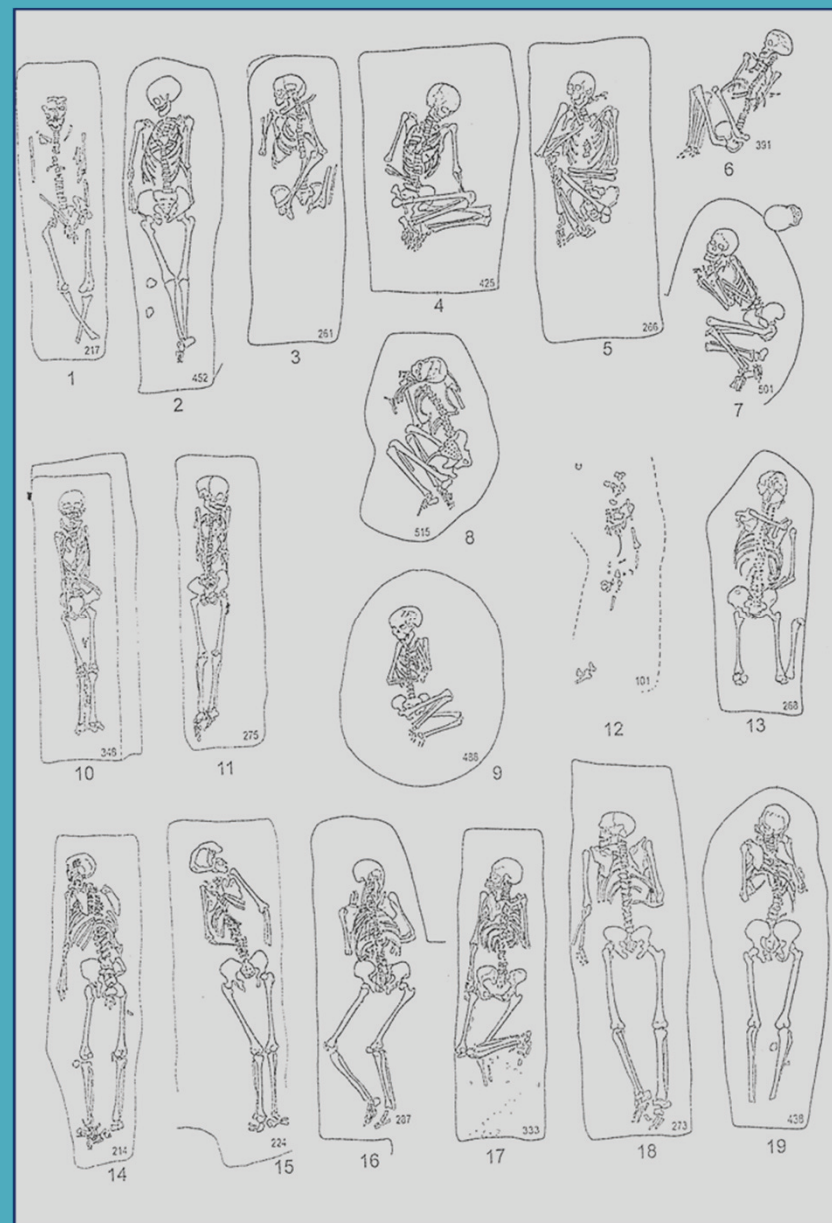
Kresebná rekonstrukce hrobu z 9. století na pohřebišti u Modřic na Moravě.

Hroby s výklenky mají paralely na avarských pohřebištích, ale interpretovat je jako kulturní vliv Avarů by bylo zjednodušující, protože do kultury jak Avarů, tak i Slovanů se dostaly zprostředkovaně z prostředí dolního Podunají. Smysl pohřbu ve výklenku hrobové jámy není zcela jednoznačný (opatření proti revenanci nebo vylupování), ale mohla zde hrát roli snaha pohřbít zemřelého jednoduchým způsobem v dutém prostoru.

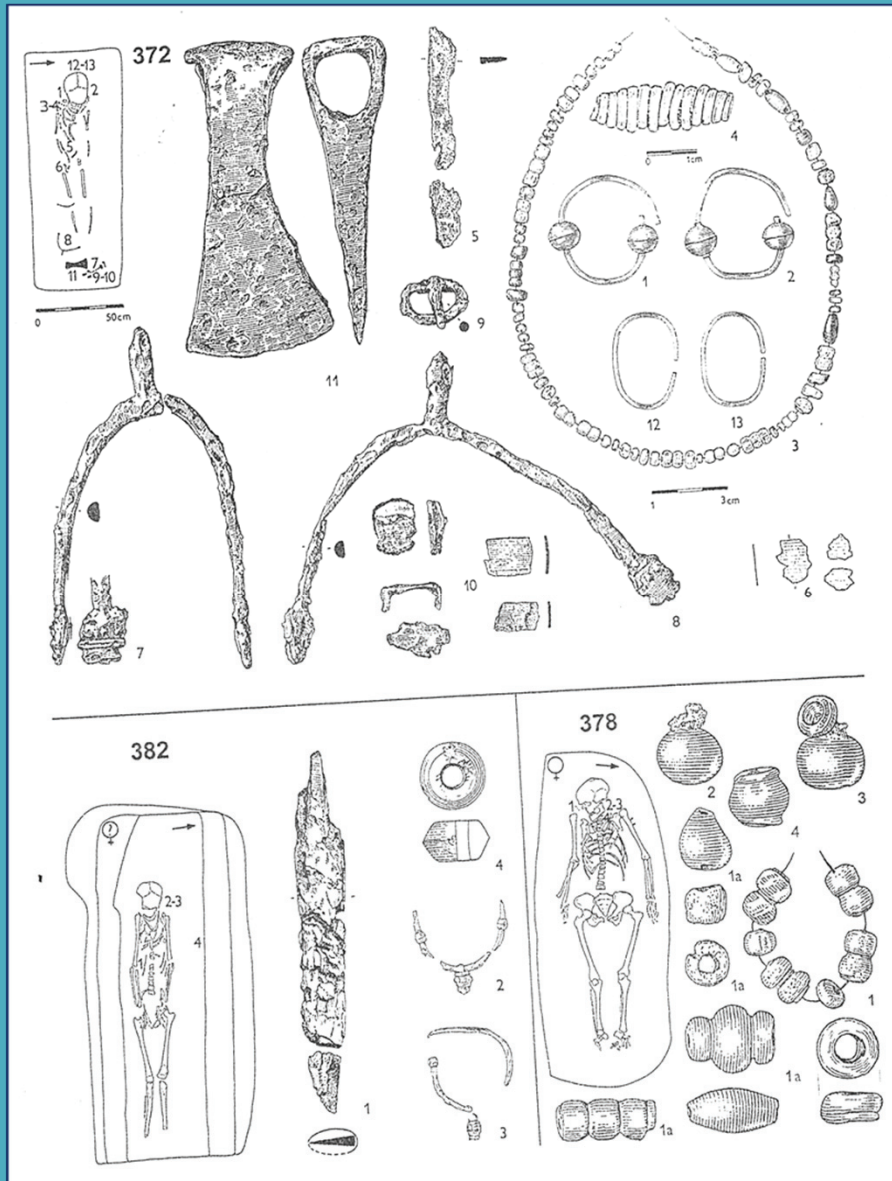

Běžná je poloha nznak s pažemi podél těla a nohama vedle sebe, ale vyskytují se i různé odchylky (poloha na boku, skrčená poloha).

	POLOHA LEBKY	TÝLOVÁ 1	VPRAVO 2	VLEVO 3	VYVRÁCENÁ 4	NEURČITELNÉ 5
A POLOHA PAŽÍ SYMETRICKÁ	PODÉLTĚLA I					
	V KLINĚ II					
	NA PÁNVI III					
B POLOHA PAŽÍ ASYMETRICKÁ	PRAVÁ PODÉL TĚLA, LEVÁ V KLINĚ I					
	PRAVÁ V KLINĚ, LEVÁ PODÉL TĚLA II					
	NEPRAVIDELNÁ III					
C POLOHA NOHOU POKRČENÁ	PRAVÁ PŘÍMÁ, LEVÁ POKRČENÁ I					
	OBSĚ POKRČENY II					

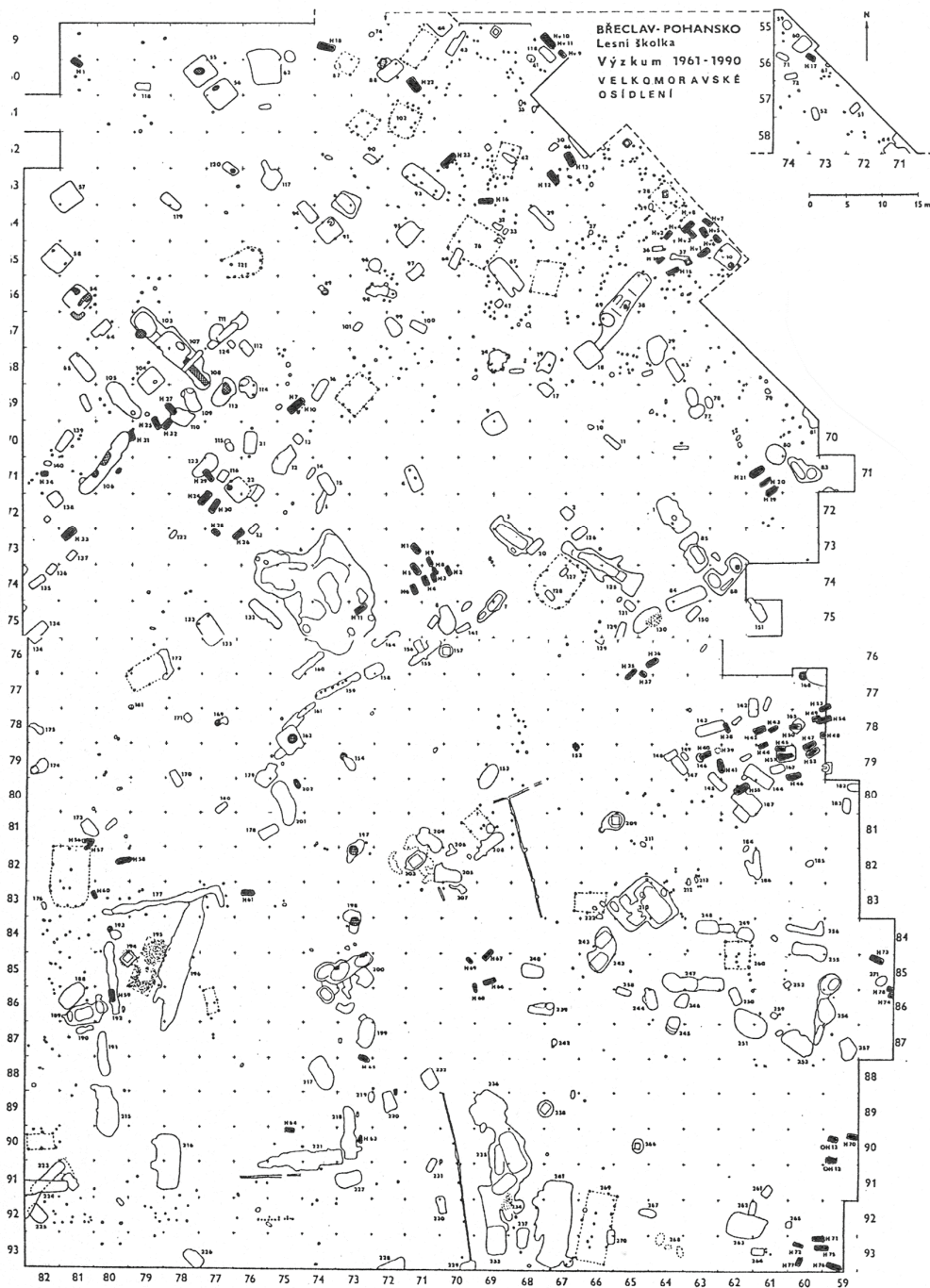

V hrobech se nacházejí jednak předměty související s oděvem a výzdobou zemřelého (přezky, nákončí opasků, náušnice, prsteny, náhrdelníky), jednak milodary (nádoby, zbraně).

V hrobech se objevují i doklady pohřebních zvyků (vykuřování, pohřební hostina, rituální rozbíjení nádob, skořápky vajec).

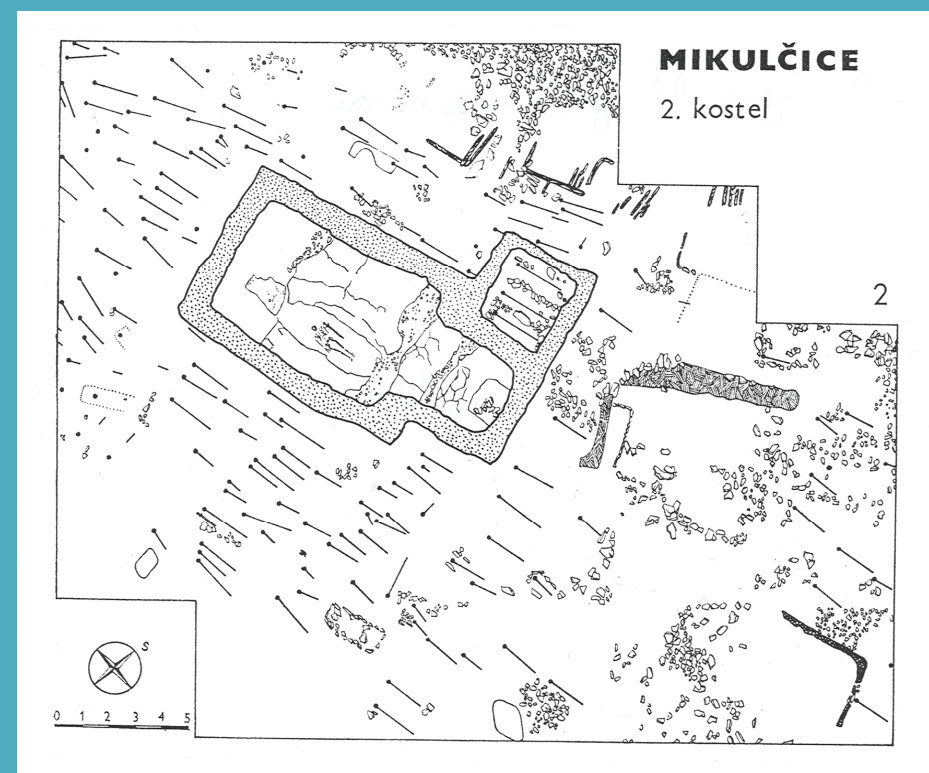
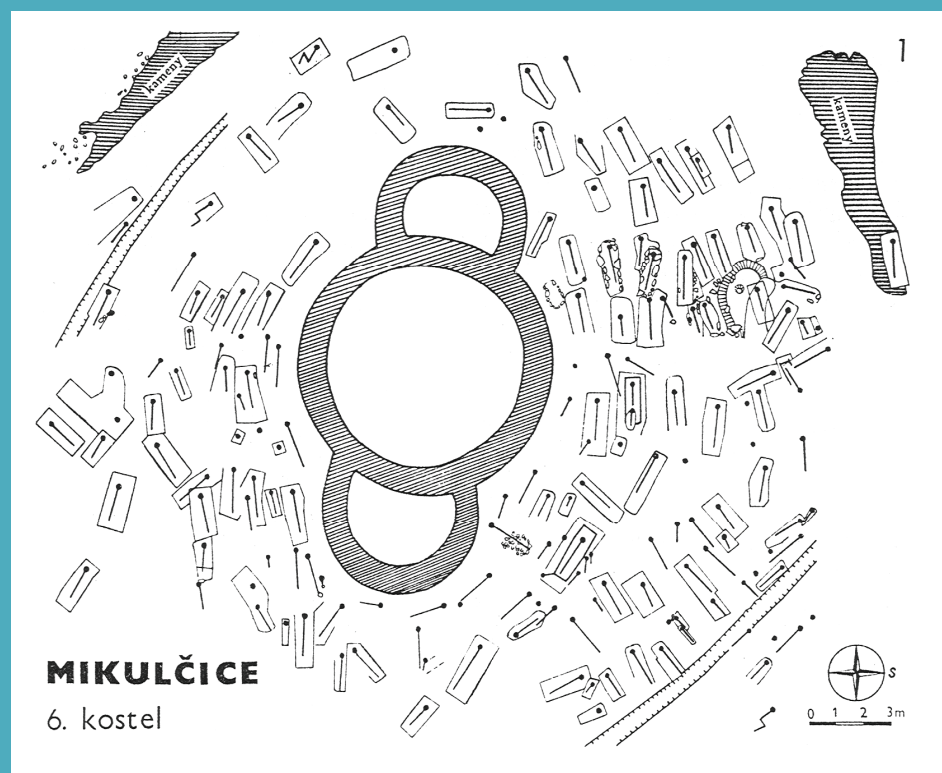

Přijetí křesťanství se neprojevilo ve změně žárového pohřebního ritu v kostrový, neboť k němu docházelo postupně již dříve, ale především v přesunu pohřebních areálů do blízkosti sídlišť, nebo, lépe řečeno, přímo do nich. Nebylo to jen v případě hřbitovů kolem kostelů, ale i v sídlištních areálech mimo kostely.

Příkladem jsou rozsáhlé archeologicky prozkoumané plochy na Pohansku u Břeclavi, kde kostrové hroby leží většinou v malých skupinkách mezi sídlištními objekty, nebo i situace na hradišti sv. Hypolita u Znojma. Tento způsob pohřbívání se na Moravě váže především na mocenská a hospodářská centra a také jejich nejbližší okolí, o čemž svědčí objev v Břeclavi-Pošterné.

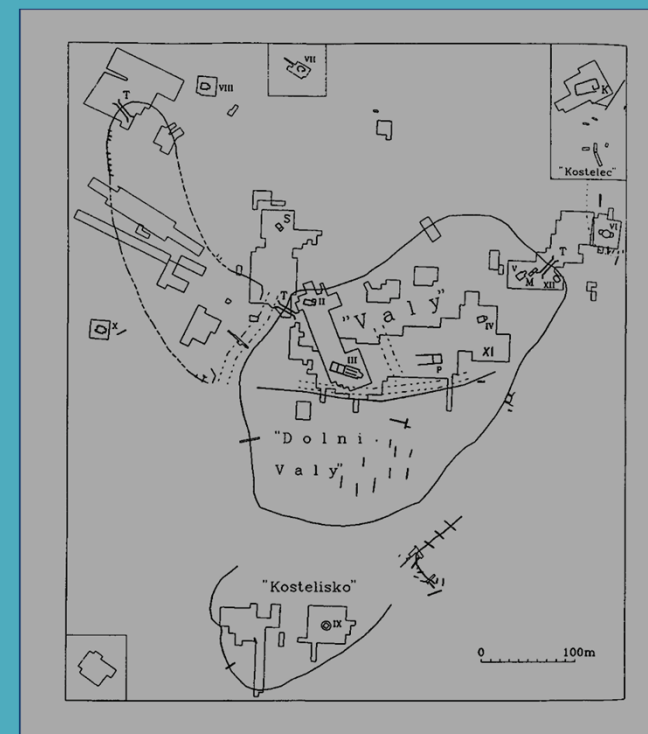
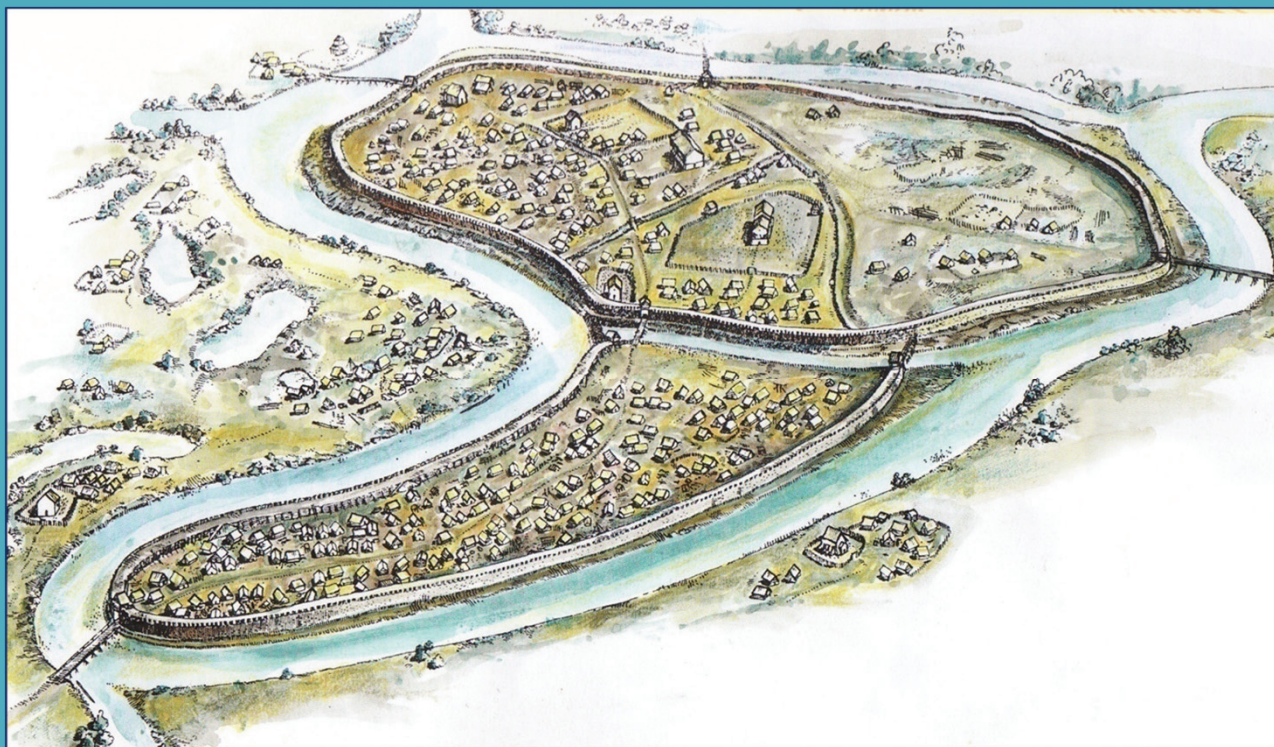

Nový jev v moravském prostředí 9. století představují kostelní hřbitovy vzniklé buď na starších pohřebištích (například ve Starém Městě „Na valách“), nebo kolem nově založených chrámů v Mikulčicích. Jsou dokladem křesťanského pohřebního ritu, který má svůj vývoj. V 9. století kolem kostelů pohřbívali především příslušníci komunit vázaných na mocenská centra (podobně jako v prostředí Franské říše před staletími). První generace pohřbívala ještě s četnými přídávky, ale počet přídavek se postupně omezoval.

Půdorys dvouapsidové rotundy (6. kostel) a 2. kostela na hradisku v Mikulčicích na Moravě z 9. století. Kostely jsou obklopeny hroby. Pouze v interiéru 2. kostela je jeden hrob s mečem v kostelní lodi a tři hroby v přístavku na severní straně.

Dvanáctý kostel na mikulčických „Valech“ se považuje především za stavbu nad kamennou relikviářovou schránkou zbudovanou kolem roku 900. Zvláštní pozornosti si zasluhují hroby uvnitř kostela. Církev přísně rozlišovala pohřbívání na vysvěcené půdě kolem kostela a pohřbívání v interiéru kostela. Zatímco pohřbívání u kostela se stalo povinností, pohřby v interiéru se omezovaly na výjimky (kněží, biskupové, mniši a privilegovaní laici). Od 7. století býval na synodách opakovaně vyhlášován zákaz pohřbívání v kostelích z něhož byli vyjmuti biskupové, opati, kněží a zbožní laikové (jimiž byli myšleni patroni kostela).

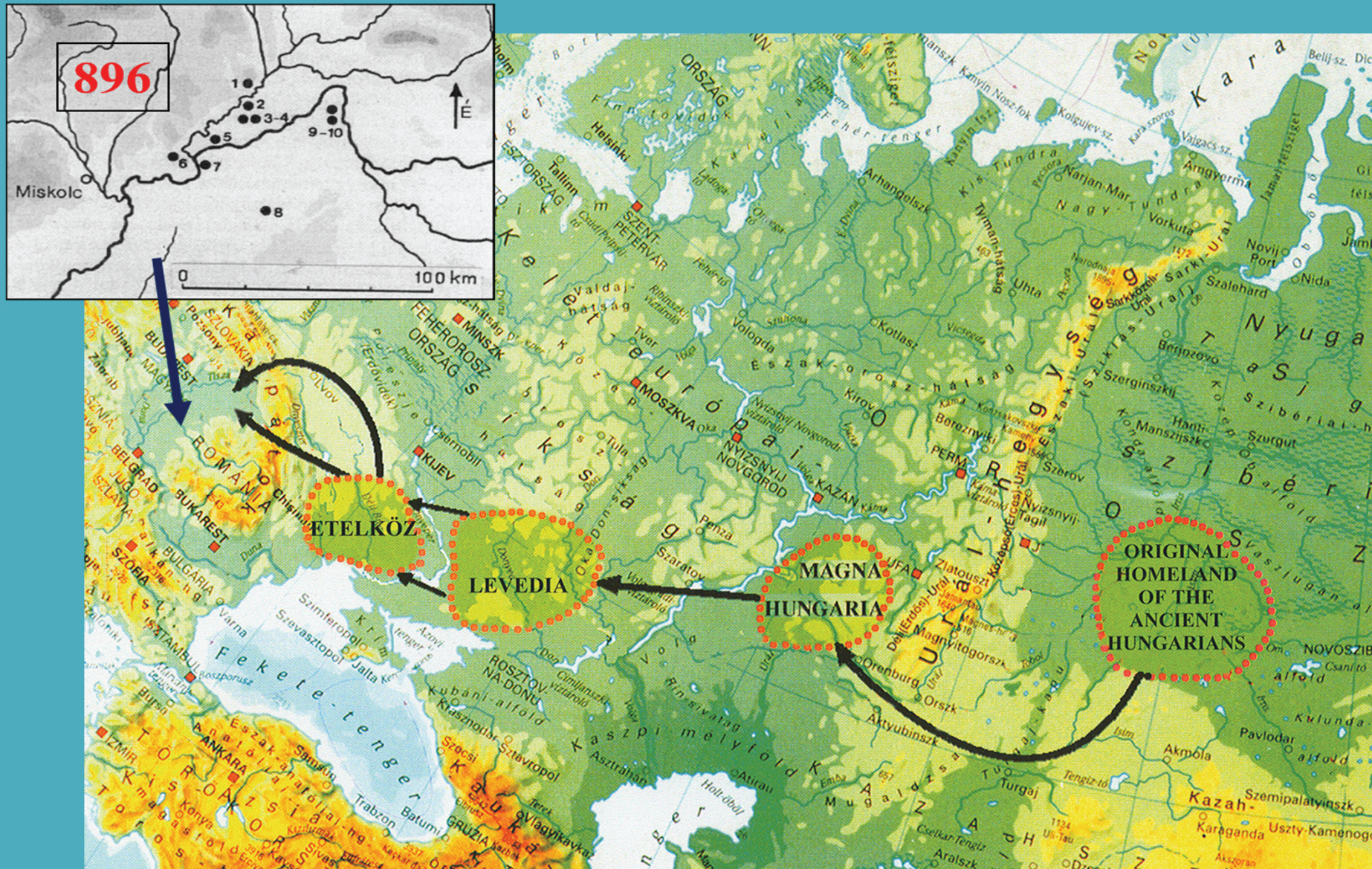

Do souvislosti s přijetím křesťanství náleží i skutečnost, že na kostelních hřbitovech jsou pohřbeni muži zřejmě padlí v boji. Alespoň u společensky výše postavených jedinců bylo snahou převézt jejich těla k pohřbu do posvěcené půdy – možná z tohoto důvodu se u kostelů na mikulčických „Valech“ a také na Pohansku u Břeclavi nacházejí hroby s kostrami nesoucími známky smrtelných zranění. Ostatní obyvatelstvo i nadále pohřbívalo na pohřebištích oddělených od sídlišť a splynutí pohřebiště se sídlištěm trvalo ještě nejméně tři staletí, až do doby, kdy se vytvořila dostatečně hustá síť farních kostelů.

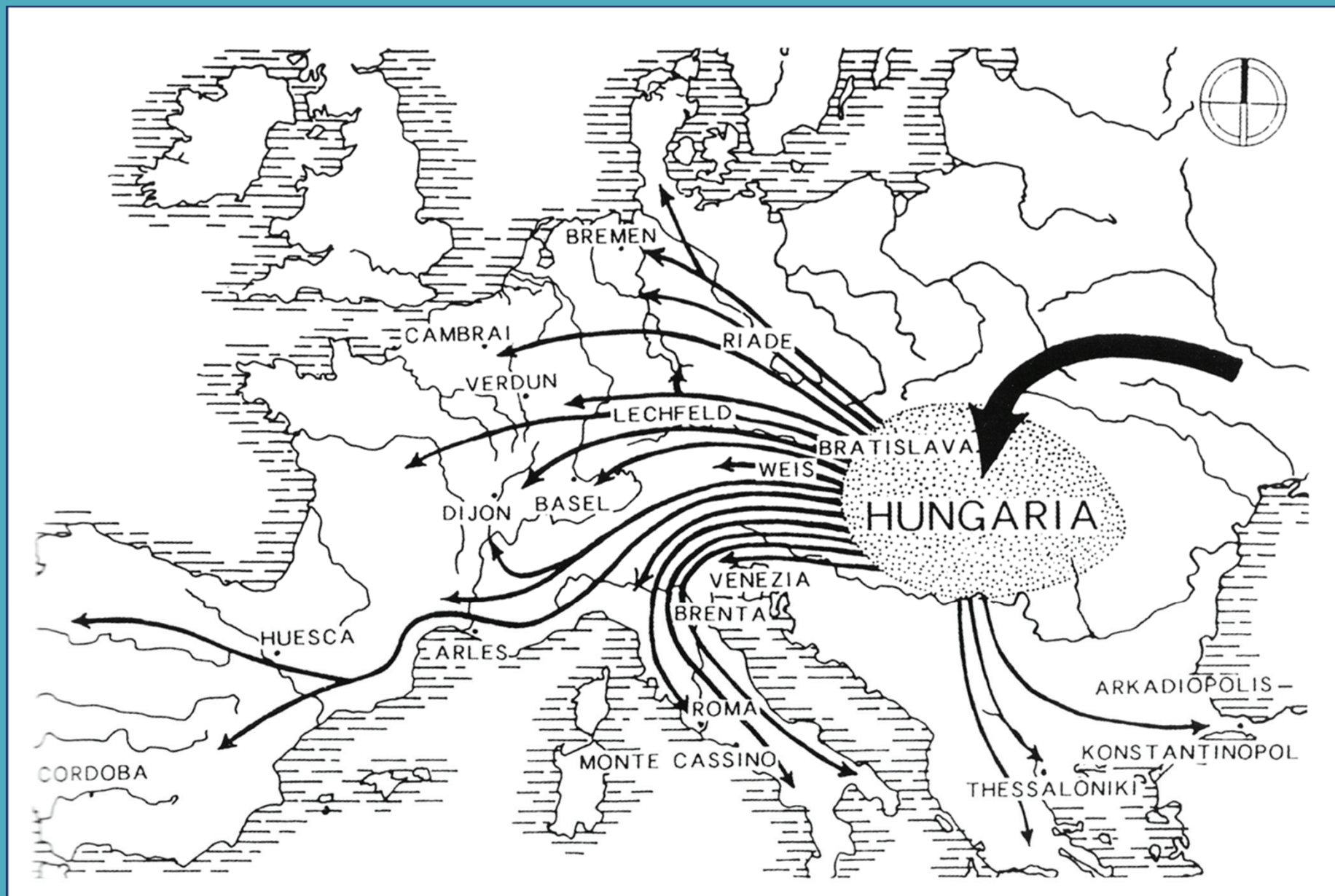

Pohřební ritus Maďarů v 9. a 10. století

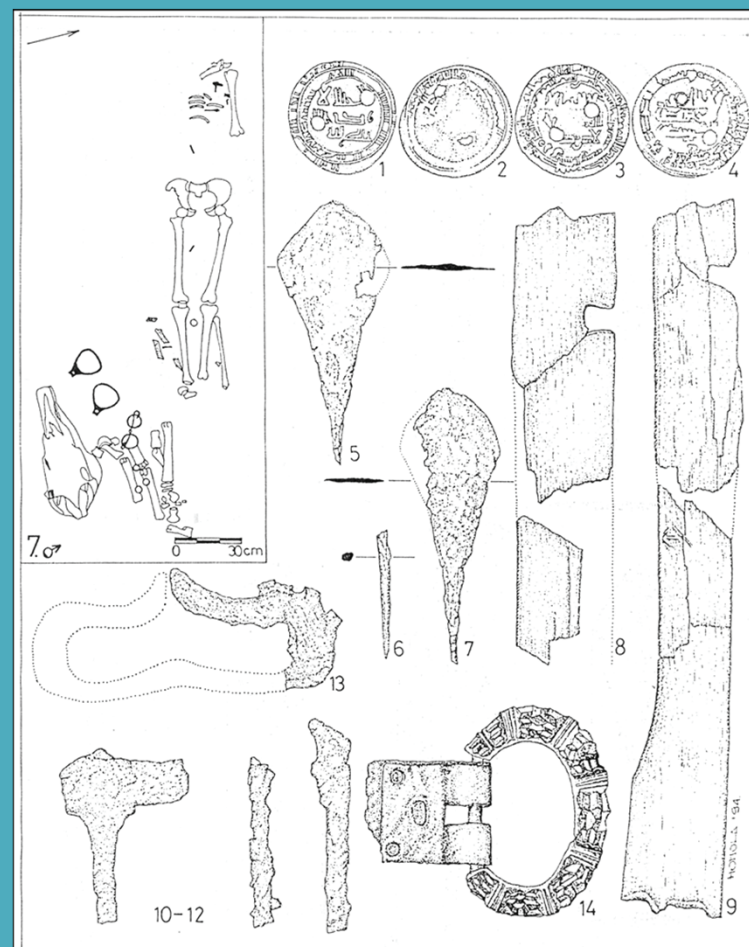
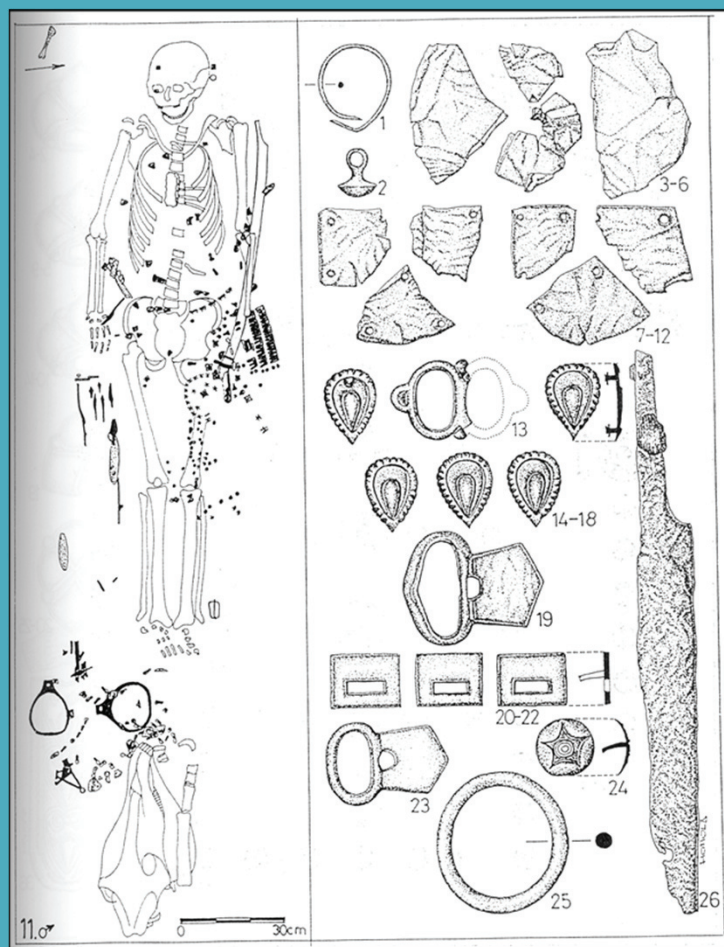
Maďari přišli z území na střední Volze a Kamě do Karpatské kotliny na přelomu 9. a 10. století a postupně obsadili území osídlené zemědělským obyvatelstvem. Jejich kultura obsahovala prvky byzantské, arabské, perské, turkmenské a slovanské.

Hroby Maďarů jsou kromě Karpatské kotliny známy i z Moravy, Polska, Rakouska, ale i západní Evropy.

Svoje zemřelé pohřbívali na malých velkorodinných pohřebištích, odrážejících zvláště v prvních desetiletích po jejich příchodu, nomádský způsob života. V hrobech orientovaných zpravidla ve směru západ – východ s různými odchylkami, bývali pohřbíváni muži i s částmi koně (hlava, končetiny), zbraněmi (šavle, meč, sekera, šípy) a výstrojí koně (sedlo s třmeny, udidla). V ženských hrobech se objevují charakteristické ozdoby hlavy, nášivky na oděv, náramky a prsteny. Ozdobu oděvu tvořily i proděravělé mince. V hrobovém inventáři se nachází i charakteristická keramika.

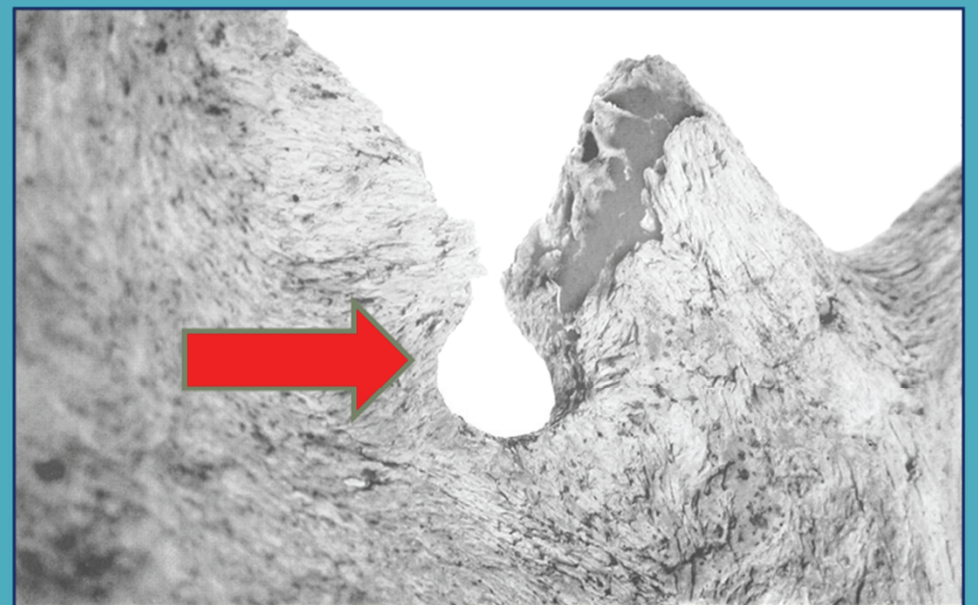
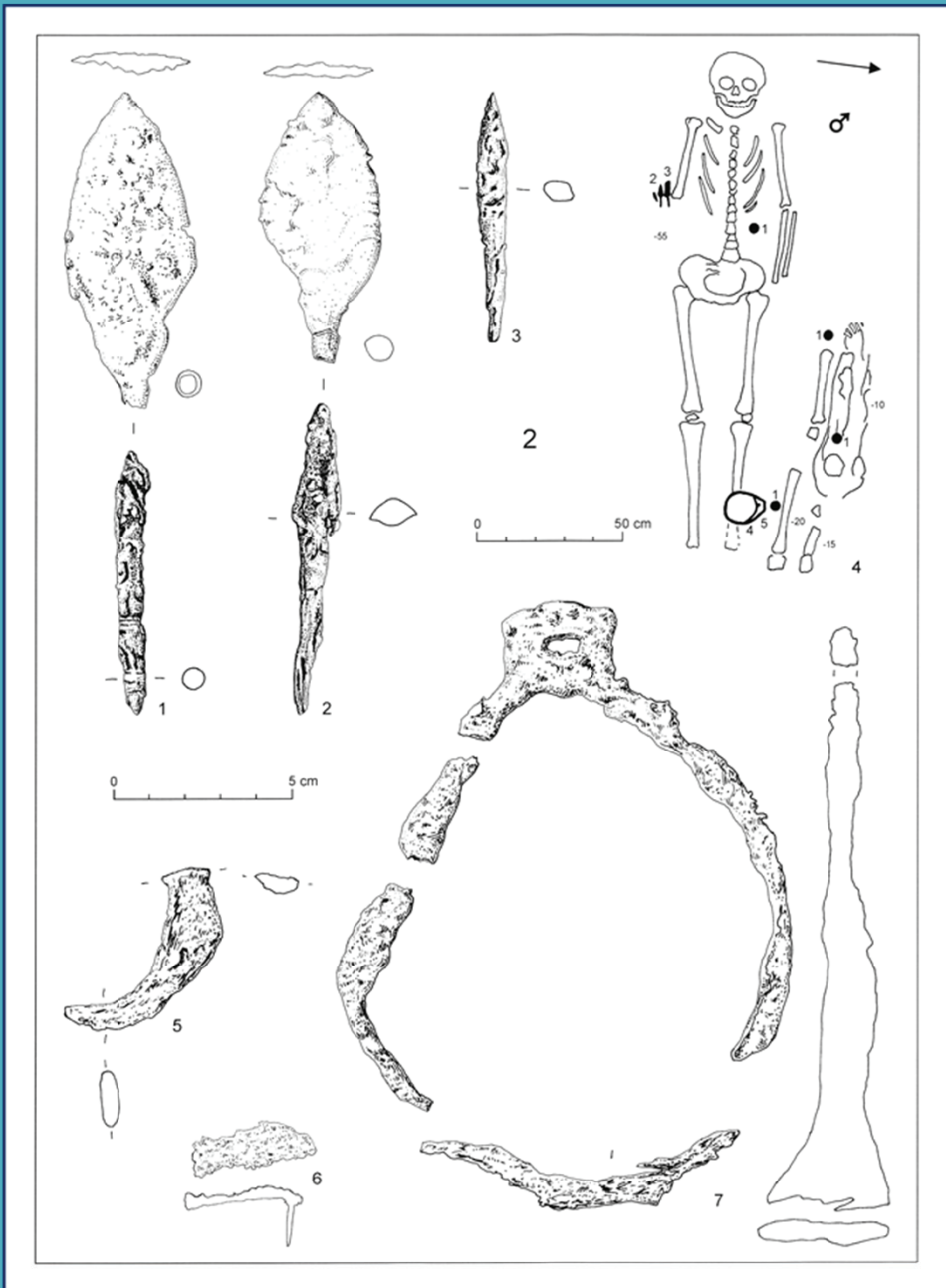

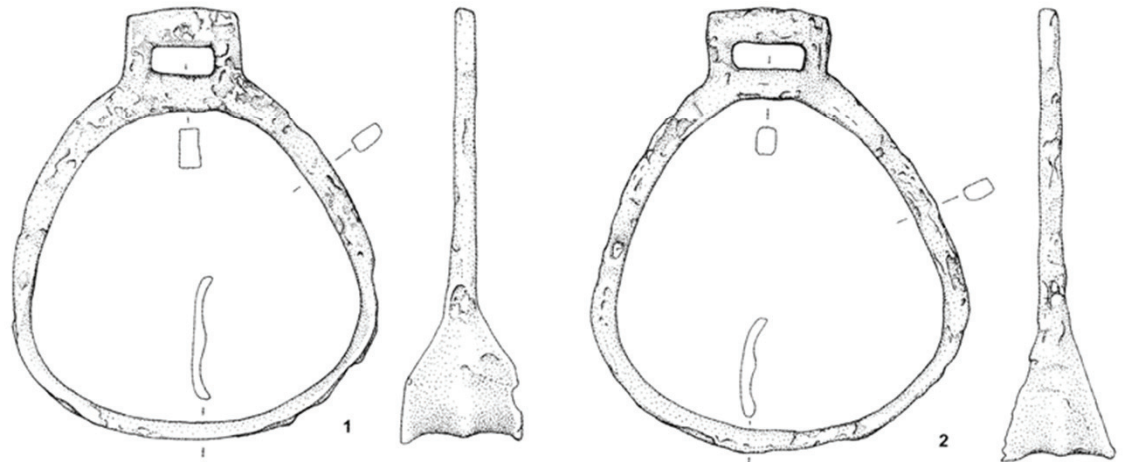
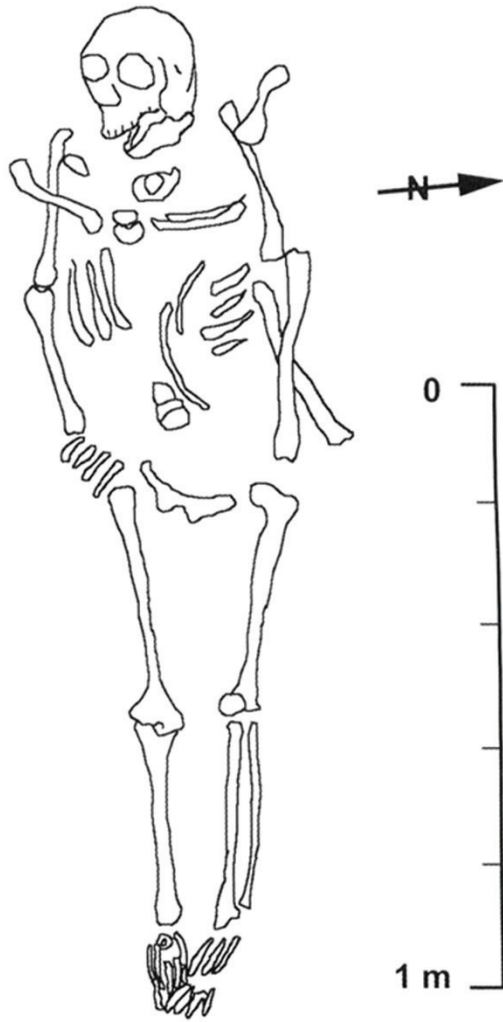

**Levice-Géňa. Hr.2. Muž ?,
ad II.**

Most pri Bratislave

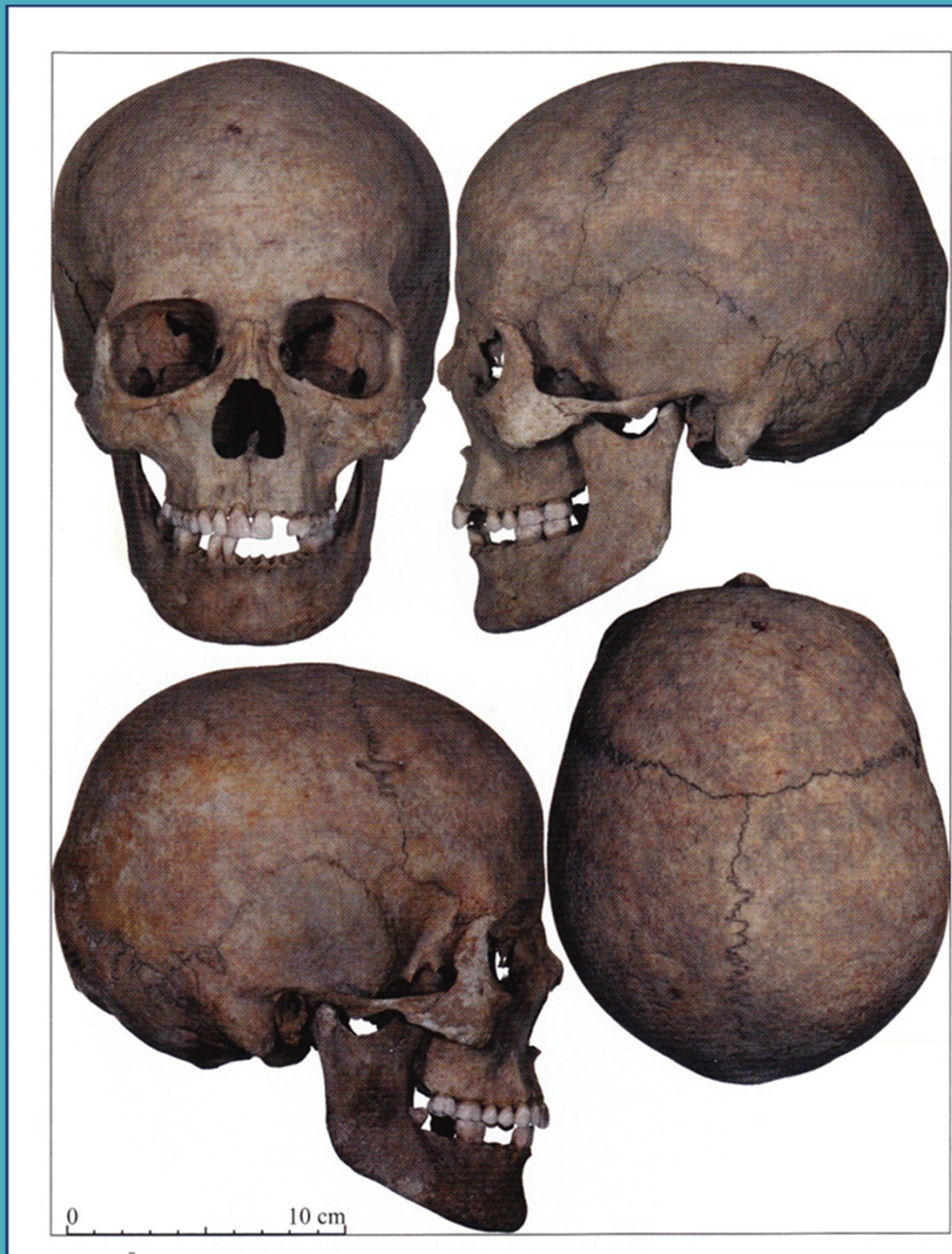
Jezdecký hrob z prvné pol. 10. stol.

Mladá žena (ad I – 20-30 let).

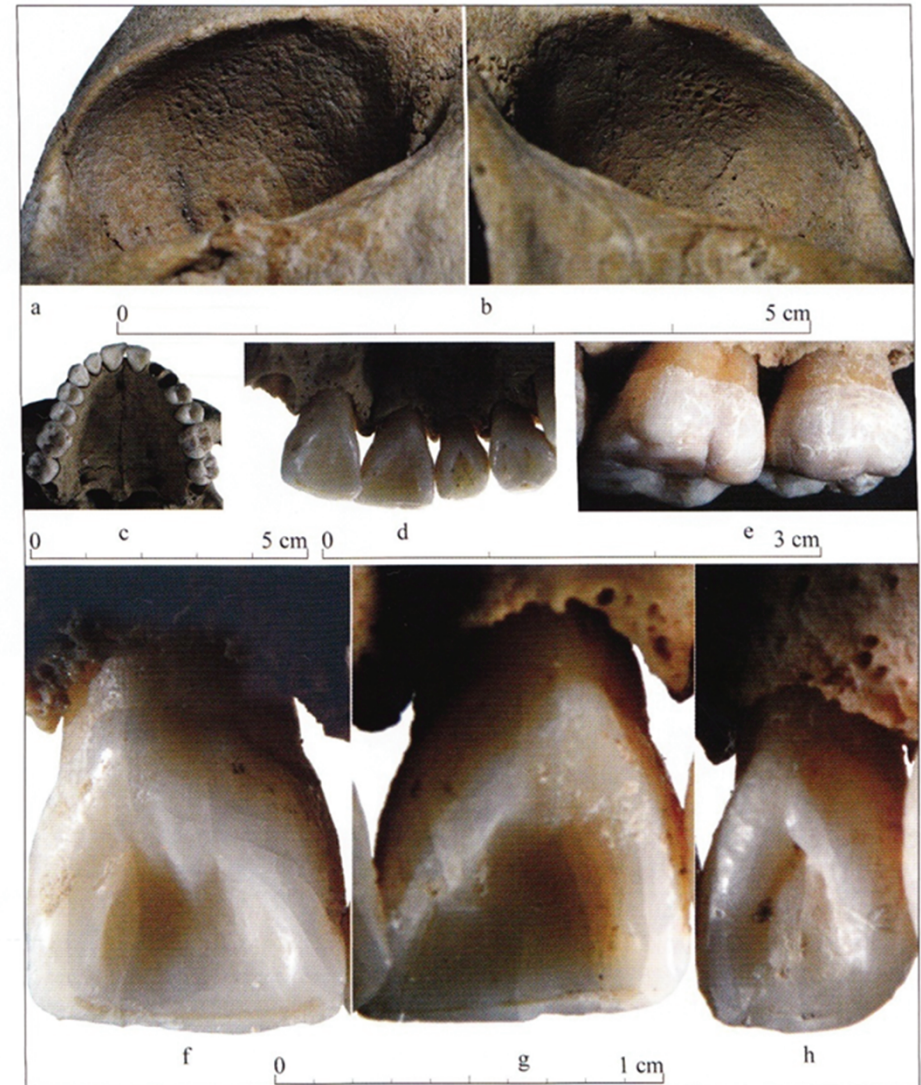
Most pri Bratislave

Cribrra orbitalia na stropech očnic.

Mongoloidní znaky na lebce

Lopatkovitost řezáků

Pohřební ritus – 11. a 12. století

V tomto období došlo na našem území k celé řadě podstatných změn charakterizovaných postupnou unifikací pohřebního ritu s minimem milodarů a zakládáním kostelních hřbitovů. Dochází k rozšíření křesťanství, ale v pohřebním ritu, především u venkovského obyvatelstva, přežívalo ještě mnoho z pohanských tradic.

Roku 1038 vyhlásil Břetislav I. takzvaná statuta, v nichž je podle Kosmy uvedeno:

„Rovněž ti smělcí, kteří pochovávají své mrtvé v polích nebo lesích, ať zaplatí arcijáhnu vola a tři sta peněz do důchodu knížecího, mrtvého však ať pochovají znova na hřbitově věřících“

Kníže Břetislav II. v roce 1092, vydal nařízení, jehož část se týkala právě pohřebního ritu. Kníže zakázal:

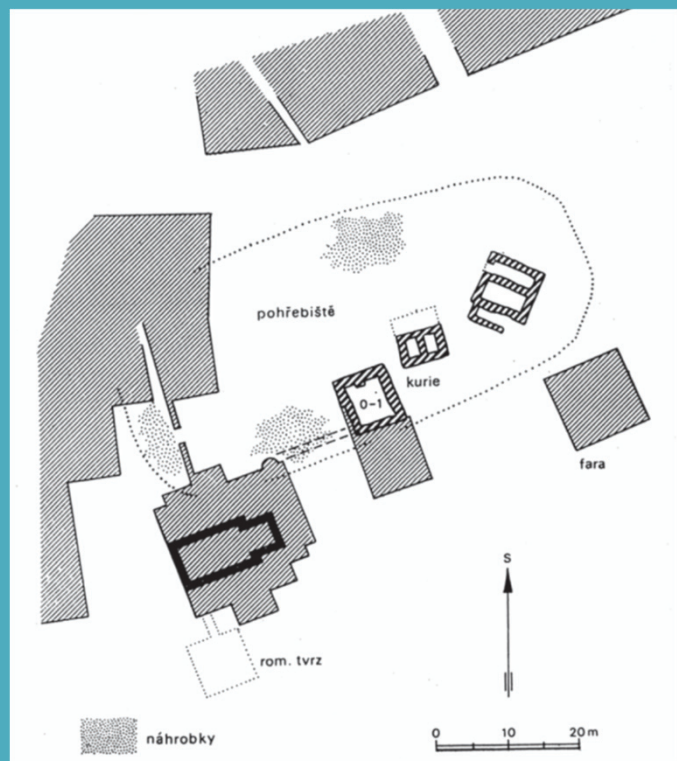
„(...) pohřby v lesích a na polích, hry (představení), které konali na rozcestích a na křižovatkách jako pro odpočinutí duší, a konečně bezbožné hry, které provozovali nad svými mrtvými, volajíce prázdné stíny a majíce škrabošky na tvářích (...)“

Zatímco v západní Evropě je pro 11. až 12. století charakteristické pohřbívání na kostelních hřbitovech, v Čechách existovala řadová pohřebiště, která známe díky větším archeologickým výzkumům především z Lahovic (395 hrobů s 435 jedinci) a Radomyšle (463 hrobů s nejméně 729 jedinci). Tato řadová pohřebiště jsou svědectvím rozvolnění rodových vazeb a liší se od starších středohradištních, pro něž je charakteristické skupinové pohřbívání. Kostelní hřbitovy v této době existovaly a jsou v Čechách častější než například na Moravě, což je odrazem pevnější struktury církevní organizace vázané od roku 973 na pražské biskupství.

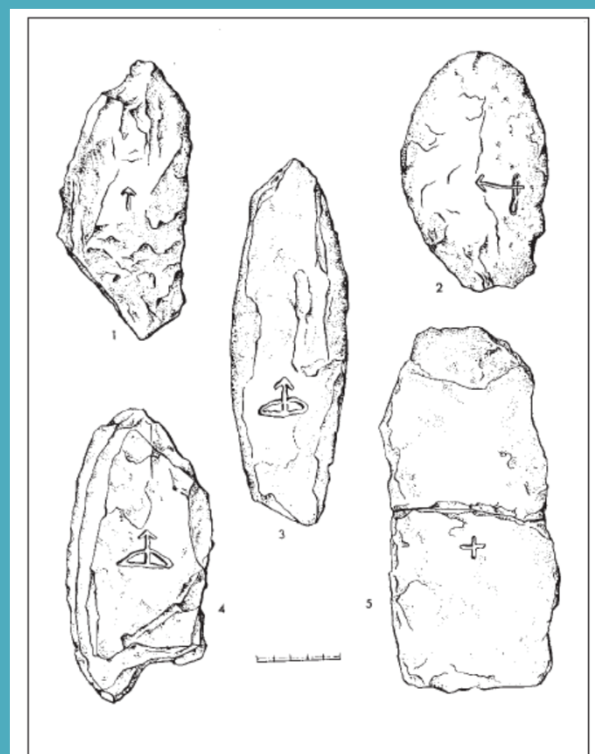

Obr. 1. Plán pohřebiště v Lahovicích. Autor Z. Krumphanzlová.

Na některých pohřebištích, především na Slovensku, vzácněji i na Moravě (Kníničky, Mistřín, Nová Dědina) a v Čechách (Radomyšl), byly některé hroby kryty velkými náhrobními kameny, v některých případech s vytesaným křížem nebo jinou značkou. Účelem těchto náhrobníků bylo jistě označit vyšší sociální postavení v rámci komunity. Tento výklad podporují zvláště značky, z nichž některé mohou mít vazbu na pozdější šlechtické znaky. Inventář mladohradištních hrobů není příliš bohatý a někdy bývá vysvětlován jako doklad společenské nivelizace venkovského obyvatelstva; zdá se však, že jak náhrobní kameny, tak i rozbory některých pohřebišť (například v Praze-Motole) jsou svědectvím diferenciací venkovského společenství. Ve 12. století dochází k postupnému přechodu k pohřbívání na kostelních hřbitovech.

Obr. 1. Radomyšl (okr. Strakonice). Celková situace pohřebiště, kostela a sídlištních objektů.

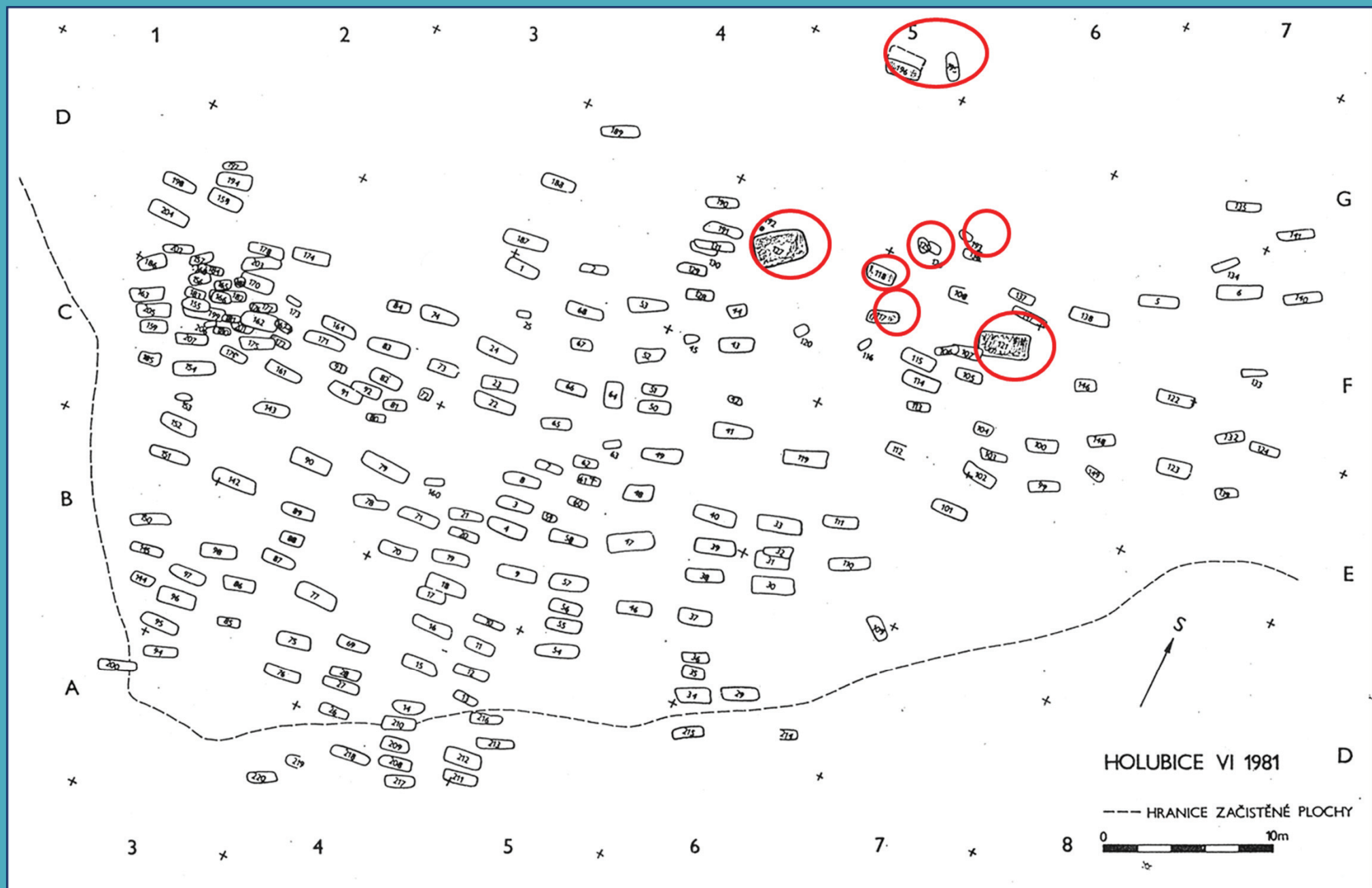
Obr. 7. Náhrobní kameny se značkami na pohřebišti v Radomyšli: 1 – hrob č. 407; 2 – hrob č. 404; 3-4 z vybagrované zeminy; 5 – hrob č. 224.

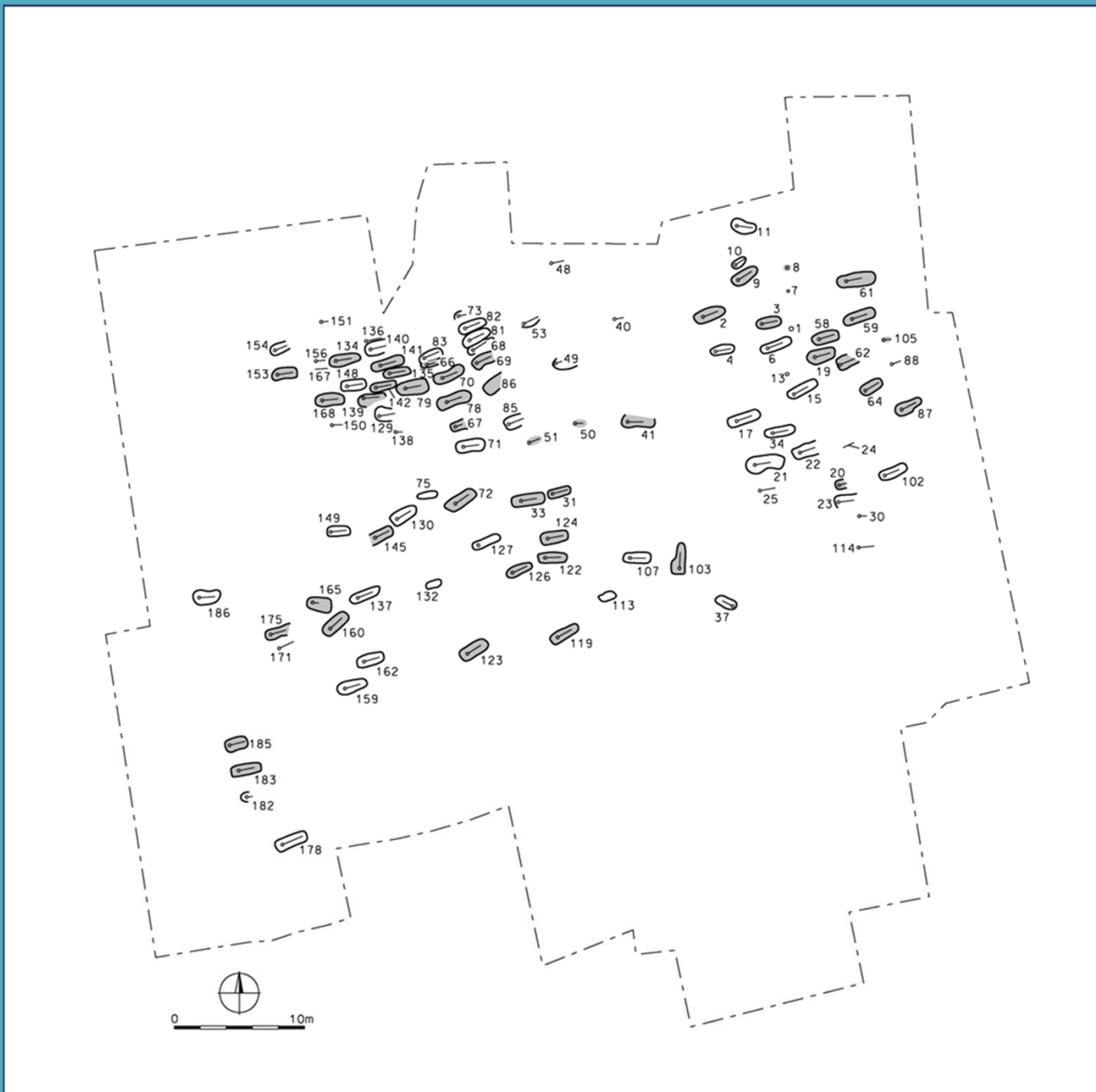
Na Moravě známe pohřební rítus díky archeologickým výzkumům celé řady pohřebišť (například Mušov – 230 hrobů, Holubice – 211 hrobů, Předmostí – 140 hrobů, Jiříkovice – 110 hrobů).

Venkovská pohřebišť můžeme z chronologického hlediska rozdělit do několika skupin. Především jsou to pohřebišť rozvíjející se ve střední době hradištní a v 11. století dožívající. Druhou skupinu tvoří lokality, na nichž se pohřbívalo jak ve střední, tak i v mladší době hradištní a nakonec jsou to pohřebišť, jejichž počátky spadají do 11. století.

Příklad pohřebišť ze střední a mladší doby hradištní v Modřicích.

Pohřebiště ze střední a mladší doby hradištní v Divákách.

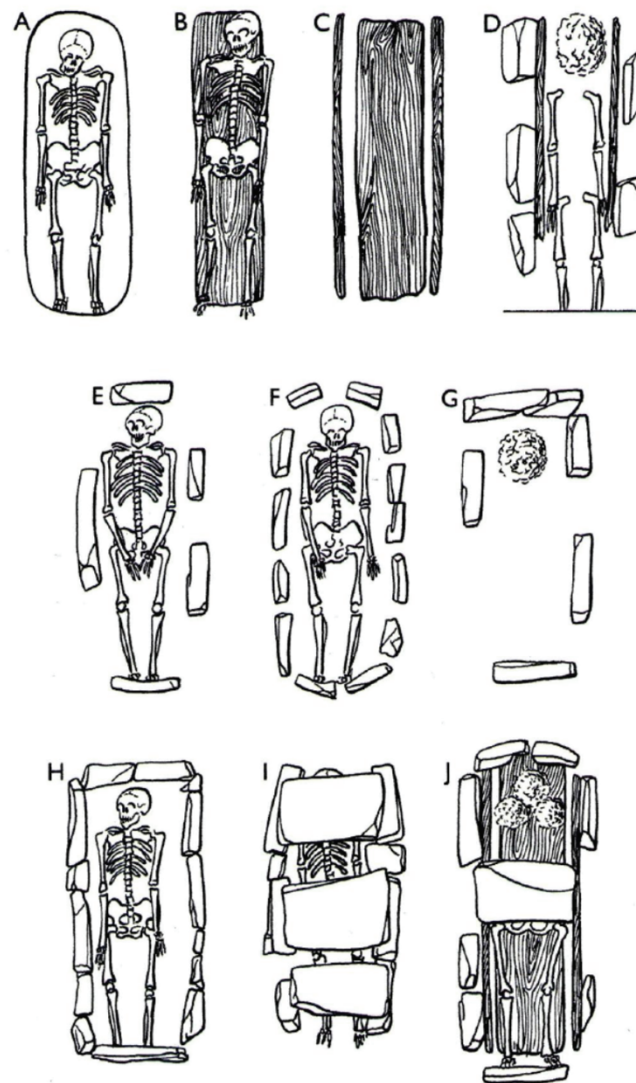
V 11. a 12. století se však pohřbívalo i kolem kostelů – jak kolem starších z 9. století, tak i kolem kostelů nově postavených. Na Moravě do první skupiny patří nejen velký hřbitov v Sadech u Uherského Hradiště s 856 hroby datovanými do 11. až 12. století, ale i další hřbitovy na mikulčických „Valech“ a patrně i ve Znojmě-Hradišti. Hřbitovy vznikaly i kolem nově postavených chrámů například v Pustiměři, kde některé hroby ležely pod kamennými plotnami.

Od 11. století vznikaly na Moravě kláštery (Rajhrad 1048, Olomouc 1077–1078, Třebíč 1101), které se stávaly vyhledávaným pohřebním místem. Také z tohoto období, kdy naprosto převažují pohřebiště prostorově oddělená od venkovských sídel, jsou známy hřbitovy na mocenských opevněných centrech – jak u kostelů (například Vysoká zahrada u Dolních Věstonic), tak i nevázaná na známé kostely (například Radslavice-Zelená hora).

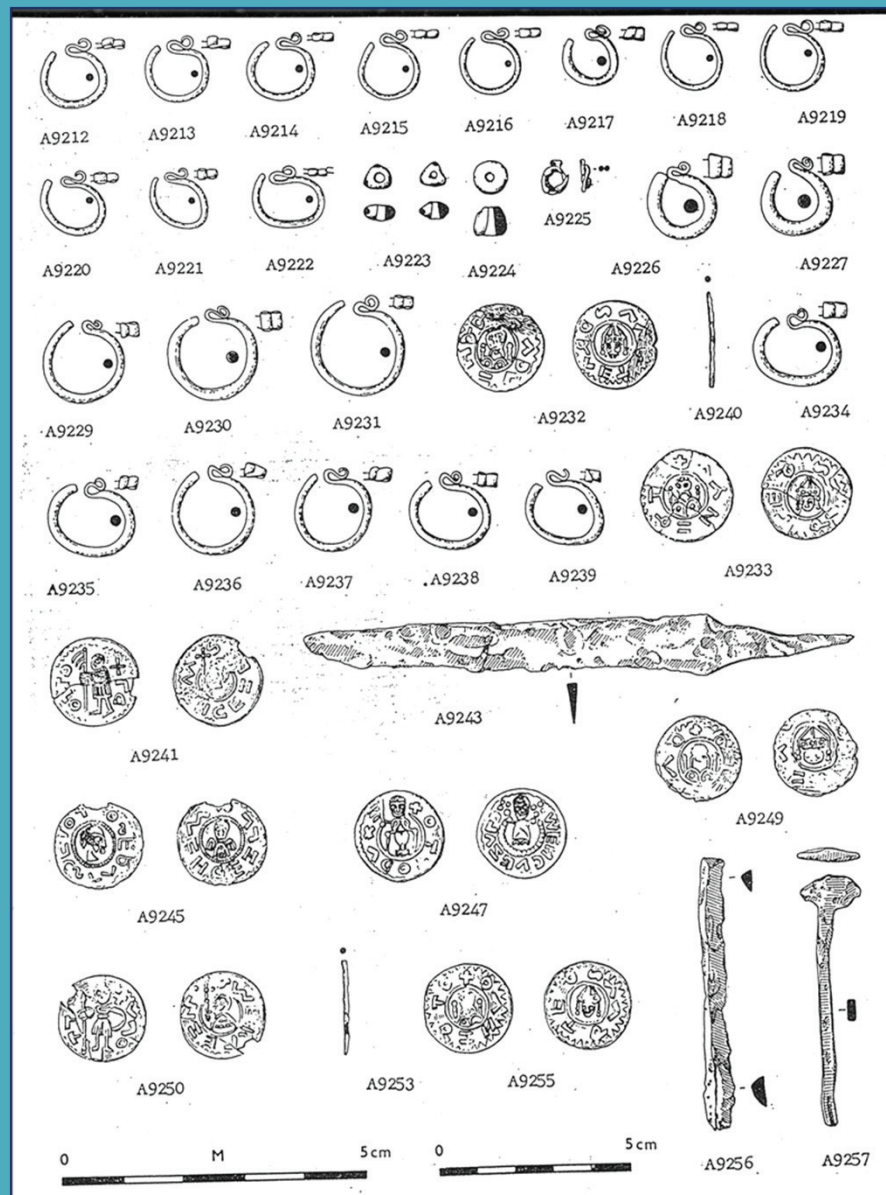
Část hřbitova u rotundy v Pustiměři na Moravě. V pozadí je kamenná náhrobní deska

Hrobové jámy jsou běžně orientovány ve směru západ – východ s různými odchylkami, přičemž západovýchodní orientace je na Moravě pravidelnější než v předchozím období. Hroby bývají také různě upraveny kameny a dřevem. Zemřelí bývali pohřbíváni v rakvích, ale častěji jen přímo do země, v natažené poloze nznak s rukama podél těla s četnými odchylkami (poloha na boku, skrčená poloha, poloha na břichu, ruce na prsou, pokrčené dolní končetiny). Na povrchu byly hroby asi nějakým způsobem označeny.

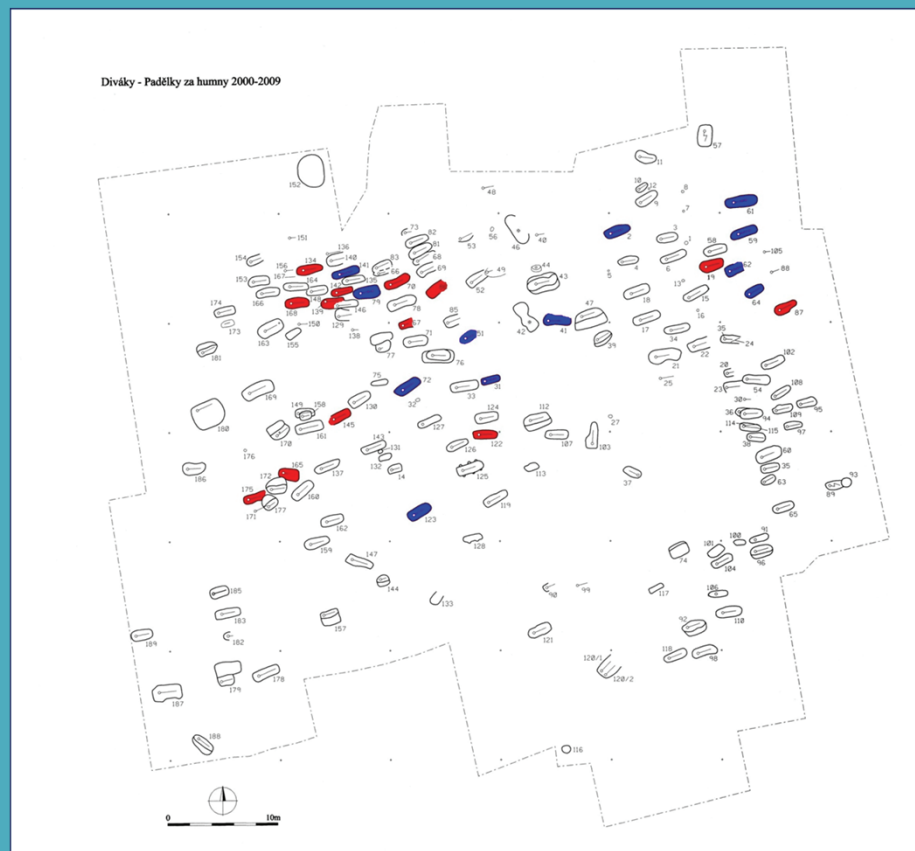
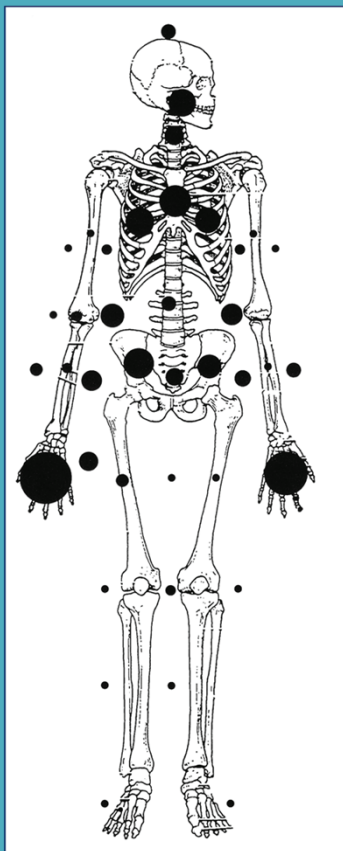

Obr. 5: Úprava hrobů na příkladu pohřebiště 10. - 11. století Mlékojedy, okr. Litoměřice. A - prosté uložení těla v hrobové jámě; B - pohřeb na prkně; C - prkna vespod a po stranách; D - prkna po stranách a kameny; E, F, G - neúplné kamenné obložení; H - úplné kamenné obložení; I - kamenný kryt a souvislé obložení; J - kamenné obložení, kamenné označení nad mrtvým na prkně a s prkny po stranách (B... (1999, 25)).

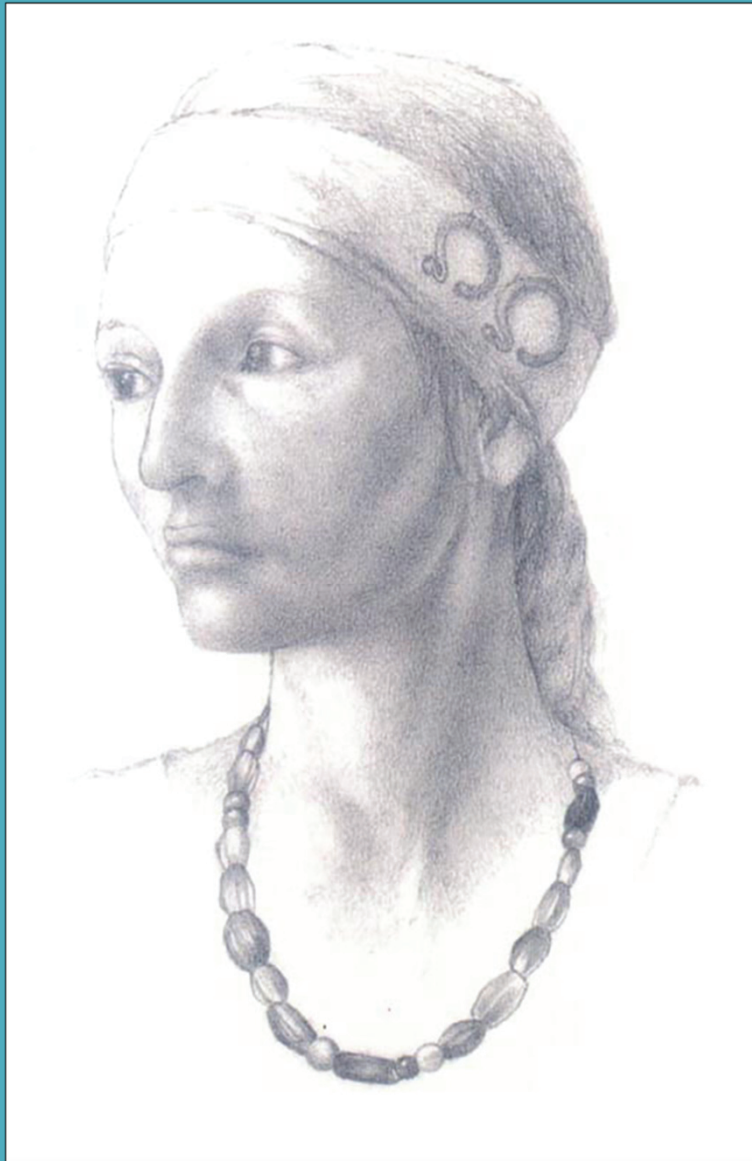
V hrobovém inventáři oproti předchozímu období bývá méně předmětů; lze je rozdělit na dokladové (šperky, součásti oděvu a obuvi) a rituální (milodary), přičemž jeden a týž předmět může být někdy použit jako dokladový a jindy jako milodar.

Mezi doklady věrských představ patří mince, které se do hrobů dostávaly ve funkci obolu mrtvých. Tyto mince mohly souviset s přechodovým rituálem a mít funkci viatika („cestovné do světa mrtvých“), dále mohly sloužit jako ekvivalent naturálních milodarů, k antirevenantským opatřením a jako devocionální ochranná výbava. Mince se vzácně objevují již v hrobech středohradištních (Mikulčice), ale běžnější jsou v období od první poloviny 11. do přelomu 11. a 12. století, i když se vyskytují i dále ve 13. a dalších staletích. Důležité je, že mince v hrobech jsou svědectvím ekonomických změn v 11. století, kdy již obyvatelstvo odvádělo daně v peněžní formě a mince byly i ve venkovském prostředí běžně dostupné.

Dalším typickým předmětem z hrobů jsou esovité záušnice tvořící ozdobu hlavy žen a dívek (častěji na Moravě než v Čechách). Kromě toho se v hrobech nacházejí prsteny a náhrdelníky ze skleněných, kamenných, jantarových, hliněných, bronzových i stříbrných korálků.

Nádoby jsou méně časté, ale nikoli ojedinělé. K nálezům z hrobů patří i skořápky vajec, v ojedinělém případě (Velké Hostěradky) dokonce se zbytky malování (kraslice). Ze zvířecích kostí jsou nejčastější kůstky z kura domácího. Pro ilustraci pohřebního ritu v tomto období lze uvést pohřebiště u Divák (jižní Morava), které navazuje na starší pohřbívání na tomto místě. V hrobech se nacházely především uherské a moravské mince, esovité záušnice a nožičky.

